

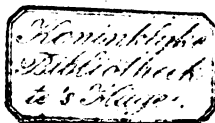
BESCHRIJVING
VAN HET
I N S T I T U U T
VOOR
DOOF-STOMMEN,
TE
G R O N I N G E N;
TEN GELEIDE VAN
EENE SYSTEMATISCH GERANGSCHIKTE
LIJST DER WERKEN EN GESCHRIFTEN
OVER
DOOF-STOMMEN EN HET ONDERWIJS
AAN DOOFSTOMMEN;
UITGEGEVEN
DOOR
D^r. C. GUYOT en M^{rs}. R. T. GUYOT.

TWEEDE DRUK.

~~~~~

TE GRONINGEN, BIJ
J. O O M K E N S,
Akademie-drukker.

1825.

I N H O U D.

I. OVER DOOF-STOMMEN EN ONDERWIJS AAN DOOF-STOMMEN . . . . . bl. 1-55.

1. LEER- EN HANDBOEKEN VOOR 'T ONDERWIJS AAN DOOF-STOMMEN . . . . . " 1-8.
- a. *Alleen Spraakonderrigt* . . . . . " 1.
  - b. *Alleen door Teekens* . . . . . " 3.
  - c. *Van beide vereenigd* . . . . . " 4.
  - d. *Geschiedenis van het Doofstommen Onderwijs* . . . . . " 7.
  - e. *Litteratuur* . . . . . " 7.

2. WERKEN OVER DER DOOFSTOMMEN KARAKTER, ENZ. . . . . " 8-10.
- a. *Karakter* . . . . . " 8.
  - b. *Toestand, enz.* . . . . . " 8.
  - c. *Juridische Werken* . . . . . " 9.

3. LEER- EN LEESBOEKEN VAN DOOFSTOMMEN-ONDERWIJZERS VOOR DOOFSTOMMEN. . . . . " 10-11.
- a. *Lees- en Leerboeken* . . . . . " 10.
  - b. *Tabellen* . . . . . " 11.
  - c. *Handalphabeten* . . . . . " 11.

4. WERKEN OVER ONDERWIJZERS VAN DOOFSTOMMEN	bl. 11—12.
<i>a. Eloges</i>	„ 11.
<i>b. Tooneel- en andere Stukken</i>	„ 12.
5. WERKEN VAN DOOFSTOMMEN, ENZ.	„ 12—14.
<i>a. Belijdenissen</i>	„ 12.
<i>b. Definities.</i>	„ 13.
<i>c. Examens</i>	„ 13.
6. WERKEN OVER INSTITUTEN VOOR DOOFSTOMMEN	„ 14, 15.
<i>Verslagen, Berigten, Wetten, enz.</i>	„ 14, 15.
7. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN OVER DOOFSTOMMEN EN ONDERWIJS AAN DOOFSTOMMEN	„ 16—55.
1. DOOFSTOMMEN	„ 16—21.
<i>a. Doofstommen juridisch beschouwd.</i>	„ 17.
<i>b. Crimineel juridisch besch., en Politie.</i>	„ 18.
<i>c. Uitspekende Doofstommen</i>	„ 20.
<i>d. Doofstommen en Blinden</i>	„ 21.
<i>e. Doofstom en Blind tevens</i>	„ 21.
2. ONDERWIJS AAN DOOFSTOMMEN	„ 22—55.
<i>a. Geschiedenis van het Doofstommen-Onderwijs</i>	„ 22.
<i>b. Stukken over Leerboeken voor het Doofstommen-Onderwijs</i>	„ 25.
<i>c. Geschriften over het Doofstommen-Onderwijs</i>	„ 26.
<i>d. Instituten voor Doofstommen</i>	„ 34.
<i>e. Over Onderwijzers van Doofstommen.</i>	„ 47.
<i>f. Spreken, Spraak, Spraakvermogen.</i>	„ 53.
<i>g. Handalphabeten</i>	„ 54.
	II. OVER

II. OVER OOR EN GEHOOR, EN DERZELVER GEBREKEN, ENZ.	bl. 55—76.
1. OVER HET OOR EN HET GEHOOR ENZ.,	
DE GEBREKEN VAN DEZELVEN ENZ.	„ 55—62.
<i>a. Van Dooffstommen - Onderwijzers</i>	„ 55.
<i>b. Van Anderen</i>	„ 55—62.
2. OVER GEHOOR - HERSTELKUNST	„ 62—64.
<i>a. Door Electriciteit en Galvanismus</i>	„ 62.
<i>b. Door Perforatie van den Procesfus Mastoïdeus en van de Membrana Tympani.</i>	„ 63.
3. OVER DE STEM, ENZ.	„ 64—65.
4. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN OVER HET OOR, HET GEHOOR, ENZ.	„ 65—76.
1. OVER HET GETAL VAN DOOFSTOMMEN	„ 65.
2. OVER HET OOR, GEHOOR, DOOFHEID, DOOFSTOMHEID, ENZ.	„ 65—70.
<i>Over gevoel- hoor- en muziekproeven met Dooffstommen</i>	„ 70.
3. OVER GEHOOR - HERSTELKUNST	„ 71—74.
<i>a. Door Electriciteit en Galvanismus</i>	„ 72.
<i>b. Door opening van de Eustachiaansche buis</i>	„ 73.
<i>c. Door Perforatie van den Procesfus Mastoïdeus en van de Membrana Tympani.</i>	„ 73.
4. OVER STEM EN SPRAAKBEWERKTUIGING.	„ 74—76.
III. OVER DE MIMIEK	„ 76—81.
1. OVER DE MIMIEK	„ 76—77.
<i>a. Van Dooffstommen - Onderwijzers</i>	„ 76.
<i>b. Van Anderen</i>	„ 76.

2. OVER PANTOMIME	bl. 77.
3. OVER ORATORIE	" 77-79.
4. OVER GELAATKUNDE, ENZ.	" 79-80.
5. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN DE MIMIEK BETREFFENDE	" 80-81.
<i>a. Mimiek, Gebaarmaking, enz.</i>	" 80.
<i>b. Pantomime</i>	" 80.
IV. OVER TAAL	" 81-88.
1. OVER TAAL EN SPRAAK IN HET ALGEMEEN.	" 81-82.
2. OVER TAAL-OORSPRONG	" 82.
3. OVER ALGEMEENE TAAL	" 82-83.
4. OVER IDEËN-FORMERING	" 83-84.
5. OVER SPRAAK IN DEN NATUURSTAAT.	" 84.
6. OVER SCHRIFT EN LETTERSCHRIFT	" 84.
7. OVER KUNSTTALEN	" 84-85.
<i>a. Telegraaf</i>	" 84.
<i>b. Vingerspraak</i>	" 85.
<i>c. Kortschrift</i>	" 85.
8. OVER GRAMMATICA EN SYNTAXIS	" 85.
9. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN OVER TAAL, ENZ.	" 85-88.
<i>a. Over Pafigraphie</i>	" 87.
<i>b. Over den aard der Letters</i>	" 87.
V. WERKEN OVER, VOOR EN VAN BLINDEN	" 88-93.
WERKEN, WAARIN STUKKEN OVER BLINDEN	" 91-93.
<i>a. Over Blinden</i>	" 91.
<i>b. Over Instituten voor Blinden</i>	" 91.
AANHANGSEL.	" 93, 94.

I N L E I D I N G

VOOR HET GEHEEL.

Wij achten het niet alleen nuttig, maar ook hoogstnoodig, het een en ander betrekkelijk dit werkje als INLEIDING aan den lezer of gebruiker vooraf te laten gaan. Hetzelve is, zoo als de titel aanwijst, tweeledig en bevat eene *Beschrijving van het Groninger Instituut voor Doofstommen*, benevens eene *Systematisch gerangschikte Lijst van alle ons bekende werken over Doofstommen en het onderwijs aan dezen*, waarbij tevens eenige der voornaamste werken zijn opgegeven in die vakken, welke met de gezegde stoffe over Doofstommen en het onderwijs aan Doofstommen *in verband staan*.

Deze Lijst is reeds, op aanraden van den zoo beroemden als onvermoeid werkzamen Regtsleeraar, den Prof. s. GRATAMA, als toegift gevoegd bij de nader te meldene *Akademische*

* 4

Ver-

Verhandeling OVER DE REGTEN DER DOOF-STOMMEN, onder zijn Hooggel^{de}. leiding, door een' der uitgevers van dit werkje geschreven en, naar het heerschend gebruik, bijna geheel ten geschenke uitgedeeld; dus in den boekhandel minder verkrijgbaar gesteld. — Zoowel de bovengenoemde Hoogleeraar, als eene menigte anderen onzer Landslieden, wien de zaak der Doof-stommen eenig belang inboezemde, en dus ook wij waren van oordeel, dat deze Lijst, door middel van den boekhandel voor iedereen' verkrijgbaar gesteld, nog meer zou kunnen beantwoorden aan het doel, waartoe dezelve was opgemaakt en in 't licht gegeven. Het kwam ons tevens voor, dat eene korte en hoofdzakelijke *Beschrijving van het Instituut voor Doof-stommen hier ter stede gevestigd*, vooral van dat gedeelte, 't welk het *Onderwijs en de Opvoeding* dier ongelukkigen betreft, een geschikt onderwerp zou kunnen uitmaken, om als een de Lijst begeleidend werkje met dezelve in de Nederlandsche taal te worden uitgegeven. 't Geen ons inzonderheid hiertoe bewoog, was vooral de gestadige navraag, die op ons Instituut sedert vele jaren naar zoodanige *Beschrijving* gedaan werd, — niet alleen door vele vreemdelingen, die hetzel-

ve kwamen bezoeken en gewoon waren, elders van dergelijke Inrigtingen Beschrijvingen te kunnen erlangen; maar ook van wege een groot aantal onzer Landgenooten, die wij steeds naar de veelal onvoldoende en hoogst gebrekkige, en dan nog alleen in andere grootere werken te zoeken, Beschrijvingen van dit ons Gesticht moesten verwijzen. — Wij zagen tevens in, dat zoodanige Beschrijving ten leidraad zou kunnen strekken aan de zoodanigen, die het Instituut wilden bezoeken of hadden bezocht, ten einde het onderwijs en de opvoeding van Doof-stommen van naderbij te leeren kennen; — dat daardoor ook zou kunnen worden voldaan aan de behoefte en het verlangen, zoowel van Ouders of andere Verzorgers en Opvoeders van Doof-stommen, als der Doof-stomme kweekelingen van ons Instituut zelve, vooral van diegene, welke reeds van hetzelfde waren ontslagen, en die allen zoo menigmaal dit hun verlangen hadden te kennen gegeven. Tot de eersten behooren ook de Heeren Directeuren der onderscheidene Departementen, in verschillende oorden onzes Vaderlands gevestigd. Bij herhaling hadden deze immers den wensch geuit, om, door een alles kortelijk bevattend, gedrukt werkje, datgene

bijeen te vinden, hetwelk zij in de bestiering der zaken van het Instituut, wat de Doof-stomme kinderen in hunne Departementen betreft, noodig hadden te weten, of hun te stade mogt kunnen komen.

Eindelijk hopen wij, door het uitgeven van deze *Beschrijving* en het daarmee in verband brengen der *litterarische Lijst*, ook genoegzaam licht verspreid te hebben over sommige punten aangaande Doof-stommen en het Onderwijs aan dezelve, waarover wij zoo dikwijls de uit onkunde ontstaande en allerzonderlingste oordeelvellingen, of zelfs belagchelijke vragen hebben moeten aanhooren.

Tevens oordeelen wij, dat hetzelfde van groot nut kan zijn voor Schoolonderwijzers en anderen, aan wien de opvoeding en het onderwijs van hoorenden is toebetrouwd; immers de zoodanige hebben niet zelden met de grootste belangstelling en, naar hunne eigene bekentenis, met veel vrucht de lessen op het Instituut voor Doof-stommen bezocht, daar de behandeling van het Zielkundige en vooral ook van het Taalkundige bij het onderwijs aan de Doof-stommen hen op menig verbeterend en juist denkbeeld gebracht had, ter toepassing bij het onderwijs aan hunne hoorende leerlingen. Men

Men beschouwe voor het overige deze *Beschrijving* niet als geheel uitgewerkt, veel min als een stuk van geleerdheid. Het schein ons noodig, om in dezen zoo eenvoudig en kort te zijn, als het bovengemelde doel ons toeliet, en de volledigere aanwijzing door de bijgaande *Lijst* ons daarenboven vergunde.

Eene naar ons oogmerk voldoende *Beschrijving* nu van het *Groninger Gesticht voor Doofstommen* schein ons het onderstaande te moeten bevatten; waarom wij in dit werkje dan ook handelen over des *Instituuts*

I. Geschiedenis	bl.	1— 5.
II. Hoofddoel	”	5— 8.
III. Bestuur	”	8— 11.
IV. Middelen van bestaan	”	11— 15.
V. Gebouwen	”	15— 18.
VI. Opvoeding en Onderwijs in dit Gesticht aan jonge Doofstommen gegeven	”	18— 129.
1. Geschiedenis van het Onderwijs aan Doofstommen	”	19— 21.
2. Nut der openlijke Leerschalen voor Doofstommen	”	21— 26.
3. Toestand en Karakter der Doofstom- men	”	26— 33.
4. Wijze van Onderwijs en Opvoeding aan het Groninger Instituut voor Doofstommen	”	33— 129.
	* 6	VII.

VII. Onderwijs of verstandelijke vorming	bl. 34 — 87.
1. <i>Schooltijden . . . . .</i>	„ 34.
2. <i>Vakken, waarin de Doof-stomme leerlingen onderwezen worden . . . . .</i>	„ 35 — 39.
3. <i>Publieke lesfen . . . . .</i>	„ 39 — 41.
4. <i>Onderwijs in de eerste of eerste klasfe . . . . .</i>	„ 41 — 61.
5. <i>In de middel-klasfe . . . . .</i>	„ 61 — 84.
6. <i>In de derde of hoogste klasfe . . . . .</i>	„ 84 — 87.
VIII. Godsdienstige, zedelijke en ligchamelijke vorming of opvoeding	„ 87 — 129.
1. <i>Algemeene zorg en opzigt . . . . .</i>	„ 98 — 101.
2. <i>Gezondheidsmaatregelen . . . . .</i>	„ 101 — 106.
3. <i>Uitspanningen en vermaken . . . . .</i>	„ 106 — 115.
4. <i>Studiën en vorming der Onderwijzers . . . . .</i>	„ 115 — 122.
5. <i>Raad aan Ouders en andere Verzorger van Doof-stommen . . . . .</i>	„ 122 — 129.
IX. Naamlijst der personen aan het Instituut verbonden.	

Over de *Lijst der Werken en Geschriften over Doof-stommen en Onderwijs aan Doof-stommen, en van Werken en Geschriften over de vakken met die stoffen in verband staande*, schijnt het ons noodig nog bijzonderlijk het volgende aan te merken.

Sedert eenige jaren waren wij, ingevolge de bestudering van ons vak, begonnen, om de Ver-

za-

zameling van Werken en Geschriften over Doofstommen, waarvan de grond door onzen Vader, reeds tijdens en zelfs vóór de oprigting van het Instituut, was gelegd, allengskens uit te breiden en bij aanteekening zorgvuldig te rangschikken.

Dit had ten gevolge, dat wij eindelijk in staat waren, evenwel niet zonder veel moeite en kosten, om onze, in deze soort zoo zeldzame, Bibliotheek verrijkt te zien met eene menigte van werken en werkjes, waarin, of geheel alleen en opzettelijk, of gedeeltelijk, over Doofstommen en het Onderwijs aan Doofstommen wordt gehandeld — met andere geschriften, welker onderwerpen in aanraking komen met de zoo even genoemde — en eindelijk met eene tallooze menigte van aanteekeningen, zoo omtrent werken over deze vakken, welke in onze verzameling voorhanden waren, als omtrent de zoodanige, die wij slechts uit andere werken hadden leeren kennen en zelve niet hadden kunnen magtig worden.

Wij deelen nu in deze Lijst, waarvan de bewerking ons insgelijks veel tijd en moeite heeft gekost, het *resultaat* van onze bemoeijingen en navorschingen mede, ten gebruike van hen allen, wien de ongelukkige Doofstommen en het

On-

Onderwijs, sedert meer dan twee honderd jaren aan de zoodanigen gegeven, ooit eenige belangstelling heeft ingeboezemd.

't Geen men tot nog toe over dit onderwerp in andere werken bijeen verzameld vindt, is ten uiterste onvoldoende, en de minst gebrekkige dier verzamelingen gaat nog niet verder, dan tot het einde der vorige eeuw. Ook is het bijna ongelooftlijk, hoe weinig de behandeling en de studie dier stoffe, zoo bij geleerden als ongeleerden, tot nog toe bekend is.

Bepaaldelijk kan deze Lijst dienen ten gebruike voor hen, die, zoo wel in ons Vaderland als elders, zich aan het Onderwijs van Doof-stommen op openlijke of private leerscholen hebben toegewijd, en voor de zoodanigen, die of zelve Doof-stom zijn of eenig gebrek aan het Gehoor en de Spraak hebben — of wel Doof-stommen onder hunne kinderen of overige familie en kennissen tellen, en dezen te hulp wenschen te komen — gedeeltelijk ook voor Genees- en Heelkundigen.

Uit den *Inhoud* en het *Register* der Lijst zal de lezer met een' opslag van het oog kunnen ontwaren, wat wij al hebben geoordeeld, dat er in moest worden opgenomen,

men, en in welke orde wij hebben gemeend alles te moeten rangschikken; en bij de lezing *der Beschrijving des Instituuts* zal men bij vele artikelen even spoedig kunnen bemerken, in welke betrekking de daarin op verschillende plaatsen aangehaalde werken staan tot de Doofstommen, de Doofstomheid, of de behandeling, de opvoeding en het onderwijs van Doofstommen. Voor hen evenwel, dien dit minder duidelijk mogt zijn, laten wij nog de volgende aanmerkingen volgen over de gemaakte rangschikking en het verband der verschillende vakken onderling.

Wij hebben namelijk van het geheel *vijf groote afdeelingen* gemaakt. Over iedere derzelve zullen wij kortelijk het noodige zeggen; en verdere ontwikkeling der redenen, waarom sommige artikelen dáár of dáár staan, zal ieder oplettende en verstandige lezer, onzes bedunkens, na deze en de voorgaande aanmerkingen, wel niet behoeven.

Nº. I. De eigenlijke werken en geschriften, *over Doofstommen en Doofstommen Onderwijs* gaan vooraan. Die, welke daaronder met een sterretje (*) gemerkt zijn, zijn in ons bezit; die, evenwel, welke met een streepje (—) ge-

geteekend zijn, hebben wij tot nog toe niet kunnen magtig worden, offchoon wij, door uittreksels, beoordeelingen, aanhalingen, enz. daarvan in andere werken, van het bestaan derzelve kennis dragen. En het zijn deze, de met (—) geteekende namelijk, waarvan wij gaarne, zoo veel mogelijk, naauwkeurige *aanwijzingen* zouden willen erlangen; waarom wij iedereen' bij dezen op het dringendst uitnoodigen, vooral alle boekhandelaars, of bezitters en bestierders van boekverzamelingen, om ons van deze, als ook van zoodanige hierbij behoorende werken, die wij in 't geheel niet mogten hebben opgegeven, onverschillig langs welken weg, opgave te doen; daar het ons, bij eene in dit vak zoo uiterst zeldzame en, schoon nog jonge, evenwel reeds zoo verre gevorderde verzameling, niet onverschillig zijn kan, om naar verdere volmaking te streven, zoo van de Boekerij zelve, als om de heilzame vruchten, uit het gebruik en de studie van derzelve enkele deelen voortvloeiende.

Wat de volgorde of rangschikking der onderverdeelingen betreft; deze zullen, noch kunnen wij hier in het breede ontwikkelen. *Over 't algemeen* gaan de belangrijkste en zaakrijkste, en hiervan wederom de oudste werken

voor-

vooraf. (B. v. N^o. I. a. b. c. de *Leer- en Handboeken over 't Onderwijs aan Doof-stommen*).

N°. II. Hierop volgen de Werken en Geschriften *over het Oor, het gehoor en de Gehoorherstelkunst*; als staande in geen minder verband met die van N^o. I, dan ligchaam en ziel gezegd worden in verband te staan. Ook vindt men in vele dezer geneeskundige werken zeer belangrijke stukken en aanmerkingen over Doof-stommen, wat het Zielkundige en het Onderwijs in het spreken betreft.

Deze beide artikelen hebben wij, vooral wat de opzettelijk daarover geschrevene werken aangaat, zoo zorgvuldig bewerkt en zoo volledig gemaakt, als ons mogelijk en tot ons oogmerk dienstig was; daar niets daarin voor den oplettenden waarnemer van Doof-stommen van geen belang kan zijn, en er tot nog (gelijk wij zoo even gezegd hebben) geen werk bestaat, waarin eene zoodanige bijeenverzameling *tot op onze tijden* zou te vinden zijn.

De overige artikelen hebben bepaaldelijk betrekking tot het *Onderwijs aan Doof-stommen*; zij staan daarmede *in verband*, vooral wat *de midde-len* betreft, waardoor men met goed gevolg tot deze kan

kan komen. — En deze middelen zijn de *Teebens*, en 'de *Spreek- en Schrijftaal*; waarom dan ook

N°. III. eenige der beste ons bekende Werken en Geschriften over de *Mimiek*; en

N°. IV. eenige der noodzakelijkste over *Taal* opgeeft. —

De gestadige vergelijking, welke men in zoo vele geschriften tuschen hen ziet maken, die den *Zin des Gehoors*, en hen, die den *zin des Gezigts* misen, heeft ten gevolge gehad, dat de beste schrijvers over Doof-stommen en het Onderwijs aan Doof-stommen zich met de beschouwing van Blinden, en het Onderwijs aan Blinden, hebben onledig gehouden; zoo als ook omgekeerd menig schrijver over Blinden den toestand der Doof-stommen heeft nagegaan; en het is daarom, dat in

N^o. V. de voornaamste Werken en Geschriften, de *Blinden* betreffende, zijn opgegeven. —

Sommige der voornaamste schrijveren over Doof-stommen, zoo als b. v. SICARD en ESCHKE, hebben bijna geen enkel artikel van alle in den *Inhoud* vermelde vakken in hunne Geschriften onaangeroerd gelaten (verg. het *Register* op hun-

hunne namen); en het is zonder twijfel ook waar, dat de Waarnemer en de Onderwijzer van Doof-stommen ook geene daarvan moet verzuimen te bestuderen. —

Onder het afdrukken *der Beschrijving van het Instituut*, hebben wij nog in onze Verzameling bekomen de volgende Werken, welke men op de bijgevoegde bladzijden der *Lijst* gelieve in te laschen.

bladz. 15.

ZIEGENBEIN, (J. W. H.) Historisch-Pädagogische Blicke auf den Taubstummen-Unterricht und die Taubstummen Institute. Braunschweig, 1823. 8°.

bladz. 58.

HORVEN, (J. VAN DER) Disf. de morbis aurium auditusque Lugd. Bat. 1824. 8°.

bladz. 61.

WEDEL, (E. I.) Disf. de aure ΘεοΔεικτω, praef. I. A. SCHMIDT. Ienae 1694. 4°.

bladz. 63.

WEFFER, (G. M.) Disf. de vitiiis Tympani. Trai. ad Rhen. 1715. 4°.

bladz. 89.

LEOPOLD, (A. D.) (*aⁿnativitate coecus*) Commentatio de Coecis ita natis, varia Theologico-juridico-moralia exhibens. Lubecae 1726. 4°. (ubi Capite VI instituitur quaestio, *num coecigenorum conditio surdorum mutorumque conditione deterior sit.*)

Ne-

NEOVIN, (O. I. M.) *Disf. Coecus de colore iudicans*,
praefide I. A. SCHMIDT. Ienae 1682. 4°.

Almede, uit de beroemde Bibliotheek van wijlen den
Heer MEERMAN, het zeldzame werk over Doof-stommen
Onderwijs van BONIFACIO. (Zie bl. 3 der Lijst.)

Wij nemen deze gelegenheid waar, onzen
opregten en innigsten dank te betuigen aan hen
allen, die ons tot nu toe in onzen arbeid door
hunne bijdragen of bemoeijingen hebben onder-
steund, inzonderheid aan hen, die ons met
Werken of belangrijke Aanteekeningen dienaan-
gaande zoo belangeloos hebben begiftigd; en
bevelen ons bij voortduring aan in hunne gunst
en in hun levendig aandenken.

BE-

B E S C H R I J V I N G
VAN HET
I N S T I T U U T
T O T
O P V O E D I N G EN O N D E R W I J S
V A N
D O O F - S T O M M E N ,
T E
G R O N I N G E N .

Geschiedenis.

Dit Instituut is opgericht te Groningen, in den jare 1790, en heeft dus thans bijna *vierendertig* jaren bestaan. Onze waarde Vader, H. D. GUYOT, thans een zeventigjarige grijsaard (1), had zich reeds

ge-

---

(1) Zie deszelfs *Levensbeschrijving* in de Redevoering en Dichtregelen, uitgesproken ter gelegenheid van het vijftwintigjarig feest van het Departement Groningen der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, den 8 van Louwmaand 1817, door Mr. H. O. FEITH en Mr. B. H. LULOPS, met aantekeningen op de gezegde redevoering, in de *Aantekeningen*, bl. 111 en volgende. Zie ook NIEUWENHUIS, en in de Lijst, bl. 34 en 35.

eenige jaren vóór dien tijd (2) onledig gehouden met het onderwijs van enkele Doof-stommen; doch al ras bespeurde hij, dat er, even als in andere landen, ook in ons Vaderland een zoo groot aantal dier ongelukkigen van de natuur min bedeeden bestond, dat het hem onmogelijk was, deze allen, voor zoo verre zij voor een behoorlijk onderwijs vatbaar waren, hierin te hulp te komen, zonder den dadelijken bijstand en de vereeniging van meerdere menschevrienden tot dit doel. Hem zelve had een bezoek van het toenmaals zoo vermaard Parijsch Instituut van den menschlievenden DE L'ÉPÉE (3) op het denkbeeld gebragt, om ook de *Nederlandsche* Doof-stomme jeugd de voordeelen eener beschaafde opvoeding te doen genieten. Zijne eigene daarop gevolgde en welgeslaagde proeven met enkele, schoon over 't algemeen meer in jaren gevorderde Doof-stommen, bewogen ook eenige zijner menschlievende landgenooten (4),
om

---

(2) Sedert 1785.

(3) Over DE L'ÉPÉE zie FEITH, in de *Aant.* bl. 102 en volg. en de *Lijst*, bl. 11, 12, 28, 37 en 38.

(4) Onder anderen in deze stad de Heeren H. VAN CALCAR, G. VAN OLST en Mr. W. HORA SICCAMA, en de Heeren

om met vereende krachten den grond te leggen tot eene kweekschool, welke eens de *Opvoeding en het Onderwijs van alle in de Nederlanden geborene Doof-stommen* zoude kunnen ten doel hebben.

Het is eerst sedert weinige jaren, dat het Instituut tot eene hoogte en uitgebreidheid is gekomen, waarbij het kan gezegd worden volkomen aan dit doel te beantwoorden. In het eerst toch had men te kampen met eene menigte zwarigheden van allerlei aard. Men denke slechts aan de moeilijkheid van het toen ter tijd nog zoo niet beschaafde, niet op zekere gronden rustende onderwijs, aan de weinige middelen van bestaan, aan het gering aantal van voorwerpen, die geschikt waren en lust bezaten, om als Opvoeders en Onderwijzers van Doof-stommen (halve wilden zoo 't schein) hunnen tijd, hunne krachten en vermogens aan dezen toe te wijden. — Doch de staat van dit Instituut, gedurende deszelfs vierendertigjarig be-

---

w. WILLINK te Amsterdam en Mr. A. VAN ZEEBERG te Haarlem. Zie FEITH en LULOFs, *Redevoering*, enz. *Aanteek.* bl. 118 en volg.

bestaan en de steeds toenemende bloei van hetzelfde, sedert de gelukkige herstelling onzes Vaderlands, mogen korthedshalve blijken uit de volgende opgave van het *getal der kweekelingen*, 't welk van het jaar der oprigting tot nu jaarlijks in hetzelfde opgevoed en onderwezen is.

In 1790 — 13	In 1802 — 39	In 1814 — 43
— 1791 — 13	— 1803 — 47	— 1815 — 41
— 1792 — 13	— 1804 — 50	— 1816 — 55
— 1793 — 21	— 1805 — 50	— 1817 — 79
— 1794 — 25	— 1806 — 57	— 1818 — 72
— 1795 — 29	— 1807 — 52	— 1819 — 82
— 1796 — 26	— 1808 — 58	— 1820 — 98
— 1797 — 34	— 1809 — 78	— 1821 — 122
— 1798 — 40	— 1810 — 78	— 1822 — 124
— 1799 — 30	— 1811 — 66	— 1823 — 149
— 1800 — 37	— 1812 — 59	
— 1801 — 42	— 1813 — 54	

En eindelijk in dit jaar (1824) een getal van *honderdeenenvijftig* (5), hetwelk eerlang nog met

---

(5) *Tweeëntachtig* van het *mannelijke* en *negenenzestig* van het *vrouwelijke* geslacht, uit allerlei standen, zoowel meer als minder goeuden. Allen genieten eene behoorlijke en dezelfde opvoeding.

met *zeven* vermeerderd staat te worden. Een getal van *honderdentachtig* Doof-stommen is reeds sedert het bestaan van dit Instituut van hetzelfde ontflagen en aan de Maatschappij terug gegeven (6).

Hoofddoel.

Het Instituut heeft ten doel de Opvoeding en het Onderwijs van jonge *Doof-stommen*, van zoodanige kinderen, *die of doof geboren, of in de eerste jaren hunner kindschheid (7) doof geworden en gebleven zijn*, en welken ten gevolge daarvan tevens de spraak ontbreekt, doordien zij met

---

(6) Uitvoerder heeft de Heer FEITH, in de *Aanteekeningen* op de bovengemelde *Redevoering*, de Geschiedenis van dit Instituut behandeld. — Men zie ook de werken en geschriften over het *Groninger* Instituut en over GUYOT aangeteekend in de Lijst, bl. 34 en 35, en op meer plaatsen. (Verg. het *Register*.)

(7) Er zijn echter eenige voorbeelden van Doof-stommen, die, schoon eerst in het 4de, 5de, 6de, en zelfs latere levensjaren doof geworden, nogtans door de daarop gevolgde hoorloosheid bijna geheel dusdanig geworden zijn, dat zij volkomen gelijk moesten gesteld worden met geboren doof-stommen. Wie ooit met oplettendheid hardhoorend

met verstande zelve nooit hebben hooren spreken (8). Doch het zal niet overbodig zijn, dit doel van het Instituut wat meer uiteen te zetten; en eigenaardiger kan dit wel niet geschieden, dan door middel der eigen woorden van de Wetten of reglementen des Instituuts, welke wetten niet lang na deszelfs oprigting van tijd tot tijd opgemaakt, doch sedert herzien en naar de omstandigheden verbeterd zijn.

Het hoofddoel dan van de oprigting des Instituuts en van dit gesticht zelf is dus altijd geweest en is nog, » deze anders ongelukkige, en » voor de Maatschappij verlorene wezens te » herstellen, en aan dezelve, zoo veel mogelijk, weder te geven; hen nuttig te maken
» voor

---

geworden menschen heeft gadegeflagen, zal zekerlijk bevonden hebben, dat zeer vele dusdanigen allengskens in alles, vooral in het duidelijk en in het samenhangend zelf-spreken achteruit gaan; hoe veel meer moet dit niet plaats vinden, wanneer zij reeds in hunne jeugd het gehoor verloren hebben, en dat wel zoo, dat zij volstrekt niets meer konden hooren spreken.

(8) Verg. R. T. GUYOT, *Disertatio Iuridica Inauguralis de Iure Surdo-mutorum*, p. 2, 3, seqq. en ITARD, *Traité des maladies de l'oreille*, Tom. II, Chap. 20, p. 403 et suiv.

» voor zich zelve en voor hunne evenmenschen,
 » geschikt om met anderen te kunnen verkeerē,
 » zich duidelijc van hen te doen verstaan, en
 » hen ook te begrijpen, zoodat zij hunne nood-
 » driften en begeerten met gemak kunnen er-
 » langen en zich met behulp van anderen in de
 » wereld kunnen voorthelpen; hen verder op te
 » leiden, om zich zelve en hunne pligten te
 » leeren kennen, hunne ziel boven het dierlijc
 » te verheffen, en tot de kennis van een Op-
 » perwezen te brengen, God als hunnen Schep-
 » per en Weldoener te eerbiedigen, en, zoo
 » doende, het groote doeleinde, waartoe zij in
 » de wereld zijn, als redelijc en voor eene on-
 » sterfelijcheid geborene schepsels te leeren ken-
 » nen.

» De onderneming met Doof-stommen bestaat
 » derhalve daarin, dat men hen geregeld leert
 » denken en hunne gedachten uiten met het zin-
 » nebeeldige van het geestelijc vermogen, te
 » weten: de spraak, het schrift en de gebaar-
 » making, welke hun duidelijc, nadrukkelijc
 » en voor ieder verstaanbaarder geleerd worden;
 » terwijl men hen tevens gewent, om aan het
 » gelaat en de bewegingen des monds en der
 » spraakdeelen te onderscheiden, wat anderen
 » zeggen.

» Gevolgelyk geeft men den Doof-stommen
 » denkbeelden van alles, beteekenisfen van alle
 » woorden en spreekwijzen, oppervlakkige (9)
 » en noodige onderrigting in alle kunsten en we-
 » tenschappen; men leert hun schrijven, lezen
 » en spreken, en onze moedertaal volgens hare
 » gronden en regels verstaan. Om hun verstand
 » te ontwikkelen, hun geheugen te oefenen, en
 » hunne aandacht te vestigen, leert men hun al
 » vroeg rekenen, waarbij men in het vervolg
 » de beginsels der Meetkunst voegt, voorts der
 » Aardrijkskunde, der Natuurlijke Geschiedenis,
 » van de Geschiedenis des Bijbels, der Volken
 » en des Vaderlands; eindelijk de Zielkunde, de
 » Zedekunde en den Godsdienst” (10).

Bestuur.

Het Instituut staat onder de Hooge en werk-
 dadige bescherming van zijne Majesteit den *Ko-
 ning*

---

(9) Men versta hierdoor niet eene los over de zaak heen-
 loopende, maar eene juist niet tot in het diepzinnige ge-
 leerde of al te afgetrokken wijsgeerige overgaande onder-
 rigting.

(10) Art. 82, 83 en 84 der wetten van 't Instituut.

ning der Nederlanden (11—12). Het wordt bestierd door eene *Hoofddirectie*, bestaande uit zes, door de Leden van het Hoofddepartement (Groningen) uit hun midden gekozene Hoofddirecteuren en den eersten InSTITUTEUR (13); van welke eersten één den post van Rentmeester en één dien van Secretaris waarneemt (14). Op deze Hoofddirectie rust de geheele onmiddellijke bestiering van het Instituut, zoo wel wat het uitwendige, als wat de regeling van het inwendige aangaat. De wijze van aftreding en verkiezing derzelve Leden, alsmede hunne bijzondere werkzaamheden, zijn bij de wetten des Instituuts nader geregeld en bepaald (15). De
Echt-

---

(11) Zie Art. 1 der wetten van 't Instituut.

(12) In 1794 werd dit Instituut vereerd met een bezoek van zijne Doorluchtige Hoogheid Prins WILLEM V. — In 1814 van zijne Majesteit onzen geëerbiedigden Koning WILLEM I, toenmaals Souvereine Vorst. — In 1820 van zijne K. H. den Kroonprins, Prins van Oranje, enz. en in 1817 van Prins FREDERIK der Nederlanden.

(13) De tegenwoordige eerste Instituteur is tevens Voorzitter der Hoofddirectie.

(14) Zie achter de Naamlijst van de personen aan het Instituut verbonden.

(15) Zie Art. 31-79 der wetten van 't Instituut.

Echtgenooten dezer Hoofddirecteuren bestieren een groot gedeelte van de huishoudelijke aangelegenheden des Instituuts, en wonen die gewone vergaderingen der Hoofddirectie bij, welke op den eersten Maandag van de maanden Januarij, Maart, Mei, Julij, September en November gehouden worden, ten einde met deze te raadplegen over de werkzaamheden door haar Edelen zoo welwillend op zich genomen, en ten allen tijde zoo ijverig behartigd en volvoerd (16).

Behalve het Hoofddepartement (Groningen), zijn er door het geheele land, als ook in deszelfs koloniën, *Departementen* (17) of vereenigingen van bijdragende Leden, welke Departementen ieder wederom bestierd worden door uit hun midden gekozene Directeuren (18). De werkzaamheden van dezen, ook bij de wetten van het Instituut geregeld, hebben vooral betrekking op de zorg voor de Doof-stommen, die zich in hunne Departementen of afdeelingen bevinden, en

---

(16) Zie *Verflag van het Inst.* van 1821, bl. 11 en 12.

(17) Thans ten getalle van *vierentachtig*. Zie derzelve Lijst achter de *jaarlijkse verslagen*.

(18) Zie derzelve namen mede aldaar.

en van wege hen op het Instituut worden geplaatst, of wel geplaatst zijn geweest, en op de invordering van de toelagen en donatiën van de Leden. Met deze Directeuren correspondeert de Hoofddirectie onmiddelijk over de belangen van het Instituut. Aan dezen wordt jaarlijks toegezonden een gedrukt algemeen *Verflag der Hoofddirectie*, betreffende den Staat en de verrigtingen des Instituuts gedurende het afgelopen jaar, zoo wel wat de Doof-stomme kweekelingen, de Onderwijzers en het Onderwijs zelve aangaat, als de Departementen en den financielen toestand van het Instituut. Buitendien worden er, naar aanleiding van Art. 24 der wet, ieder half jaar aan de Directeuren toegezonden extracten uit een' opgemaakten Staat van de gezondheid, het gedrag en de vorderingen der kweekelingen uit hun Departement, ter inzage der Directie en mededeeling daarvan aan de ouders of voogden der kweekelingen.

Middelen van Bestaan.

Het Instituut is zijn bestaan en zijne voortdoring verschuldigd aan *jaarlijksche vrijwillige bijdragen, giften, erfmakingen en legaten,*
wel-

welke tot fondsen zijn (19) aangelegd; voorts aan de *subfidiën*, sedert eenige jaren van de onderscheidene Hooge Regeringen dezer landen ontvangen, en aan de *toelagen* van H. H. M. M. de Koning en Koningin der Nederlanden; eindelijk aan de *kostgelden* voor sommige der meer gegoede kweekelingen betaald.

Zij, die door de bovengenoemde gewone jaarlijksche vrijwillige toelage (vijf guldens vijftwintig cents) medewerken tot instandhouding van het Instituut, worden beschouwd als *Leden* van hetzelfde, ontvangen bij hunne inteekening (20) de Wet van het Instituut, en jaarlijks het *Verflag*, waarvan wij boven gesproken hebben. Bovendien zijn zij gerechtigd, om mede uit het midden van het Departement, waartoe zij behooren, zoodanige Leden tot Directeuren te verkiezen, als zij vermeenen de geschiktste te zijn, en in de vergaderingen van eenig De-

par-

---

(19) Ingevolge resolutie van de Hoofddirectie worden alle donatiën, legaten en erfenissen, aan het Instituut gemaakt, niet vermengd onder de gewone inkomsten; maar als kapitalen te boek gesteld en belegd, of tot aankoop van vaste fondsen gebezigd.

(20) Bij den Rentmeester van het Hoofddepartement, of bij een' der Directeuren der overige Departementen.

partement aanwezig zijnde, hebben zij in de voorkomende behandeling der zaken en belangen van het Instituut mede hunne stem.

Hoe zeer onze Landgenooten zich steeds bejverd hebben, om, door middel van bovengenoemde bijdragen, mede te werken tot heil der ongelukkige Doof-stommen, zal ieder ligt in het oog vallen, die slechts vlugtig de algemeene Rekening inziet, achter het jaarlijksch verflag geplaatst, en daaruit tevens kunnen ontwaren, welke aanzienlijke uitgaven eene dergelijke inrigting vordert.

Gebouwen.

Het Instituut bezit, onder anderen, de volgende belendende gebouwen:

een afzonderlijk *Schoolgebouw*, een *Kosthuis* voor de *jongens-kweekelingen*, een *Kosthuis* voor de *meisjes-kweekelingen* en een *Woonhuis* voor den *eersten Instituteur* en deszelfs *familie*.

Deze gebouwen, ruim en sterk gebouwd, staan aan de beplante Osfemarkt op eene der gezondste en luchtigste plaatsen der door hare gezonde ligging en ruime bouworde zelve reeds beroemde stad. Het ruime plein der Osfemarkt wordt

wordt in de tusschenuren van den leertijd door de kweekelingen als *buiten-speelplaats* gebruikt. Tusschen de nader te omschrijven beide Kosthuizen is eene groote opene ruimte, in tweeën gescheiden, waarvan het eene gedeelte voor de meisjes-, het andere voor de jongens-kweekelingen tot *binnen-speelplaats* verstrekt.

Van de *Kosthuizen* sprekende, zal het niet ondienstig zijn, van dezelve, als ook van het *Schoolgebouw*, eene nadere beschrijving te geven, welke wij hier laten volgen.

De *School* is een op zich zelf staand gebouw van twee verdiepingen met groote gebogene, ruim licht gevende vensters (21) voorzien. In de beide zijgangen zijn twee kleine vleugels aangebouwd. Ieder dezer vleugels bevat, benevens een klein vertrekje, eenen naar de bovenvertrekken leidenden trap, de een voor de meisjes-, en de ander voor de jongens-leerlingen (22). Voor den gevel van dit gebouw staat

in

---

(21) In elk afzonderlijk vertrek zijn eenige dezer vensters zoodanig ingerigt, dat zij in de tusschenuren, ter inlating van versche lucht, bijna geheel kunnen worden opengezet.

(22) Door de wegneming der trappen uit het binnenste van het Schoolgebouw, heeft hetzelfde tevens eene aanzienlijke en voordeelige verruiming aangewonnen.

in groote letteren: INSTITUUT VOOR DOOF-STOMMEN als opschrift voor het geheele Gesticht. Beneden is het Schoolgebouw verdeeld in eene ruime zaal en een kleiner vertrek. De eerste dient, behalve voor de *hoogste klas*se der leerlingen, ook nog tot het geven van de *algemeene*, de *publieke* en de *teekenles*sen, alsmede tot de *kerk* of gewone zondagfche godsdienstlessen, voor alle leerlingen gehouden. Het tweede vertrek dient voor het eenigzins meer gevorderde en beschaafde gedeelte der *onderste klas*se. Boven is dit lokaal mede in tweeën verdeeld voor de beide afdeelingen der *middelklas*se.

De *Kosthuizen* worden bewoond door de in het Instituut opgenomene Doof-stommen (25). Hiervan zijn echter uitgezonderd:

1°. De leerlingen, wier ouders of verzorgers ingezetenen der stad Groningen zijn. Deze blijven natuurlijk bij dezelve wonen, en hebben al-

---

(23) Van de in deze gebouwen aangestelde en wonende Binnenvader en Binnenmoeder, van de Ziekenmoeder en de vaste Naai-lermeesteres zullen wij nader spreken. Buiten-dien wordt er voor een genoegzaam aantal Opzigters en be-dienden gezorgd door de kommissiën tot de Kosthuizen. Verg. de bijgevoegde Lijst van het tegenwoordig *Personale*.

alleen genot van het Onderwijs, hetwelk aan alle kweekelingen zonder onderscheid *om niet* gegeven wordt, en

2°. De leerlingen, welke den Israëlitischen Godsdienst belijden, die uit hoofde der bijzondere instellingen hunner geloofsleer, in een afzonderlijk kosthuis bij lieden van hun geloof zijn gehuisvest, onder nader toezigt en bestiering der Hoofddirectie, met overleg van een' der aanzienlijkste Leden der Joodsche Gemeente.

Het Kosthuis voor de jongens-kweekelingen is een in 1822 geheel nieuw opgehaald, op de Osfemarkt uitziend gebouw, met eenen eenvoudigen, doch netten gevel. Hetzelve heeft drie verdiepingen.

De eerste verdieping bevat eene groote keuken, eene bijkeuken, twee kamers voor de Binnen-vader en moeder, eene proviëekamer en een proviëekelder; alsmede twee voorkamers voor de archiven des Instituuts en de vergaderingen of te houdene commissiën der Hoofddirectie.

De tweede verdieping bevat eene groote eet- en verblijfzaal voor de jongens-kweekelingen en eene schoolzaal, welke laatste gebruikt wordt voor de onderste afdeeling, voornamelijk voor de

de voorbereidende klasfe der nieuws opgenomene, veelal nog zeer onbeschaafde Doofstommen. Verder eene ziekenkamer, tevens het verblijf der Ziekenmoeder, en eene badkamer.

De derde verdieping bevat twee ruime slaapzalen en twee linnenkamers; terwijl van den even ruimen zolder nog een gedeelte afgeschnoten is, ter behoorlijke berging van koffers, manden, enz. der jongens-kweekelingen.

Deze verdiepingen zijn door een' breeden en gemakkelijk rondloopenden trap verbonden.

De plaats achter dit gebouw is, zoo als wij reeds gezegd hebben, in tweeën verdeeld, waarvan de eene afgeheinde helft voor de meisjes-, de andere voor de jongens-kweekelingen ter speelplaats strekt; tevens scheidt deze plaats de beide woonhuizen geheel op een' afstand van elkander.

Het *Kosthuis voor de meisjes*, staande achter het bovengemeld gebouw voor de jongens-kweekelingen, is van dezelfde uitwendige bouw-orde, als het omschreven voorgebouw, en in het jaar 1819 aldaar gezet.

De eerste verdieping van dit, met zeer ruime kelders voorziene huis, bevat de eet- en verblijfkamer der meisjes, eene kleine keuken en eene ziekenkamer.

B

De

De tweede verdieping bevat eene naaikamer, eene linnenkamer en eene kleedkamer, benevens een vertrek, zoo tot gebruik der Hoofddirectie bij gelegenheid van Inspectiën en Kommissiën, als tot ander huishoudelijk gebruik dienende.

*De derde verdieping bevat de slaapzaal der meisjes.

Tusfchen de kosthuizen en het schoolgebouw staat de behuizing, door den eerften Inftituteur bewoond, een langwerpig en ouderwetsch doch ftevig gebouw van twee verdiepingen, waar achter zich een groote tuin bevindt, ook al op zekere tijden, als eene plaats ter verlustiging, den kweekelingen door den bewoner afgestaan. Uit dezen tuin kan de eerfte Inftituteur en Hoofddirecteur zich ieder oogenblik en onmiddelijk naar de fchool en de kosthuizen begeven.

Opvoeding en Onderwijs.

Wij gaan thans over tot de befchrijving van de Opvoeding en het Onderwijs, hetwelk op dit Inftitoot aan de Doof-ftomme kweekelingen gegeven wordt; doch zullen, om dit te verftaanbaarder te maken, eerst iets van de *Gefchie-*

schiedenis zelve van het Onderwijs aan Doof-stommen en van den Toestand en het Karakter der Doof-stommen in het algemeen laten voorafgaan.

Bij de oudheid schijnt dit onderwijs te eene- maal onbekend geweest te zijn (24). Het eerste voorbeeld van eenen, zoo het schijnt, wel onderwezenen Doof-stomme vinden wij bij RUD. AGRICOLA, onzen beroemden Groninger landgenoot, in zijn werk de *Inventione Dialectica*, hetwelk in 1474 het eerst het licht zag, offchoon AGRICOLA noch van den Doof-stomme zelve, noch van den Onderwijzer van dezen eenige nadere bijzonderheden meldt, ja zelfs hunne namen of woonplaatsen niet eens noemt.

De eerste, met name bekende Onderwijzer van Doof-stommen is geweest PEDRO PONCE, een geleerde Spanjaard, gestorven in den jare 1584, welke, volgens de getuigenis van geloofwaardige schrijvers (25), niet alleen eenige Doof-stommen tot eene verwonderenswaardige hoogte van beschaving en kennis heeft gebragt; maar ook tevens de wijze van zijn onderwijs heeft beschreven,

zon-

---

(24) Verg. bovengem. *Disf.* p. 61 en *nota* 32.

(25) Zie de Lijst op PONCE, enz. bl. 24 en 25.

zonder deze geschriften evenwel door den druk gemeen te maken. Van deze geschriften heeft nogtans BONET, in zijn werk: *Reduccion de las letras y arte para enseñar a hablar a los mudos* (Madrid 1620. 4°. met 8 fig. en 1 Tabel), gebruik gemaakt (26); welk boek dus, daar men BONET alleen als uitgever der geschriften van PONCE moet beschouwen, vrijelijk kan gezegd worden het eerste geweest te zijn, hetwelk opzettelijk over het Onderwijs aan Doofstommen handelt. Anderen, die, of later, of gelyktijdig met BONET, of zelfs een weinig vroeger dan dezen, dit onderwerp behandeld hebben, zullen wij hier dus met stilzwijgen kunnen voorbijgaan (27).

Al-

---

(26) Zie de Lijst op GALL en SPURZHEIM, bl. 22 en 67, HAAGSCHE COURANT, bl. 22 en 50, enz. en in de bovengem. *Disfertation*, p. 47 en 48, op de aangehaalde werken van NIEUWENHUIS, *Woordenboek van kunsten en wetenschappen*, FEITH, HAAGSCHE COURANTEN, MORHCF, LETTERBODE, SILVA en HERNANDEZ.

(27) Wij verwijzen den des meer begeerenden naar de werken in de Lijst vermeld, en op BONIFACIO, HELMONT, WALLIS, HOLDER, AMMANN, PEREIRE, DE L'ÉPÉE, HEINICKE, GALL en SPURZHEIM, HAAGSCHE COURANT en HERNANDEZ, en naar de gemelde *Disf.* p. 49.

Allerzonderlingst evenwel is het, dat, schoon het zoo even gezegde aangaande FONCE in het geheel niet onbekend is geweest, noch aan de geleerdste schrijvers van zijnen, noch aan die van lateren tijd, de uitvinding van de kunst, om Doof-stommen te onderwijzen, zoo dikwijls na hem aan anderen is toegeschreven (28).

De oprigting van Instituten, of opzettelijke en openlijke Opvoedingshuizen en Leerscholen voor Doof-stommen, dagteekent zich van omtrent de helft der vorige eeuw (1750) (29).

Wij kunnen niet nalaten, hier eenige der voordeelen op te noemen, welke het onderwijs en de opvoeding van Doof-stommen op Instituten of op openlijke Leerscholen, boven alle priyaat of afzonderlijk gegeven onderwijs heeft. Vooreerst loopen deze ongelukkigen, in een Instituut opgenomen zijnde, geen gevaar, om verder verkeerd behandeld te worden, daar zij geheel overgegeven zijn aan de zorg van lieden, die, door de ondervinding geleerd, door de waarnemingen aan eene menigte andere Doof-stommen

men

---

(28) Zie bovengem. *Disf.* p. 49 seqq.

(29) Zie bovengem. *Disf.* p. 50 seqq.

men gemaakt, de allergefchiktste zijn, om zoodanige ongelukkigen eene opvoeding te geven, overeenkomstig hunnen aard, hunnen aanleg, hunne vermogens en hunne behoeften.

Het tweede even groote voordeel der openlijke kweekscholen voor Doofstommen, boven het privaat onderwijs, is gelegen in de snelste mededeeling, die de Doof-stomme kinderen hier weldra ontvangen van de denkbeelden van anderen, en wel, in de eerste plaats, van de denkbeelden hunner medeleerlingen. Tot nog toe hebben zij zich onder de hoorende menschen ongeveer even zoo bevonden, als iemand zich zou bevinden, die, zonder tolk, op eens in een land en bij menschen geplaatst ware, van wier taal hij volstrekt niets verstond. Eenige weinige dagen verblijfs op een Instituut, onder andere, even gelijk hij, door teekens sprekende Doof-stommen, zijn genoeg voor den nieuws aangekomenen, om hem zoo veel van die taal te doen aanleeren, dat hij bijna alles verstaat, wat zijne reeds onderwezene medeleerlingen onder elkander, en wat zij tot hem zeggen. Ook kan hij, die tot nog toe zijne eigene gedachten aan niemand, dan slechts ten deele en ten uiterste gebrekkig, kon

me-

mededeelen , dit op eens aan eene geheele menigte doen , van welke hij volkomen verstaan wordt. Dagelijks leert hij meer en meer door deze mededeeling , en wordt hierdoor eenigermate schadeloos gesteld voor de vroegere ontbering van alle mededeeling , ja zelfs elk onderwijs , dat reeds het bloote gehoor aan hoorende kinderen van hunne vroegste jeugd af aanbiedt.

Hoezeer het onverwachte geluk van , als het ware , op ééns met zoo vele anderen te kunnen spreken , op de gemoedsgesteldheid van den nieuws aangekomenen Doof-stomme werkt , kan men alleen daaruit reeds opmaken , dat weinige dagen verblijfs op het Instituut genoeg zijn , om alle neerflagtigheid , dofheid of schijnbare treurigheid en menschenchuw bij hem te eenemaal te verdrijven , zoodat men hem dan vrolijk en blijde in den kring zijner lotgenooten ziet verkeeren , met hen spelen , door teekens spreken , en geregeld onderwijs ontvangen.

Het derde niet minder belangrijke voordeel is , dat , bij de schaarschheid van voorwerpen , die zich op het Onderwijs van Doof-stommen bepaaldelijk toeleggen en zich daaraan geheel toewijden , de minder met middelen bedeelde en

de geheel behoeftige Doof-stommen van alle onderwijs zouden verftoken blijven, en het zijn immers vooral ook dezen, welke tot bestwil van hen zelve, van hunne naastbestaanden en van den Staat, even als de overigen, eene behoorlijke opvoeding behoeven. Het zal wel niet noodig zijn, dit hier breeder te ontwikkelen.

Buitendien ontvangen nu tien, twintig en meer leerlingen te gelijkertijd de lessen van ééne Onderwijzer, van welke lessen, bij privaat-onderwijs, slechts één of twee leerlingen de vruchten zouden geplukt hebben.

Onberekenbaar zijn tevens de voordeelen, welke de oprigting van openlijke Leerscholen reeds voor de verspreiding, uitbreiding en verbetering van dit onderwijs heeft voortgebracht, en die zij nog dagelijks voortbrengt. Kundige, geletterde, aan het hoofd van zoodanige Leerscholen gestelde mannen hebben, daardoor, hunne waarnemingen over den toestand, het karakter, het onderwijs en de opvoeding algemeen kunnen maken en in openlijke geschriften uitgeven. De kunst van Doof-stommen te onderwijzen is door de zoodanigen tot vaste regelen herleid, en voor altijd gevestigd geworden. En het is ook om deze reden, dat de theoriën dezer kunst

kunst (30), sedert de oprigting van Instituten; vooral van dat van den onsterfelijken menschen-vriend DE L'ÉPÉE, zoo oneindig veel verschillen van die van vroegere tijden, waarin, het onderwijs slechts privaat zijnde, de geleerde schrijvers door hunne schriften weinig meer gedaan hebben, dan anderen op hetzelfde opmerkzaam te maken. Deze immers hebben zich meestal alleen bepaald bij de beschrijving van het *mechanieke* der kunst, om Doof-stommen te leeren spreken en schrijven; daarbij het hoofdzakelijke van het onderwijs, namelijk het verstaan van het gesprokene of ook wel geschrevene, slechts ter loops in hunne spraakbeschrijvingen aanroerende.

De beschrijving nu van het *verstaan* van dit gesprokene of geschrevene, van het zelf- en met verstande schrijven en spreken, maakt het onder-

---

(30) De geschillen van PEREIRE, DESCHAMPS, HEINICKE, DE L'ÉPÉE en anderen, over de wijze van onderwijs aan Doof-stommen, hebben niet weinig toegebracht tot de verbetering dezer theoriën. ESCHKE, SICARD en eenige anderen hebben, door hunne scherpzinnige wijsgeerige geschriften, een einde gemaakt aan deze geschillen. — Zie de *Lijst* op hunne namen.

derwerp uit der theoriën, opgemaakt sedert de oprigting van Instituten, welke dus ook door ieder' nadenkenden op het onderwijs van andere Doof-stommen kunnen toepasfelijk gemaakt worden, volgens zekere gronden en met den besten uitflag. Doch wij hebben reeds overgenoeg hiervan gezegd.

Wat den toestand en het karakter der Doof-stommen in het algemeen betreft, zij het ons vergund, om met weinige trekken eene fchets te geven, daar eene uitvoerige behandeling van deze stof ligt een geheel boekdeel zoude kunnen uitmaken, en ons bestek en het oogmerk van dit gefchrift niet toelaten, hier verder over uit te weiden. Wij verwijzen dus den meer begeerenden lezer naar de navolgende fchriften, te vinden in bovengem. *Disfertatie*, Cap. I. p. 5-45, en de werken en plaatsfen daarin aangehaald, p. 42, 43, als:

SICARD, *Cours d'Instruction d'un sourd-muet de naissance etc. Discours préliminaire*, en

CÄSAR, *Vorrede vor PETSCHKE's Ausgabe von RAPHEL's Kunst*, u. f. w. S. XX u. folg.

BÉBIAN, *Eloge de L'ÉPÉE etc.* p. 1-5.

SICARD, *sur la nécessité d'instruire les sourd-muets*

muets, etc. p. 35-38. (Of PETSCHKE *üb. die Nothwendigkeit*, u. f. w.)

ERNSDORFER, *Sammlung kleiner Schriften* u. f. w. S. 70 u. folg. (Stück IV und V.)

LE BOUVYER-DESMORTIERS, *Mémoire etc. Avant-propos*, p. VIII et suiv. — et p. 28. suiv., p. 63. suiv. *de la Mémoire même.*

ALHOY, *de l'Education des sourd-muets*, p. 10 et suiv.

KRESS, *Juridische Betrachtung von dem Rechte der Taubst.* — op verscheidene plaatsen.

ITARD, *Traité des Maladies de l'oreille*, Tom. II, p. 111 et suiv.

en naar die, welke, onder het opschrift: *Toestand en karakter der Doof-stommen*, in de *Lijst* zijn opgeteekend; waarbij wij dit weinige hoofdzakelijke voegen (31).

Deze ongelukkigen zijn en blijven gedurende hun geheele leven (32) in den letterlijken zin
doof

---

(31) Men merke hierbij aan, dat wij hier *in 't algemeen* spreken, zonder te willen ontkennen, dat er, zelfs veelvuldige, uitzonderingen op de volgende regels gevonden worden.

(32) Zie onze bepaling van Doof-stommen boven.

doof voor alles, wat in klank, siem en toon bestaat (33). Zijn zij in het geheel *niet onderwezen*, zoo worden zij van anderen bijna niets gewaar, en kunnen daarentegen hunne eigene, noodzakelijk zeer bekrompene gedachten niet, dan allergebrekigst en op eene zeer onzekere wijze, aan anderen mededeelen. Zij zijn mismoe- dig, hardvochtig, gevoelloos, dikwijls wreed, ten uiterste halsstarrig, wantrouwend, navol- zuchtig en nieuwsgierig; aan al hunne driften den ruimen teugel vierende, zoo lang zij niet door vrees voor lichamelijke straf daarvan terug gehouden worden, zijn zij ongedurig, ongeduldig, onstuimig en opvliegend, en gedra- gen zich over 't algemeen als niet gebonden aan eenigen plicht, zoo jegens zich zelve, als jegens anderen; en geen wonder, daar zij, door het gemis van den zin des gehoors, in zoo verre dit *sociaal* of mededeelend (34) is, volhagen
on-

---

(33) *en blijven*. Men zie nogtans in de Lijst de werken en geschriften van lateren tijd *over het Gehoor*, vooral die van ITARD EN CURTIS, en de *Werken en geschriften over Gehoor- herstelkunst*. bl. 62-76.

(34) Zie *Disf.* p. 10, 11, 12 seqq.

onkundig zijn omtrent godsdienst en zedelijkheid, omtrent regt en wetten; door welke onkunde en welk gedrag zij dus allergevaarlijkst voor de Maatschappij, lastig voor hunne naastbestaanden, ja zich zelve tot last moeten zijn (35).

Men zal hier mogelijk tegenwerpen, dat er zulke wanschepsels thans niet gevonden worden, en dat men aan de Doof-stommen op de Leerscholen weinig of niets van het boven opgegevene bespeurt; doch men dient daarbij in het oog te houden, dat, zoodra Doof-stommen zich eenigen tijd op een Instituut onder hunne lotgenooten bevonden hebben, zij al spoedig hunne gedachten aan dezen leeren mededeelen en weldra, door deze mededeeling en uitwisseling van gedachten, niet meer onder de volstrekt *niet onderwezene* kunnen worden geteld. Men bedenke tevens, hoe zelden men in de gelegenheid is, op een Instituut nieuwsaangekomene, te eenemaal nog niet onderwezene Doof-stommen te

---

(35) Wij verwijzen den Lezer hier kortheidshalve wederom naar de meergemelde *Verhandeling over de Regten der Doof-stommen*.

te zien. Deze toch alleen kunnen onder de beschrijving van het bovenstaande vallen, en dat nog slechts ten deele; want, daar zij op dien tijd nog zeer jong zijn, bespeurt men gewoonlijk nog niets aan hen, dan de beginselen der bovengenoemde gebreken; en hoe verschrikkelijk zich deze over het algemeen reeds aan het jonge Doof-stomme kind openbaren, zal elk met smart kunnen getuigen, wien het ooit gebeuren mogt, zoodanig een in het eerste tijdstip van deszelfs opneming in een Instituut gade te slaan, en het zal hen in het geheel niet bevreemden, wanneer wij hier, en met ons eene menigte voorbeelden van vroegeren en lateren tijd, beweren, dat, bijaldien zij in dezen, als het ware, dierlijken staat bleven, met de toeneming hunner jaren, hun toestand en de genoemde gevolgen daarvan gestadig verergeren.

In onze tijden ziet men den Doof-stomme meestal eerst dan, wanneer hij, of reeds eenigen tijd op een Instituut is opgenomen geweest, of daarvan reeds is ontslagen en aan de Maatschappij terug gegeven, in één woord, wanneer hij onderrigt heeft bekomen; en het zij verre, dat dan nog bovenstaande schilderij op hem toepasselijk zoude kunnen zijn. Ook werken in onze dagen, en
in

in ons ten allen tijde door de opvoeding be-
roemd land, de ouders of voogden niet zelden
reeds door eene voorafgegane beschaving, voor
zoo verre hun die mogelijk is, mede. Ten
einde dezen daarin te hulp te komen, worden
zij, en van wege de Hoofddirectie, en van we-
ge de andere Directeuren, bij de aangave
hunner ongelukkige voedsterlingen, daartoe ten
sterkste aangemaand en daarin door hen, zoo
met raad als bijstand, ondersteund, bij voor-
beeld, door aanprijzing van het werkje van
wijken onzen stadgenoot, den vernuftigen kin-
dervriend VAN HEYNINGEN BOSCH, *Eenige wan-
ken over het eerste onderwijs aan Doof-
stommen*. Het voorheen niet zelden voorko-
mende denkbeeld, van zoodanig een ongeluk
aanbrengend voorwerp geheel te moeten afzon-
deren, als of men zich daarvoor schaamde, is,
Gode zij dank! grootendeels verdwenen.

Als een schoon tegenstuk, kan men de be-
schrijving van *onderwezene* Doof-stommen han-
gen tegen over die van de *niet onderwezene*.
Immers, - zijn zij behoorlijk onderwezen, zoo
zijn zij in staat, om, door middel der *hun
natuurlijk eigene, en door de kunst onder vaste
regelen gebragte, verrijkte en beschaafde taal*
der

der teekens en gebaren, aan hunne lotgenooten en aan die genen, welke mede deze taal der teekens magtig zijn, zoo als hunne Leermeesters, *alles*, en aan andere hoorenden, door middel van *schrift* en *spraak*, hoewel eenvoudig, evenwel juist en duidelijk het hoofdzakelijke hunner gedachten mede te deelen, en om tevens door deze middelen ook de gedachten van anderen te kunnen gewaar worden. Door de kunst uit hunnen dierlijken staat gebruikt, tot menschen, tot beschaafde, wel opgevoede menschen geworden, hebben zij kennis van God en Godsdienst, van hunne regten en pligten, van het voornaamste in alle takken van wetenschap, waarin welopgevoede menschen in onze dagen niet onervaren mogen blijven. Hun wantrouwen of hunne ergdenkendheid, hunne nieuwsgierigheid, navolgingszucht en onstuimigheid zijn getemperd en gewijzigd, hunne mismoedigheid en gevoelloosheid verdwenen, en het is niet zelden te regt waargenomen, dat welonderwezene Doof-stommen veelal tot de vrolijkste, gezelligste en innemendste menschen behooren. Wij kunnen er gerustelijk bijvoegen, dat werkzaamheid, ordezucht, spaarzaamheid, gehoorzaamheid, gedienschtigheid, gemoedelijke pligtbe-

betrachting en groote eerbied voor het Opperwezen en zijne geboden, hen, na dit onderwijs, gewoonlijk tot de braafste menschen en de beste burgers voor den Staat maken.

Wij gaan nu over tot de beschrijving van de wijze van *Onderwijs en Opvoeding* der Doof-stomme kinderen op dit Instituut.

De verschillende *schooltijden*, of de uren, op welken, gedurende de werkdagen, in het schoolgebouw opzettelijke lessen gegeven worden, zijn de volgende (36):

Het geheele jaar door

des ochtends van 6 tot 8,
van 9 tot 12 (37).

des namiddags van 2 tot 3½,
van 4 tot 5.

des avonds van 5 tot 8.

Zoo-

---

(36) Welke soort van lessen op ieder uur gegeven worden, is bij de door den eersten Instituteur voorgedragene en door de Hoofddirectie goedgekeurde Leerorden nader bepaald en omschreven. In iedere klasse zijn deze Leerorden, benevens eene Lijst der namen, enz. der kweekelingen dier afdeeling opgehangen; de laatste naar orde van meer of mindere gevorderdheid.

(37) Eene uitzondering maakt de Zaterdag ochtend, welke, om nader te meldene redenen, gedeeltelijk tot andere

C

be-

Zoodat ten minste *tien* uren van den dag aan dit onderwijs zijn toegewijd.

Men zou hierbij ligt op het denkbeeld kunnen komen, dat dit, en den jongen kinderen, en den Onderwijzeren te veel gevergd ware, en dat of stompheid of lusteloosheid daarvan het gevolg moeste zijn; doch het belangwekkende, aangename en levendige van het onderwijs zelf, de gedurige verscheidenheid en afwisseling der verschillende lessen, van tijd tot tijd afgebroken door *korte speeltijden*, of uren van uitspanning en rust, nemen deze zwaarigheid geheel en al weg; en niet zelden gebeurt het, dat men den Onderwijzer nog hoort klagen over de kortheid van den tijd, als ongenoegzaam voor de menigvuldige en voorwaar niet zeer gemakkelijke werkzaamheden bij het onderwijs der Doof-stommen. De lust, waarmede de kinderen zelve de school bezoeken, en de vrolijke stemming, waarin zij de lessen bijwonen, geven buitendien genoeg te

ken-

---

bezigheden is bestemd. — Van de Zondagfche Godsdienstlessen, en van de jaarlijkfche vacantie voor een gedeelte der verdergevorderde leerlingen zullen wij mede nader gelegenheid hebben, iets te zeggen.

kennen, dat er niet *te veel* tijd aan dezelveu besteed wordt.

De verscheidende vakken van kennis of wetenschap, waarin de Doof-stomme kweekelingen op dit Instituut lessen ontvangen, zijn deze:

I. Het LEZEN (boeken of geschriften verstaan).

1. De woordenkennis, — de woorden, (*ook alle in gebruik zijnde bastaard- of vreemde woorden*).
2. De Taalkennis, — de Spraakkunst; (*vooral de regelen der Syntaxis*).
3. De teekens, — het wijzen, — de gebaarmaking.
  - a. De gesten, beweging der handen, enz.
  - b. De pantomime.

II. Het SCHRIJVEN; het schriftelijk uiten (uitdrukken) van de gedachten.

1. Het brieven schrijven.
2. Het opstellen, (hunne natuurtaal in de onze schriftelijk overbrengen).
3. De conversatietrant, — vragen en antwoorden, (schriftelijk).
4. De schrijfkunst, — het fraai schrijven (*de kallographie*).

III. Het SPREKEN.

1. Het hardop lezen.

2. Het spreken op het gezigt.

3. De luide converfatie, — het overluid spreken met vragen en antwoorden.

IV. De GODSDIENST.

1. De Bijbelsche gefchiedenifen.

2. De Christelijke waarheden.

3. De Zedekunde.

V. De AARDRIJKSKUNDE (geographie).

VI. De NATUURLIJKE GESCHIEDENIS; — de natuur zelve, — hare voortbrengfelen, — derzelder bewerking en gebruik.

VII. De VADERLANDSCHE GESCHIEDENIS, (ook in verband met de Algemeene gefchiedenis).

VIII. Het REKENEN.

1. Uit het hoofd.

2. Met redegeving der plaatfing van iedere talletter.

IX. Het TEEKENEN, — met krijt, — in waterverw, — in olieerw, — naar het gipsbeeld, — naar het leven.

X. AMBACHTEN EN HANDWERKEN.

onder anderen :

1. Pafementwerken.

2. Hoedenmaken.

3. Zilverfmeden.

4. Schoenmaken.

1. Nettenbreiden, enz.

2. Linnennaaijen.

3. Wollennaaijen.

4. Breiden.

5.

5. Schrijnwerken.	5. Stoppen.
6. Kleermaken.	6. Muffenmaken.
7. Letterzetten , enz. enz. enz.	7. Borduren en feston- neren , enz. enz. enz.

De geheele school is in *drie hoofdverdeelingen* of *klassen* gedeeld, die elke weder hare onderverdeelingen hebben. De tweede klasse b. v. is in twee groote afdeelingen gesplitst, waarvan iedere een' Hoofdonderwijzer heeft.

De werkzaamheden van iedere dezer klassen zijn de navolgende :

Eerste of laagste klasse (38).

1. Eerste ontwikkeling der lichamelijke, verstandelijke en zedelijke vermogens, — *spellen*, — *prenten*, — *redemeren*, enz.
2. Natuurlijke teekens en juiste rigting aan dezelve.
3. De vingerletteren.
4. Schrijven, — *met krijt* of *op papier (groot)*.
5. Rekenen, — *tellen met voorwerpen*.
6. Spreken, — *zuivere klanken*, *stemvorming*.
7. Benamingen van omringende voorwerpen.
- 8.

---

(38) De voorbereidende klasse maakt hiervan de onderste orde uit.

8. Teekenen, — *met krijt.*
9. Nettenbreiden, — breiden, — pijpendopjes maken, enz.

Tweede of middel-klasfe.

1. Verdere verstandsontwikkeling.
2. Meerdere beschaving en uitbreiding van de taal der Teekenen.
3. Schrijven, — *oob klein.*
4. Rekenen, — *de vier species.*
5. Spreken, — *op het gezicht,* — woorden, — *kleine volzinnen.*
6. Woorden, — *alle mogelijke foorten in al kunne beteekenisfen.*
7. Het leeren overbrängen van geheele door de taal der teekens-uitgedrukte denkbeelden in volzinnen van onze geregelde spraak, en schrift- of kunsttaal.
8. Teekenen, — *met potlood,* — *modellen,* enz.
9. Eigen opstel, — *eerste gronden beredeneerd.*
10. Ambacht of handwerk.

Derde of hoogste klasfe.

1. Volmaking der gebarentaal, — *pantomime,* — *afgetrokkene denkbeelden.*
2. Schrijven.

5.

3. Rekenen, — *règel van drieën en verder.*
4. Spreken, — *alles.*
5. Woorden, — *toegepast met voorbeelden, — lezen, — boeken.*
6. Teekenen, — *modellen.*
7. Opstellen, — *conversatietrants, — brieftrants.*
8. Beschafde stijl, — *taalkunde.*
9. Aardrijkskunde.
10. Natuurlijke historie.
11. De geschiedenissen, — *Algemeene, — Vaderlandsche, — Bijbelsche.*
12. Godsdienst, — *ook naar de leer der kerk; tot welke zij behooren.*
13. Ambacht of handwerk.

De wijze, waarop en de middelen, waardoor men den Doof-stomme leerlingen dit onderwijs geeft, worden op de *publieke lessen* (39), die het

---

(39) Deze lessen noemen wij *publieke* of *openlijke* lessen, daar zij kunnen bezocht worden door alle *vreemdelingen*, dat is, door allen, welke buiten de Stad Groningen wonen — en door die genen, binnen de Stad wonende, welke als Leden zijn ingeteekend, benevens hunne familiën. Militairen en Studenten worden mede als vreemdelingen beschouwd, en als zoodanigen ook tot deze lessen toegelaten. — Op andere tijden, dan de bovengezegde, wordt vol-

het geheele jaar door des *Woensdags morgens te elf uur* aan het Instituut gehouden worden, voor alle aanwezenden bij monde opengelegd, met voorbeelden en met proeven der leerlingen opgehelderd, en gereedelijk voor elken des begeerigen onderzoeker nader en uitvoeriger ontwikkeld. En offchoon het moeilijk zij, een juist denkbeeld te geven van deze wijze en deze middelen van het Doof-stommen onderwijs aan zoodanigen, die zich nooit in het midden van Doof-stommen en bij het onderwijs aan dezelve bevonden hebben, zullen wij echter hier ter plaatse trachten, kortelijk de daarbij gebezigde wijze en middelen te ontwikkelen, — deels voor hen, die niet in de gelegenheid zijn, dit onderwijs van nabij te zien, deels voor hen, die zich

eeni-

---

strekt nooit aan iemand vergund, om bij de lesfen tegenwoordig te zijn. Dit is bij de wet uitdrukkelijk, en om zeer gegronde redenen, dus bepaald. Immers op uitzonderingen van dezen regel kan men zich niet inlaten, zonder tot twisten aanleiding te geven; en daar zekerlijk ieder zoodanig bezoek storing, verhindering en oponthoud van het onderwijs ten gevolge heeft, zou men, door het niet in acht nemen dezer verordening, het grootste nadeel toebrengen aan de vorderingen der leerlingen.

eenigermate tot een leerzaam bezoek van het Instituut wenschen voor te bereiden. Wij zullen daarbij de bovengenoemde werkzaamheden der klassen en de bij gelegenheid daarvan opgenoemde onderwerpen van onderwijs op den voet volgen.

De EERSTE OF ONDERSTE KLASSE heeft ten doel *de eerste ontwikkeling der lichamelijke, verstandelijke en zedelijke vermogens*. Deze klasse wordt gerekend twee orden te hebben. De eerste orde bevat de nieuwsaangekomene leerlingen, en voert daarom den naam van *voorbereidingsklasse*; en het is deze school, welke afzonderlijk in de bovenvoorzaal van het jongens-kosthuis gehouden wordt, in welke de eerst aangekomene, gemeenlijk geheel naar ligchaam en ziel verwaarloosde doof-stomme leerlingen, die buitendien niet zelden door een verkeerd geplaatst medelijden en toegeven hunner ouders of verzorgeren vertroeteld en bedorven zijn, het eerste onderwijs ontvangen (40). Doch door
welk

---

(40) Men houde vooral in het oog, dat zij nu reeds meer dan acht jaren oud zijn, zonder ooit, 't zij door het gehoor, gelijk alle andere jonge hoorende kinderen van hun tweede en derde jaar af, 't zij door middel van *schrift* of anderszins, eenig onderwijs ontvangen hebben. Hoe veel

welk middel, zal men zeggen, is het den Onderwijzer mogelijk, hun zijne onderrigende gedachten mede te deelen. Door tot hen te spreken, gelijk de Onderwijzer bij hoorenden doet, kan hij hen niets onder 't verstand brengen; want hij zou het woord voeren tot een hoorloos wezen (41). Door het schrift evenmin; want

---

is het hoorend kind, indien het ook al niet dadelijk *onderwezen* is, het doof-stomme in kennis en in de uitdrukking zijner gedachten niet reeds vooruit! want, in één woord, van al hetgeen het eerste in die acht jaren met verstand *gehoord* heeft, heeft de Doof-stomme niets vernomen. Zijn achtste levensjaar staat dus in vele opzigten gelijk met het tweede of derde van den hoorenden, en, vooral wat de uitdrukking zijner gedachten in geregeld schrift betreft, moet men hem altijd blijven beschouwen als *eenige jaren ten achteren*, hoe zeer ook de kunst dit vermogen naderhand bij hem moge doen versnellen.

Door de Doof-stomme kinderen jonger op te nemen, zou men zeker zeer veel winnen, en hiervan kunnen de op dit Instituut van tijd tot tijd genomene proeven de sprekendste blijken geven; doch, om dit bij alle Doof-stommen te kunnen bewerkstelligen, zoude men aan een Instituut eene zoo groote uitgebreidheid moeten geven, dat het eerder onder den last daarvan zoude bezwijken, dan dat men voordeel daartuit trekken konde.

(41) *Hoorloos* voor alles, wat men, 't zij sterk, 't zij zacht, tot hen zegt door tot hen te *spreken*. Sommige zijn
in

de Doof-stomme ziet de gemaakte letters aan als figuren of afbeeldingen, zonder eenige betekenis van dezelve te kennen of te gissen. Een regel schrifts is voor hem niets meer, dan eene doellooze bijeenzameling van strepen en halen. Hij zal ze leeren namaken; maar even weinig daarbij denken, als wanneer hij iets anders na-teekende.

Anderen, die eenigzins met het onderwijs aan Doof-stommen bekend zijn, zullen hiertegen in-brengen, dat men den Doof-stommen immers alles door teekens en gebaren kan beduiden, en er bijvoegen, dat er in onze tijden zelfs ge-gesproken wordt van eene bestaande taal der
tee-

---

in dien graad doof, dat zij in het oor nog altijd eenig scher-per gevoel schijnen te bezitten, dan in de overige deelen van het ligchaam; men vindt zelfs Doof-stommen, die, wanneer men, achter hen staande, sterk roept, fruit, enz. terstond omzien — doch men vergist zich zeer, indien men dit als *hooren* beschouwt; immers de door het oor tot hen gebragte klanken of geluiden zijn bij hen zonder eenig onderscheid — zij zijn dus vooral doof voor *het onderscheid in de uitgesprokene letters en woorden*, — anders toch zoude men hen onder de *hardhoorigen* moeten rangschikken, en de zoodanigen kunnen, noch behoeven op een Instituut voor Doof-stommen gebragt te worden, om onderwijs te ontvangen.

teekens en gebaren. Het bestaan van die taal willen noch kunnen wij geenszins ontkennen; in tegendeel wij voegen er bij, dat deze taal dagelijks op het Instituut gesproken of liever gebezigd wordt, en dat men zich van dezelve insgelijks op alle bekende buitenlandsche Instituten voor Doof-stommen bedient (42). Zij is door de pogingen en den onvermoeiden arbeid van schrandere, wijsgeerig denkende mannen (43), die in het laatste gedeelte der jongst verloopene eeuw, en van anderen, die in deze eeuw geleefd hebben, tot vaste regelen gebragt en dienstbaar gemaakt aan het onderwijs van Doof-stommen. Dit alles stemmen wij gereedelijk en gaarne toe, — maar daarom kan de Onderwijzer, hoe ook in de taal der teekens ervaren, den pas opgenomenen Doof-stommen door middel dier taal nog niet dadelijk onderwijs geven; hiertoe zou toch vereischt worden, dat de Doof-stomme zelf die taal ook reeds magtig ware, en dit is niet het geval. Nogtans brengt de Doof-

stom-

---

(42) Zie de werken en geschriften over *Instituten voor Doof-stommen* in de Lijst opgeteekend, bl. 14, 15, 34 en 36.

(43) Zie de werken van DE L'ÉPÉE, SICARD, EDZ. enz. in de Lijst.

stomme zekere hem eigene natuurlijke teekenen mede; hij brengt den aanleg, den lust en de geschiktheid mede, om de taal der teekens en gebaren spoedig, oneindig veel sneller, dan ieder hoorende, aan te leeren; en het is dus het eerste werk van zijnen leermeester, dat hij, door des Doof-stommen teekenen en gebaren uit te lokken, deze naauwkeurig gade te slaan en, allengskens daarop bouwende, dezelve te vermeerderen, te beschaven, te wijzigen, hem in staat stelle, zijne gedachten juist en ondubbelsinnig door teekens mede te deelen, en insgelijks des meesters mededeelingen van gedachten door middel van dezelve te bevatten. Nu eerst zijn deze teekens tot eene taal geworden, tot eene taal der teekens, dienstbaar gemaakt tot het onderwijs aan Doof-stommen. Deze taal is, wat haren grondslag betreft, eene zinnebeeldige taal, van de uiterlijke zichtbare vormen der dingen, derzelve bewegingen, gebruiken, enz. genomen (44). De onderwijzers van Doof-stommen heb-

---

(44) De taal der teekens staat dus in het naauwste verband met de *Mimiek* in 't algemeen en met de pantomime in 't bijzonder. Zie de werken over deze vakken in de Lijst, bl. 76, 77 en 80.

hebben die taal niet uitgedacht, maar van Doof-stommen zelve geleerd, en ieder Onderwijzer van Doof-stommen kan nog altijd, vooral van de eerste, ruwe, doch geheel natuurlijke teekens der nieuws aangekomene kweekelingen, oneindig veel leeren; want daar den ongeletterden Doof-stomme volstrekt geen ander middel van mededeeling overig bleef, is hij door zijne natuur zelve gedrongen geweest, om de meest juiste en voor anderen verstaanbaarste teekens uit te vinden: waaruit zich ook zoo gemakkelijk laat verklaren, dat de teekens der verschillende niet onderwezene Doof-stommen, met enkele en geringe uitzonderingen, zoo gelijk aan elkander zijn, en dat, ten gevolge van dien, de taal der teekens op de menigvuldige, en in verschillende landen gevestigde Instituten voor Doof-stommen nagenoeg dezelfde is (45).

De

---

(45) Wij hebben gelegenheid gehad, om dit door onze reizen en de bezoeken op de beroemde Instituten voor Doof-stommen te *Parijs*, te *Berlijn* en te *Leipzig* bevestigd te zien. Van het *Weener* en het *Londensche* Instituut hebben wij wel onderwezene kweekelingen bij ons ten bezoeke gehad, welker teekenen geheel en al met de door ons gebezigde overeenkwamen.

De *eerste teekens* bestaan in aanwijzingen of afbeeldingen van zichtbare voorwerpen, nabootsingen van de natuurlijkste behoeften uitdrukkende bewegingen, en van de meest in 't oog vallende eigenschappen (46). Deze teekens bezigen alle pas op het Instituut aangekomene Doof-stomme kinderen reeds meer of min, naar mate van hun verstand, hunne geschiktheid daarvoor, hunne levendigheid en de gelegenheid, die zij gehad hebben, om door verstandige ouders daar eenigzins in voortgehouden en geleid te worden.

Doch deze eerste teekens zijn zeer weinige in getal. Zij zijn voor het meerendeel zeer onzeker en veeltijds onverstaanbaar voor lieden, die niet dagelijks met Doof-stommen omgaan. En dit zal wel niemand bevreemden, die slechts wil nagaan, hoe bedroefd weinig de Doof-stomme tot nog toe heeft gezien, en hoe verkeerd hij dit nog gezien heeft, daar hij de door het

ge-

---

(46) Dezelfde nagenoeg, die men in iedere verstaanbare pantomime, doch meer beschaafd en veredeld, aantreft. De taal der oogen, die van alle gelaatstrekken en de veelbetekenende bewegingen der handen maken er een gewigtig gedeelte van uit. — Zie de Lijst, bl. 77 en 80.

gezig verkregene denkbeelden niet met die heeft kunnen vergelijken, welke wij tevens door het gehoor ontvangen. Van alle denkbeelden, die wij in onze kindschheid alleen door het gehoor hebben verkregen, en alleen daardoor hebben kunnen verkrijgen, bezit hij er volstrekt geene.

Het is dus de eerste zorg van den Onderwijzer, om den Doof-stommen nieuweling veel te doen zien en te doen opmerken. *Schilderijen en prenten* zijn hiertoe zeer geschikt, en worden hun te dien einde in menigte en op eene doelmatige, vooral niet te zeer verhaastende wijze, ter nauwkeurige bezigtiging voorgelegd. Kan men hen evenwel de *zaken en dingen zelve* laten zien, zoo geschiedt dit, en wel in de eerste plaats.

Leerzame en door den Onderwijzer geleide *spellen* met allerlei voorwerpen van huisraad, als anderzins, b. v. uit de Natuurlijke historie, zijn ook bij deze eerste lessen van grooten dienst, daar men hen daarbij tevens door eenvoudige aanwijzingen of nabootsingen op derzelver gebruik, vorm, kleur en andere eigenschappen opmerkzaam maakt.

Bij deze bezigtiging van voorwerpen en afbeeldingen, bij deze doelmatige en leerrijke spellen,

len, heeft de Onderwijzer (47) de schoonste gelegenheid tot het waarnemen en het ontwikkelen der ligchamelijke, verstandelijke en zedelijke vermogens zijner leerlingen, — de schoonste gelegenheid, om zich eerst hunne natuurlijke teekens eigen te maken, en hun deze daarna beschaafter, juister en met eene menigte anderen verrijkt terug te geven. Deze uitwisseling der teekens heeft dus ook al zeer spoedig de uitwisseling der gedachten ten gevolge. Het spreekt evenwel van zelve, dat hij met hen nog over geene andere zaken door teekens spreekt (48), dan die onder hunne nog zeer bekrompene en kinderlijke bevatting vallen. Allengskens worden

---

(47) Deze klasfe heeft tot Hoofd-onderwijzer een' voormaligen kweekeling van het Instituut, zelf Doof-stom geboren, als zijnde de fijnst onderscheidende en meest opmerkende tolk of taalmeester voor de eerstbeginnende Doof-stommen, daar hij, en de taal der teekens, (zoo wel de natuurlijke, als de geregelde, op vaste en met de natuur overeenstemmende gronden steunende, of *conventionele, methodieke*) en de taal der hoorenden, de schriftspraak namelijk, volkomen magtig is. Zie de Lijst, bl. 20 over dezen.

(48) Men vergeve ons hier de uitdrukking van *spreken*, en versta daardoor niet anders, dan *zijne gedachten aan anderen mededeelen*.

D

den hun, door de verrijking van de taal der teekens en gebaren, door de mededeeling van hunne verdergevoerde en oudere lotgenooten op het Instituut, en door de lessen hunner leermeesters, uitgebreidere en juistere denkbeelden in ruime mate bijgebracht, en de Onderwijzers worden dus tevens in staat gesteld, om over dezelve met hunne kweekelingen in de levendige en schilderachtige taal der teekens te kunnen *redeneren*.

Te gelijkertijd begint reeds, en als 't ware ongemerkt, het onderwijs in *het rekenen*, *het teekenen* en *het schrijven*, bij welk laatste nog *het hand-alphabet* gevoegd wordt (49). Bij de bezigtiging der voorwerpen en afbeeldingen vindt de Onderwijzer gedurig aanleiding, om de leerlingen, door het tellen, opsommen, enz. van dezelve, met verstande te leeren rekenen, en om hen deze voorwerpen te laten nateekenen. Ongevoelig leert men hen onder dit teekenen, ook de vormen der letters van het abé na-
schrij-

---

(49) Ook reeds de allereerste beginselen der nader te beschrijvене *stemvoering* of *stemleiding*; doch alleen nog maar ten opzichte van 't *geluid leeren geven* naar willekeur.

schrijven (50), schoon men hen eerst eenigen tijd daarna dezen in woorden gebragt leert kennen, als plaatsvervangers of zichtbare voorstellingen der gedaanten, teekens, of uitgesprokene klanken.

Hierbij wordt weldra gevoegd de zoogenaamde *vingerspraak* (51), oneigenlijk dus en beter *vingerschrift* geheeten, als zijnde niets anders, dan eene soort van schielijk en duidelijk schrijven, dewijl de verschillende vingerleggingen de vormen der schrijffletters, min of meer juist, afbeelden; een schrift, waartoe men de gewone schrijfmateriëlen niet behoeft, en dat ook in de verte, of liever op eenen veel grooteren af-

(50) De schrijfflessen zijn op het Instituut ingerigt volgens de schrijfmethodes (indien men deze zoo wil noemen) van NIEUWOLD EN OLIVIER.

(51) Ook bekend onder de gedeeltelijk verkeerde benamingen van *de letters of het a, b, c op de vingers, het hand-alphabet, de dactylogie, de indigitatio, het spreken op de handen*, enz., waarover met vrucht kan worden nagelezen VAN HEYNINGEN BOSCH, *Berigt, houdende eenige wenken over het eerste onderwijs aan Doof-stommen, benevens het HAND-ALPHABET in het koper gegraveerd; Tweede vermeerderde druk; Groningen 1823, 8° bl. 1, 12 en 13. — Zie ook de Lijst, (op die woorden, enz.) op bl. 11, 54, 85. — En de gem. Disfertation, p. 48. Ook FEITH, in de Aanteekeningen, bl. 132.*

afstand dan het gewone schrift, te gebruiken is; in welk laatste geval het eenige overeenkomst heeft met de werkingen van den *telegraaf* (52).

Men wachte zich wel, van op deze met de vingers gemaakte letterafbeeldingen, 't zij dan als middel van mededeeling, 't zij als middel van het Onderwijs aan Doof-stommen, een al te groot gewigt te leggen. Het is slechts een gering en, des noods, zeer wel te ontberen hulpmiddel, bij dit onderwijs gemakshalve ingevoerd, schoon het bij vele hoorenden zeer verkeerdelijk als een werkelijk en zakelijk gedeelte van de taal der teekens aangemerkt wordt. Deze teekens immers drukken denkbeelden uit, gene zijn slechts duidelijke afbeeldingen van letteren en niets meer. — Men kan in stede hiervan zich bedienen van, bij voorbeeld, met een' vinger in de lucht, op eene tafel of op iets anders te schrijven — of ook wel in het vlakke der andere hand en op de aarde, gelijk de *Beduinen* gewoon zijn te doen (53). Doch
men

---

(52) Zie de Lijst, op *kunstsaken*, *telegraaf*, enz. bl. 84.

(53) De op het Instituut onderwezene Doof-stommen dragen buitendien altijd een klein schrijfleetje of iets dergelijks bij zich, om' zich daarvan met hoorenden ter schriftelijke mededeeling te bedienen.

men houde daarbij in het oog, dat de Doofstomme, dien men door het handalfabet zijne gedachten wil mededeelen, de beteekenis der woorden, die men hem dus voorspelt, reeds moet kennen. Deze zoogenaamde vingerspraak of *dactylologie* heeft tot velerlei verkeerdheden, dwalingen en misbruiken aanleiding gegeven; — doch wij hebben reeds overgenoeg hiervan gesproken.

De *andere afdeeling der eerste klasfe* bevat die Doofstomme kinderen, welke reeds min of meer lichamelijk beschaafd, en in staat zijn, om door teekens over eenvoudige en kinderlijke onderwerpen onderling, of met den Onderwijzer te kunnen redekavelen. Deze zet hen nu allengskens aan tot meerdere werkzaamheid door hen, met behulp van oudere leerlingen, al spelend en onder bijvoeging van kleine vertellingen, eenige *kleine handwerken* te laten aanleeren, als nettenbreiden, — breiden, — pijpendopjes maken, enz., ten einde zij den hun overigen tijd tevens op eene nuttige en aangename wijze doorbrengen. Nu begint hij ook eerst met hen het eigenlijk onderwijs in de *schrijf- of schrifttaal*.

Eenige weinige dagelijks voorkomende en door de leerlingen geziene voorwerpen, wier namen alle letters van het abé bevatten, worden, met bijvoeging dezer namen op de keerzijde, op kaartjes geteekend, en door de leerlingen nage-maakt en nageschreven. De Onderwijzer brengt hen, en dit niet zelden zonder veel moeite, onder 't verstand, dat, even gelijk deze afbeeldingen de voorwerpen voorstellen, de bijeengevoegde letters, wederom op hare beurt, verkorte, geschrevene plaatsvervangers zijn dezer geteekende afbeeldingen, en dus ook van de voorwerpen zelve. Dit geschiedt gemeenlijk door bloots aanwijzing van het voorwerp, de afbeelding en het geschreven woord, met bijvoeging van het teeken, *dat zij gelijk zijn*; en wanneer dit soms bij minder bevattelijke Doof-stommen onvoldoende mogt zijn, stelt men hen het volgende in deze orde voor oogen;

1. Het voorwerp zelf.
2. Het nabootsend of afbeeldend teeken daarvan.
3. Eene duidelijke afteekening van het voorwerp.
4. Eene minder sterke afteekening met het woord flauwelijk daarin geschreven.

5.

5. Eene flauwe afteekening met het woord sterker daarin geschreven.
6. Eene nog flauwere afteekening, en het woord er even zoo in geschreven.
7. Eene zeer flauwe en niets dan den onttrek des voorwerps bevattende afteekening met het woord er in geschreven.
8. Het woord of de bijeengevoegde letters geheel alleen, alsof de teekening zich *geconcentreerd* hadde en versmolten ware in dat geschreven woord. In hunne verbeelding blijft de afbeelding van het woord nog steeds om de letters staan.

Nu klimt men op of daalt af, en brengt den leerling op eene zeer eenvoudige en duidelijke manier door aanwijzing onder het verstand, hoe n°. 1 aan 2, 2 aan 3, 3 aan 4, enz. *gelijk is*, en dus ook 1 aan 3, 3 aan 8 en eindelijk 1 aan 8.

Van tijd tot tijd leert de Onderwijzer hen vervolgens eene menigte namen van omringende voorwerpen, en zij worden dus ongevoelig aan het denkbeeld gewoon, dat letters of liever uit letters zamengestelde woorden denkbeelden, zaken en teekens uitdrukken.

De Onderwijzer maakt nu almede een begin

met de eerste gronden van het leeren *spreeken*, welke bestaan in het doen voortbrengen van zuivere klanken en de vormen der uitgesprokene letters (54). De zoogenaamde *stemvorming* maakt het eerste gedeelte van dit onderwijs uit.

De Doof-stommen brengen, bijna zonder uitzondering, altijd de tot het spreken noodige spraakdeelen zonder gebreken mede; slechts de sprakeloosheid, waarin zij tot nu toe verkeerd hebben, doordien zij zelve nooit anderen hebben hooren spreken (55), heeft deze deelen eenigzins verstijfd, en dezelve stram en ongeschikt gemaakt; doch bijna nooit in zulk eenen graad, dat het onmogelijk zoude zijn, deze wederom los, bewegelijk en dienstbaar te maken aan een, schoon eentoonig (56) en misschien niet zeer
aan-

(54) Hierbij volgt men de bekende leermethodes van AMMANN en anderen. Zie de Lijst, op *spraakonderrigt, spreken*, enz. enz. bl. 1, 4, 53, 64, 81, en VAN HEYNINGEN BOSCH, 2de uitgave, § 13, bl. 19 en volg. alsmede FEITH, *Aant.* bl. 129—133.

(55) Zie de meergem. *Disf.* p. 3, 77, 78, seqq.

(56) Men kan evenwel zelfs deze eentoonigheid en de ongelijkheid, zoo als ook het ruwe en stijve der stem en spraak, allengskens door gestadige oefening doen verdwijnen.

Al-

aangenaam, nogtans voor hoorenden duidelijk en verstaanbaar spreken (57).

Er is, vooral in vroegere jaren, veel — zeer veel getwist over het nut en de noodzakelijkheid van het leeren spreken aan Doof-stommen, en het zal velen mischien niet onaangenaam zijn, hier eenige der gronden te vinden, waarop de voorstanders van dit leeren spreken (tot welken ook dit Instituut van den beginne af aan, en met vrucht, heeft behoord), dit gedeelte van het

on-

Althans er zijn voorbeelden, dat men het hierin tot eenen verbazenden trap van volmaaktheid heeft weten te brengen, en zeer velen houden op den duur van het onaangename en stootende, of hinderende in het spreken, bijna niets over.

(57) Zeker is het, dat *alle* dusdanig met gezonde spraakdeelen begaafde Doof-stomme kinderen *kunnen* leeren spreken, offchoon men het bij gebrek aan tijd, door het ander en zakelijker gedeelte van het onderwijs weggenomen, bij het kleine getal bekwame en daartoe lust, geduld en geschiktheid bezittende Onderwijzers, niet moet verwachten, dat allen het daarin even ver zullen brengen. Oneindig veel hangt hier ook af van de eigene oefening en de gestadige herhaling van de spreeklessen der leerlingen zelven, en van de bemoeijingen en aansporingen daaromtrent van derzelve ouders of andere verzorgers, zoo gedurende de vacantiетijden, als nadat zij van het Instituut in den schoot hunner familiën zijn terug gekeerd.

onderwijs aan Doof-stommen altijd ten sterkste hebben aanbevolen. Ziet hier de voornaamste derzelve bijeen verzameld!

De Doof-stomme leere, benevens de *schriftelijke uitdrukking der gedachte*, ook die *door middel der luide spraak*;

1°. om een juist denkbeeld te krijgen, wat de spraak, de luide spraak eigenlijk is, — om te kunnen weten, hoe de hoorenden hunne stemmen spraakwerktuigen bij het spreken gebruiken; — alleen reeds om deze reden moeten alle Doof-stommen leeren spreken, zelfs die genen, welke niet beloven het ver daarin te zullen brengen (58).

2°. om des te gemakkelijker te leeren denken

---

(58) Indien het waar is, dat een hoorende lezer zich den schrijver van een door hem gelezen boek of geschrift als tot hem sprekende voorstelt, en zich dien zoo moet voorstellen, dan is het niet minder waar, dat het aanleeren van de luide spraak den Doof-stommen ook nog dit voordeel geeft, dat zij zich den schrijver van een boek ook als tot hen sprekende kunnen denken, voor zoo verre hoorloozen denkbeelden van geluid, stem en spraak kunnen vormen. — Zij weten immers dan wat spreken is, hoe het geschiedt, waartoe het dient, en hoe het bij anderen door den zin des gehoors, bij hen door het gezigt, wordt opgenomen.

ken in de spreektaal, die zij zoódra mogelijk moeten verruilen tegen de taal der teekens. Het is bekend, dat, indien iemand eenige taal regt goed wil leeren, hij het zoo verre moet brengen, dat hij in die taal denke.

3°. om zich daardoor spoediger en juister te leeren uitdrukken in de spreektaal, de taal der hoorenden.

4°. om beter het in de spreektaal uitgedrukte te kunnen onthouden. Zamen uitgedrukte, in ééns uitgesprokene klanken, woorden, zinfneden onthoudt men beter naar het gehoor, dan naar de figuren en derzelve zamenstellingen, die in zich zelve, zoo oneindig verscheiden sijnde, ligt verwarring geven (59).

5°. om hunne gedachten ook te kunnen mededeelen aan zoodanige hoorende menschen, die noch de taal der teekens kennen, noch lezen kunnen; b. v. kinderen, blinden, zieken, geheel ongeletterde en onbeschaafde lieden.

6°. om anderen hunne gedachten te kunnen mededeelen in gevallen, waarin zij zelve de
schrijf-

---

(59) Men denke hierbij aan de reden van het hardop van buiten leeren der hoorenden.

schrijftaal niet kunnen gebruiken; b. v. op eenen afstand van den genen, dien zij iets willen zeggen, in eigene ziekte, bij eenig letsel aan de handen, bij gebrek aan schrijfbehoeften, — wanneer zij iets schielijk zonder het minste uitsiel willen zeggen, enz.

7°. om ook op de beweging van den mond en die der spraakdeelen van anderen te kunnen leeren zien, of lezen, wat deze zeggen (60).

8°. om dikwijls, en meer in de gelegenheid te kunnen komen, van zijne gedachten uit te drukken. Tot het aanhalen van schrijfbehoeften en tot het schrijven zelf komt men zoo schielijk niet.

9°. om daardoor zoo veel te meer in de gelegenheid te komen, van te worden *gecorrigeerd* of onderrigt omtrent de fouten, die zij maken, zoo in de keuze der woorden en zinsneden, als omtrent de door spraak uitgedrukte denkbeelden zelve.

10°.

---

(60) Veel, zeer veel doet ook hier af de gestadige oplettenheid, waarmede men hen leert, de gelaatstrekken, vooral de bewegingen der oogen van den sprekenden gade te slaan, die deszelfs overige ligchaamsbewegingen of ook wel *gesten* gestadig vergezellen.

10°. eindelijk, om zoo veel mogelijk den hoorenden en sprekenden nabij te komen en gelijk te worden, dezen minder hinderlijk te zijn, door de voor hen niet zeer verstaanbare teekens, of door het in de *conversatie* lastige en langwijlige schrijven en lezen (61). —

Wij gaan thans over tot de beschrijving van het onderwijs der TWEEDE OF MIDDEL-KLASSE, waarin de leerlingen worden opgenomen, wanneer zij *een tot twee jaren* in de eerste klasse onderrigt hebben bekomen.

Deze klasse bevat mede twee afdeelingen of orden, waarvan ieder een' Hoofdonderwijzer heeft, die geholpen wordt door eenen Onderwijzer als *repetiteur*, schrijf- en rekenmeester, en door eenen kweekeling-onderwijzer, die van wege het Instituut tot het onderwijs van Doofstommen wordt opgeleid. Dat het getal Onderwijzers bij deze klasse verdubbeld is, is deels het

---

(61) Andere voordeelen van het leeren spreken der Doofstommen vindt men in CÉSARS *Vorrede* van het door den werkzamen PETSCHKE op nieuw uitgegeven werkje: RAFFELS *Kunst, Taube und Stumme reden zu lehren*, — en in de Schriften van HEINICKE en ESCHKE op vele plaatsen. Zie de Lijst op hunne namen en werken.

het gevolg van het groot getal leerlingen (62), deels van de grootere uitgebreidheid, het moeilijke en het gewigt van het in deze klasse aan te leeren.

De *eerste of onderste afdeeling* heeft ten doel de *verdere verstandsontwikkeling* der nu reeds lichamelijk beschaafde en met eene menigte van voorwerpen, handelingen, oorzaken en uitwerkingen, benevens derzelve denkbeelden bekende en reeds eenigermate vertrouwde leerlingen. Hiertoe behoort, in de eerste plaats, de *meerdere beschaving en uitbreiding van de taal der teekens*, welke tevens bewerkstelligd wordt door, en steeds gepaard gaat met het aanleeren van de *verschillende soorten van WOORDEN, in de Nederlandsche taal gebruikelijk, in alle derzelve beteekenissen*, ten einde de Doof-stomme naderhand voor ieder schriftelijk of met luider stemme uit te drukken denkbeeld, zoo veel mogelijk, niet alleen een zichtbaar en juist teeken (gebaar-, mimisch-, natuurlijk, of verkort en *conventioneel kunstteek-*

---

(62) In iedere dezer beide afdeelingen zijn thans 40; bestaande de geheele *Middel-klasse* dus uit een *tachtigtal* leerlingen.

teeken), maar ook een juist gekozen, geschreven of gesproken woord of uitdrukking in zamen- gestelde letters of klanken gereed kunne hebben (63).

Het aanleeren van alle deze duizenden van woorden geschiedt op zoo vele wijzen, als er verschillende soorten van zijn, of bij dit onderwijs er van gemaakt moeten worden. Zoo worden, bij voorbeeld, de eerst aan te leerene zelfstandige naamwoorden door aanwijzingen der voorwerpen, derzelve vorm, gebruik, enz. of ook wel door afteekeningen, — de bijvoegelijke naamwoorden altijd met hunne tegengestelden, — de werkwoorden door bewegingen in tijd en ruimte aan de leerlingen voorgesteld, en hen tevens met derzelve teekens (64) in het geheugen

---

(63) In zoo verre kunnen dus de Doof-stommen gerekend worden zakelijker onderrigt te ontvangen, dan de meeste hoorenden; want van hoe vele woorden worden wij in onze jeugd niets dan den klank gewaar, van welke wij, of nooit, of ten minste eerst in lateren leeftijd, de kracht, de betekenis en het waar gebruik leeren verstaan.

(64) Om hier naar ons bestek niet te breedvoerig te worden, verwijzen wij hen, die zich met de *Theoris van de taal der teekens* nader bekend wenschen te maken, naar de wer-

gen geprent; evenwel zonder veel bezwaar, daar men hen, als in 't voorbijgaan, de lesfen over deze woorden, niet alleen in deze, maar ook in de volgende klasfe, van tijd tot tijd, met bijvoeging van eene menigte anderen; en dat wel van gene afgeleide en in toepafing, laat herhalen. Doch wij zullen misfchien gelegenheid hebben, hierop wederom terug te komen, en hier al-

---

werken en gefchriften in de Lijst opgeteekend, bl. 3—7; doch merken daarbij evenwel aan, dat geene dezer *theoriën*, zelfs de *Theorie des Signes* van SICARD niet uitgezonderd, volledig en duidelijk genoeg is, om, zonder de *praktifche* beoefening der *mimiek* en der *methodieke* teekens, bij het onderwijs der Doof-ftommen in gebruik, dezelve volkomen te leeren verftaan, ja zelfs niet om haar in al hare regelen en *nuances* genoegzaam te kunnen nagaan.

De oorzaak van de ongenoegzaamheid dezer *theoriën* is voornamelijk gelegen in het moeilijke, van *minifche* bewegingen of teekens in korte en tevens duidelijke bewoordingen zoodanig te befchrijven, dat zij den lezer klaar genoeg voor oogen ftaan; waarom ook ter opheldering dienende *minifche* afbeeldingen, bij deze werken gevoegd, van grooten dienst kunnen zijn. ENGEL, AUSTIN en SECKENDORFF hebben, door het ongenoegzame der taal daartoe gedrongen, dezen weg met goed gevolg ingeflagen. Wij bevelen daarom ook hunne werken, behalve de bovengenoemde, mede ter beoefening van de taal der teekens en gebaren aan. Zie de Lijst, op bl. 76, 77 en volg.

alleen aanmerken, dat men allengskens van de grondwoorden tot de zamengestelde, van die gene, welke zichtbare dingen, bewegingen, enz. uitdrukken, tot de niet zichtbare en afgetrokkene overgaat, even als zulks bij het ontstaan, de wording, de beschaving en de uitbreiding der talen zelve het geval moet geweest zijn (65).

Bij dit onderwijs der woorden, ontmoet men deze groote zwarigheid, dat het getal derzelve, indien ook slechts de eenvoudigsten daaruit gekipt worden, zoo verbazend groot is (66), dat men bij

---

(65) Om deze reden moet ook de Onderwijzer van Doofstommen de hiertoe betrekkelijke werken zorgvuldig bestuderen, ten einde hij in staat gesteld worde, om, zonder overspringsing van eenige sport in den ladder van het onderwijs der taal, zijnen leerling op zekere wijze over te brengen tot die hoogte, waarop hij hem naar zijne vatbaarheid wil en moet voeren. Wij bevelen den des meer begeerigen vooral aan de taalkundige en wijsgeerige werken van SICARD, ESCHKE en anderen, zie de Lijst, op bl. 4, 5, 6, 8, benevens die, welke mede aldaar staan opgeteekend onder de rubrieken van *Taal*, enz. bl. 81, 85 en volg. inzonderheid die van onzen grooten taalkenner en dichter BILDERDIJK.

(66) De ontzettende rijkdom onzer krachtige en schoone moedertaal brengt niet weinig toe aan het vergrooten dezer zwarigheid voor de Nederlandsche Doofstomme jeugd; ofschoon hare hoogst eenvoudige en regelmatige wijze in de

bij eene optelling daarvan schier verbaasd zoude staan, hoe het menschelijk geheugen in staat zij, deze alle in hunne verschillende beteekenissen te kunnen onthouden. Doch dit laatste wordt genoegzaam opgelost door de waarneming van de zoo veelvuldige herhaling dezer woorden, welke hoorenden dagelijks te beurt valt, ja hun van hunne vroegste jeugd reeds, door anderen en zich zelve te hooren spreken, te beurt is gevallen. En nu denke men aan de zoodanigen, die nooit te voren een enkel woord hebben gehoord; — men denke aan hen, die deze herhaling der woorden door het gehoor altijd ge-

---

zamenstelling en koppeling der woorden, en de vrijheid in het gebruik van deze, aan den anderen kant, den Doofstommen wederom derzelve aanleering gemakkelijker maakt; daar zij, eens omtrent den waren aard der grondwoorden en derzelve samenstelling behoorlijk onderrigt, weldra zelve als uitvinders van nieuwe woorden en samenstellingen optreden. De jongere, doch, vooral sedert LUTHER's tijden, meer van den gemeenen oorsprong afgewekene zuster van het Nederlandsch, het Duitsch namelijk, geeft den Doofstommen bijna hetzelfde voordeel. Men zie daarvan de veelvuldige voorbeelden in de taalkundige en over het onderwijs aan Doofstommen handelende werken van den scherpzinnigen ESCHKE. (Zie in de Lijst de werken van dezen.)

gemist hebben en steeds zullen blijven ontberen ; — men denke aan onze *Doof-stommen!* Hoe veel hebben zij niet in te halen — hoe veel niet slechts *op het bloote gezigt* door het lezen te onthouden ; hoe zelden kunnen zij tot eene herhaling door middel van dit gezigt komen , in vergelijking van de gestadige herhalingen door het gehoor , welke wij zoo gemakkelijk en als onwillekeurig ieder oogenblik erlangen ; hoe veel grootere moeite en inspanning hebben zij dus niet noodig , tot het vasthouden en in het geheugen prenten aller dezer voor hen te voren vreemde denkbeelden en woorden , in derzelver veelvuldige beteekenissen en zamenstellingen , in het uit elkander houden en in de juiste keuze van deze duizenden van gedachte-uitdrukkingen en mededeelingen door woorden , door taal !

Gedeeltelijk , wel is waar , wordt deze zwaarigheid weggenomen door de belangstelling en de groote opmerkzaamheid der leerlingen bij de dikwijls , doch in andere vormen , herhaalde lessen dezer *woorduitleggingen* ; welke oplettendheid vooral veroorzaakt wordt door het *interessante* , 't geen het gestadig gewaarworden van iets , waarvan zij te voren geen denkbeeld hadden , voor hen heeft , daar er tot nog toe , buiten

het onderwijs, bijna geene kennis tot hen gekomen is, en buiten den kring hunner Onderwijzers en makers nog niet, dan zeer gebrekkig, tot hen komt. Evenwel ontvalt aan hun geheugen ligtelijk de benaming van het een of ander denkbeeld, en zij verwisfelen in den beginne niet zelden het eene woord met het aangrenzend andere, daar zij de gestadige, en voor hen reeds zoo veel te achteren zijnde, hoogstnoodige, genoegzame herhalingen gedeeltelijk *blijven misfen*. De Onderwijzer is er nochtans steeds op uit, om, of het ontbrekende bij gelegenheid weer aan te vullen, of het vergetene, door een eenigzins langer stilftaan bij deze woorden, te herhalen, en hij doet hen dezelve bijzonderlijk opteekenen. Ook worden zij reeds van den beginne af aan in de gelegenheid gesteld, om, zoo bij zich zelve, als met behulp van anderen, de aangeleerde lessen te herhalen, daar men hen, zoo veel mogelijk, al het aangeleerde in eene reeks van schrijfboekjes, daartoe aangelegd, laat opschrijven; welke verzameling, of *curfus* der lessen, hun in het vervolg tevens als woordenboek en *grammatica* kan dienen, en dus ook tot eene vraagbaak voor 't gene zij nog niet mogten hebben geleerd,

leerd, reeds weer zijn vergeten, of ook wel nog maar ten halve weten (67).

Bij deze lessen in de woordenkennis, bij welke zij het grootst gedeelte der taal doorloopen, worden tevens de gronden gelegd van die wetenschappen, waarin zij naderhand in de volgende klasse meer bepaald en *systematisch* onderwijs ontvangen: b. v. bij gelegenheid der zakelijke uitlegging van alle voorkomende woorden betrekkelijk den Godsdienst en het Zedelijke in 't algemeen — bij die tot de Geographie en de Geschiedenis behoorende, — bij anderen de Natuurlijke Historie betreffende, of de Taalkunde en de Rekenkunst aangaande kunstwoorden, verkrijgen zij als van zelve juiste denkbeelden van de zaken daardoor uitgedrukt, en een duidelijk begrip der vakken, waartoe zij behooren.

Gedurig worden deze woordenlessen afgewisseld

---

(67) Sedert eenigen tijd is men begonnen eenige van deze lessen te drukken. Andere in druk reeds bestaande woordenlijsten zijn voor hen van minder nut en gebruik, daar dezelve meest alphabetisch en dus voor hen geheel ondoelmatig zijn ingerigt. Zij kunnen eerst dan van de laatste gebruik maken, wanneer zij de taal reeds magtig zijn.

feld met die in het *schrijven* (68) en in het *rekenen*, welk laatste zoo veel mogelijk *praktikaal* met voorbeelden en met voorwerpen wordt geleerd, en 't welk, deels ter opscherpung van het verstand, deels om het nut van het rekenen op zich zelve beschouwd, tevens *theoretisch* wordt voortgezet; zoodat men hen alles tot de vier bekende rekensoorten of *species* terug leert brengen en zoo veel mogelijk daarbij uit het hoofd laat rekenen. Ook worden de lessen in het *spreeken* op gezette tijden ijverig voortgezet, en men leert hen nu, zoo de aangeleerde woorden, als kleine volzinnen, gestadig uitspreken en gedurig bij het leeren hunner lessen herhalen. De Onderwijzer oefent hen daarbij, zoo veel doenlijk is, in het *spreeken op het gezicht*, dat is, in het lezen van het door een' ander' uitgesprokene op het zien der bloote bewegingen zijner lippen en andere spraakdeelen. — Zij ontvangen nu
ook

---

(68) Hier genomen in de beteekenis van het *faat-schrift* of de *kallographie*. Men moet vooral bij Doof-stommen dit *schrijven* onderscheiden van het *schrijven met verstande*, of begrip van het geschrevene. Het eerste is bloot *mechaniek*, het laatste vereischt de grootste moeite en inspanning.

ook geregeld lesfen in de voor hen zoo aangename *teekenkunst*, waarin zeer velen snelle en groote vorderingen maken, en welke voor alle Doof-stommen van groot nut is; niet alleen om de fcherping van het oog, en de daardoor bevorderde opmerkzaamheid en naauwkeurigheid, maar ook om het verband derzelve met de taal der teekens, en het aangename van deze fchoone kunst in lateren leeftijd, door hen, 't zij als kostwinning, 't zij als uitfpanning in ledige uren te beoefenen (69).

In het *tweede* of *derde* jaar huns verblijfs op het Inftitoot tot deze klaffe gekomen, wordt ook door alle kweekelingen zonder onderscheid, in de tufchenuren van het onderwijs, eenig *ambacht of handwerk* aangeleerd; wij hebben boven reeds eenige derzelve opgenoemd. (Zie bladz.

36

---

(69) Velen der Doof-stomme kweekelingen van dit Inftitoot hebben in de teeken- en fchilderkunst groote vorderingen gemaakt. Het zij hier genoeg de bij velen onzer kunstlievende landgenooten bekende namen van den, helaas! te vroeg verftorvenen HELMICH, en die van den nog levenden kunftfchilder EELKAMA te herinneren. — De onlangs van het Inftitoot bevorderde kweekeling GEBLIJ beloofst hierin ook zeer veel goeds.

E 4

36 en 37). — De *jongens-bweekelingen* bekomen in deze ambachten of handwerken onderrigt bij verschillende bazen in de Stad, op derzelver werkplaatfen; terwijl de *meisjes* in het Instituuts kosthuisgebouw het noodige onderwijs ontvangen in allerlei foort van *vrouwelijke handwerken en zaken van huishouding* (70).

De namiddag-uren van 1 tot 5, en de geheele Zaterdag tot aan den avondfchooltijd zijn hiertoe bestemd. Tot nu toe hebben zij dezen tijd besteed met de gewone, boven omschrevene lessen in de schrijfkunst, waarin zij thans vaardigheid genoeg gerekend worden te hebben verkregen, om, onder voortzetting dezer lessen gedurende hun verder verblijf op het Instituut, in het eerste uur van den ochtend en den avondleertijd, het daarin ver genoeg te brengen.

In

---

(70) Over dit laatste is voor het tegenwoordige als Leermeesteres aangesteld Mej. H. BLAD, welke zich op eene allezins lofwaardige wijze van deze hare taak kwijft. Onder haar opzigt worden er ook door hare leerlingen kleedingsstukken voor vreemden gemaakt, ten einde de jonge meisjes reeds vroeg met verschillende hand- of naaldenwerken bekend raken en de verscheidenheid in de bijzondere behandeling van enkele stukken haar, zoo spoedig mogelijk, onder het oog gebragt worde.

In deze namiddag-uren hebben zij tot nu toe ook, met afwisseling der schrijflessen, de boven bij de beschrijving der eerste klasse mede reeds vermelde kleine handwerken aangeleerd. Het door allen aan te leeren ambacht of handwerk, waarvan hier gesproken wordt, moet men dus met deze niet verwarren. Dit, namelijk, is dat bedrijf, 't welk door hen zelve, en met overleg hunner ouderen of voogden van wege de Hoofddirectie, gekozen, eenmaal aan de minder gegoede burgerkinderen onder hen eene geschikte, voordeelige kostwinning en een eerlijk, werkzaam bestaan, — aan die uit hoogere standen eene nuttige en aangename bezigheid in ledige uren zal verschaffen (71). Het zou geheel overtoellig zijn, hier over het nut van deze inrigting tot aansporing van bepaalde werkzaamheid en kostverdiening uit te weiden, die bovendien zoo zeer strookt met den nijveren aard onzer landgenooten en de behoeften der Doof-stommen zelve; wij zullen kunnen volstaan met aan te merken, dat dit aanleeren en beoefenen van eenig handwerk onder het meest mogelijke toezigt van den

---

(71) Zie art. 91 tot 95 der Wetten van het Instituut.

den kant der Hoofddirectie, en inzonderheid van dien des eersten Instituteurs geschiedt; dat vele der bekwaamste werkmeesters der Stad Groningen steeds gewedijverd hebben, om hunne gereedelijk aan de Doof-stomme kweekelingen toegestane lesfen in hunne werkplaatsen zoodanig in te rigten, dat deze, daarin binnen den kortstmogelijken tijd tot eenen zekeren trap van bekwaamheid gekomen, na hun ontslag zich verder daarin volmaken en alsdan het meeste nut daarvan kunnen hebben. Dat het aanleeren van dit bepaald handwerk daarom niet uitsluit, dat ook naderhand door hen, wanneer zij in de grootere zamenleving zijn terug gekeerd, andere bedrijven kunnen worden uitgeoefend, spreekt van zelf. Sommigen b. v. uit den landmansstand beoefenen, na hun ontslag van het Instituut, den landbouw; anderen, meer uit den eigenlijken burgerstand, worden soms als boekhouders — of, hebben zij mindere bekwaamheid, als kopijisten op administratie- of handelskantoren geplaatst; terwijl eindelijk nog anderen tot onderhoud des levens de schilderkunst blijven beoefenen. Allen evenwel geeft het aanleeren van een bepaald handwerk in hunnen jeugdigen leeftijd eenen lust tot orde en arbeidzaam-

zaamheid, eene in de zamenleving zoo noodige vaardigheid of handigheid, die hen te eerder van anderen minder afhankelijk doet zijn, en hen tevens gezelliger, opgeruimder, dienstvaardiger en voor de maatschappij nuttiger maakt. Daar dit onderrigt in de ambachten of handwerken, van het *tweede* of *derde* jaar tot het *zevende* of *achtste*, dat zij op het Instituut doorbrengen, onafgebroken wordt voortgezet, zullen wij bij de verdere beschrijving van den *zeven-* tot *achtjarigen cursus* hier en daar op dit onderwerp moeten terug komen, waarheen wij dus den lezer verwijzen; zullende thans overgaan tot eene korte schets van hetgeen den leerlingen in de *andere of hoogere afdeling der middelklasse* wordt geleerd.

In deze afdeling dan worden, zoo als reeds gezegd is, de boven vermelde lesfen voortgezet; doch bepaaldelijk worden de leerlingen hier geoefend ('t geen het hoofdwerk dezer afdeling uitmaakt) in *het leeren overbrengen van geheele, door de taal der teekens en gebaren of beschaafde natuurtaal uitgedrukte denkbeelden, in welgestelde volzinnen van onze geregelde spraak en schrift of kunsttaal*; terwijl de *eerste gronden van het eigen opstel*
hun

hun allengskens *beredeneerd* ter nadere toepassing worden bijgebracht.

Eene omstandige beschrijving van de wijze, waarop zij hierin worden onderwezen, zal wel niemand hier van ons vorderen, daar dit veld der Constructie, Analyse en Compositie, der Sijntaxis, of zoo als men het nog anders begeert te noemen, ten opzichte der Doof-stommen zoo uiterst ruim en in verscheidenheden uitloopende is, dat zelfs bekwame mannen, in uitgebreide werken daarover, zich nog altijd beklaagd hebben, daarvan, om de uitgestrektheid, niet meer dan eene *schets* te kunnen geven (72). Doch ter zake!

Tot hiertoe hebben de Doof-stomme leerlingen hunne gedachten aan anderen bijna op geene andere wijze kunnen mededeelen, dan door teekens, — allengskens hebben zij daarbij vervolgens gebruik gemaakt van enkele geschrevene of gesprokene woorden, door hen, ter uitdrukking eener bepaalde gedachte, uit de aangeleerde

woor-

---

(72) Men zie b. v. SICARD, *Cours d'instruction d'un sourd et muet de naissance*, 't welk bijna geheel over dit gedeelte van het onderwijs loopt, en zekerlijk een der grondigste werken daarover is.

woordenſchat gekozen. Zij hebben zelfs reeds gebruik kunnen maken van eenige der gemeenzaamſte korte ſpreekwijzen, die men hen ter loops mede heeft doen aanleeren. Doch hierbij kan men het niet laten beruſten; want, daar zij naderhand moeten verkeeren onder hoorende menſchen, die hunne taal der teekens niet verſtaan, en die uit enkele loſſe, of zonder eenig verband geſchrevene of geſprokene woorden ſlechts zeer zelden de meening van den Doof-ſtomme zouden begrijpen; — daar deze zelf aan dit verſtaan van loſſe woorden op verre na niet genoeg heeft, om tot eigen verſtandelijk lezen van boeken of geſchriften te geraken, is men genoodzaakt, hem grondig te onderrigten omtrent de wijze, waarop hoorenden in eene geregelde en zamenhangende taal van overeenkomst elkander hunne gedachten mededeelen. De hoorenden leeren dit, van af hunne teederſte kinderjaren, door oneindig veelvuldige herhalingen van elkander als van zelve door den niet genoeg te waardenen zin des gehoors. Dezen weg kan men niet den Doof-ſtomme niet inſlaan, daar men niet in ſtaat is, hem deze herhaling zoodanig te geven, dat hij er niet nog altijd eenige jaren bij te kort zoude ſchieten,

ten, die de hoorende reeds boven hem vooruit hebben. Men moet dus met hem denzelfden en veel korteren weg inslaan, dien de hoorende nemen, wanneer zij op de kortstmogelijke wijze eene vreemde taal willen aanleeren, dat is, om het eenvoudig voor te stellen, dat hij eerst eene menigte van woorden in die taal aanleere, daarna de vaste regelen der constructie of syntaxis daarbij voege en eindelijk zich de bijzondere eigenheden van die taal zoeken eigen te maken. Doch hierbij valt op te merken, dat de Doof-stomme dit niet, zoo als een hoorende, uit zich zelve kan doen; immers hij kent niet, gelijk deze, reeds eene gelijksoortige taal, in welke hij de andere aan te leeren kan bestuderen, en met welke hij deze kan vergelijken, in één woord, die hij ten grondslag legt voor de vreemde aan te leeren taal. Gesteld, een hoorende Hollander wil Latijn gaan leeren. Hij bezigt daartoe de bovengezegde middelen, leest of hoort daarover in het Hollandsch, wat hij daartoe noodig heeft, en leert dus steeds het Latijn, in vergelijking met dit Hollandsch; — maar de Doof-stomme kent nog in 't geheel geene gelijksoortige, dat is beschaafde en geregelde schrift- of spreektaal; hij heeft, wel is waar,

waar, de taal der teekens, doch deze verschilt in hare soort zoo oneindig veel van iedere schrift- of spreektaal, dat hij die *uit zich zelve* nooit kan leeren verruilen of vergelijken met eene taal, gelijk hoorende die spreken of schrijven. De wijze, waarop hij dit nogtans kan leeren bewerkstelligen, moet hem door den Onderwijzer worden aan de hand gegeven, die hem dit, na hem met den gezegden woordenschat voorzien te hebben, aldus onder het verstand brengt.

Hij laat hem door zijne hem eigene teekens iets zeggen of vertellen. Voor ieder dezer teekens zoekt hij met hem uit de aangeleerde *copia verborum* het juiste woord, en plaatst al die woorden in dezelfde volgorde, als waarin de Doof-stomme de teekens gerangschikt heeft, welke rangschikking of volgorde deze gedaan heeft naar de volgorde der denkbeelden of gedachten zelve; bij voorbeeld: hij heeft door teekens gewezen, *dat hij den vorigen dag op de straat een fraai paard gezien heeft*, en heeft daarvan in deze orde (welke die van den natuurlijken loop zijner denkbeelden moet zijn,) de teekens gemaakt en de gekozene woorden daarbij geschreven, als:

Gis-

*Gisteren | Willem | straat de op | paard
fraai een | zien hebben.*

Dan beduidt hem de Onderwijzer door teekens, dat, ja, deze woorden wel het gezegde denkbeeld uitdrukken; maar dat de hoorenden, wanneer zij spreken of schrijven, eene geheel andere rangschikking dezer woorden gewoon zijn te volgen; dat de Doof-stomme zich dus, wil hij eenmaal van hen regt verstaan worden, naar deze hunne rangschikking behoort te volgen en die, zoo veel mogelijk, zelf moet volgen.

Nu leert hij hem eenige der eenvoudigste regelen der constructie, en zegt hem b. v. met opzigt tot het bovenstaande voorbeeld, dat hij geregeld, verstaanbaar en gelijk de hoorenden zal schrijven, wanneer hij de volgende regelen daarbij in acht neemt, en de gezegde woorden plaatst in de daarbij opgegevene orde.

1°. het werkend (*actief*) zelfstandig gedeelte van den volzin.

2°. het werkend gedeelte van den zin, of het werkwoord.

3°. het woord, 't welk den tijd en de plaats, enz. uitdrukt.

4°. het lijdelijk zelfstandig gedeelte van den zin.

De-

Deze regelen volgende, zal hij de woorden dus stellen :

Willem | zien hebben | gisteren | straat de op | paard fraai een.

Vervolgens maakt de Onderwijzer den Doofstommen opmerkzaam daarop, dat de bijvoegelijke woorden en de voorzetsels in onze taal in den regel vóór het zelfstandig naamwoord gaan, gelijk ook alle nader bepalende lidwoorden; en weldra zal de leerling het bovenstaande veranderen in :

Willem | zien hebben | gisteren | op de straat | een fraai paard.

Hierna laat men hem het verkortend voor-naamwoord voor *Willem* zoeken, en de in onze taal gebruikelijke scheiding der werkwoorden, met vooraanzetting van het hulpwerkwoord, in acht nemen, en leert hem dus den volzin op deze wijze stellen :

Ik heb gisteren op de straat een fraai paard zien.

Hem eindelijk de reeds aangeleerde verbuiging der werkwoorden herinnerende, zal hij al ras het geheel in eenen ook voor hoorenden verstaanbaren zin gebragt hebben, aldus schrijvende :

F

Ik

Ik heb gisteren op de straat een fraai paard gezien.

Door gedurige herhaling dezer lesfen, door gefladige oefening in- en toepafing van de gegevene en foortgelijke regelen, leert men hem allengskens zijne gedachten, fchoon eenvoudig, nogtans verftaanbaar en duidelijk in gefchifte brengen; hem daarna, meer geoefend zijnde, zelf *eigene fchriftelijke opftellen* latende maken, waarbij hem de gemaakte mislagen aangetoond, en de redenen der te makene verbeteringen, overeenkomstig de vaste regelen en derzelve uitzonderingen, duidelijk onder het verftand gebragt worden. Schoon niet dan langzaam en met niet weinig moeite, zoo wel voor den Doof-ftommen leerling, als van den kant zijns leermeesters, klimt evenwel deze vaardigheid, om gedachten in verftaanbaar en geregeld fchrift te brengen, trapswijze en langs eenen zekeren weg van het eenvoudige tot het meer zamengeftelde op.

Meer over dit veel omvattend onderwerp te zeggen, ligt buiten ons beftek. Wij kunnen evenwel niet nalaten op te merken, dat zelfs reeds eenigzins daarin gevorderde Doof-ftomme leerlingen zich niet zelden door iets eigenaardigs

digs in hunnen stijl, vooral wat de woorden-
 schikking betreft, zullen blijven doen onder-
 scheiden, 't geen van hoorenden gewoonlijk als
 stijf en gedwongen, of ten minste als hoogst
 zonderling beschouwd wordt; maar bij hen een
 blijvend gevolg is van hunne gehechtheid aan de
 volgorde, of orde van opvolging hunner tee-
 kens, de naaste omkleedfels der denkbeelden,
 en hen dus meer eigen. Er behoort van hun-
 nen kant een ongeloofelijke ijver tot lezen en
 eigene opstellen der gedachten, en van de zijde
 hunner hoorende leermeesters, ouders of an-
 dere verzorgers eene gestadige aansporing en
 hulp, om hen ook hierin onafgebrokene en
 steeds grootere vorderingen te laten maken. De
 aangeleerde taal immers blijft voor den Doof-
 stommen altijd *eene doode taal*, (indien men de
 zoodanige dus noemt, die men bijna of in 't ge-
 heel niet meer *hoort spreken*,) en hoe ras zou
 zelfs een hoorende, schoon jaren lang in zulk
 eene doode taal (b. v. het Grieksch of het He-
 breeuwisch) geoefend, deze wederom voor het
 grootste gedeelte vergeten, indien hij die niet
 met den grootsten ijver bleef beoefenen; althans
 zoude hij, bij het gelukkigste geheugen, doch
 eene niet genoegzaam aangehoudene beoefening,

geene vorderingen meer in dezelve kunnen maken.

In deze geheele middel-klasse blijven de leerlingen ten minste *drie* jaren, zoodat zij dan, met de *één* of *twee* jaren in de eerste klasse doorgebracht, reeds *vier* of *vijf* jaren onderwijs hebben ontvangen; en daar de geheele *curfus* of het tijdperk huns verblijfs op het Instituut *zeven* of *acht* jaren duurt, blijven hun, ter bijwoning der lessen in de *hoogste* klasse, nog *drie* of *vier* jaren tijds over. — En hier volg nu eene korte schets van de werkzaamheden dezer *laatste afdeeling*.

In deze DERDE OF HOOGSTE KLASSE wordt al het reeds aangeleerde, zoo veel mogelijk met toepassing en uitbreiding, herhaald, en dus, behalve het nader te meldene, ook nog altijd les gegeven in het *teekenen*, het *schrijven*, het *rekenen*, en in het *spreken*. Ook worden de *woordenlessen* ijverig voortgezet; terwijl daarmede, als ook met de *oefeningen in het eigen opstel*, den *conversatoiren*- en den *brieftrant*, de *volmaking van de taal der teekens*, noodzakelijk gepaard gaat. Hiertoe moet dan ook gebracht worden *het lezen*; — *het met verstand lezen*. Dit immers geschiedt door middel van deze taal der
tee-

teekens, en door het *analyseren* van het gedrukte of geschrevene, door welk laatste zij tevens grondig onderwijs ontvangen in de *taalkunde* in 't algemeen, en in den *beschaafden stijl* in 't bijzonder. Van de, gedurende hun verder verblijf op het Instituut, steeds voortgezette aanleering der *ambachten of handwerken* hebben wij boven, onzes inziens, genoeg gezegd.

Er blijft ons nu nog over mede iets te zeggen van het Onderwijs in de *Aardrijkskunde*, in de *Natuurlijke, Algemeene, Vaderlandsche en Bijbelsche Geschiedenisfen*, en in den *Godsdienst*, bij welk laatste wij ons een weinig langer zullen ophouden (73).

Bij de *Aardrijkskunde* gaat men met hen uit van de plaats huns verblijfs; vervolgens tot de beschrijving van het land hunner geboorte en zoo vervolgens; ten einde zij juiste denkbeelden mogen opdoen van *uitgestrektheid*, en

van

---

(73) Bij het onderwijs kan men nu, zoo als uit het bovengezegde ligt is te beseffen, ook wel degelijk gebruik maken van *geschrevene* lesfen en van daarover handelende *boeken*, daar de leerlingen nu reeds eenigermate kunnen *lezen*. Men herinnere zich hierbij vooral 't geen wij op bladz. 69 gezegd hebben.

van de *ware ligging* der verschillende landen en wateren, alsmede van al datgene, wat hiervan afhangt; iets, hetwelk bij het gewone onderwijs in de *Geographie*, vooral bij kinderen, maar al te dikwijls uit het oog verloren wordt, waardoor deze niet zelden de allerverwardste denkbeelden opdoen omtrent het hoofdzakelijke in dit vak van onderwijs, en tevens eerder bekend schijnen met de voor hen minder nuttige kennis van vreemde landen, dan met die van hun eigen Vaderland.

Bij de beoefening der *Natuurlijke Geschiedenis*, op het naauwst met de lessen in den *Godsdienst* verbonden (74), geeft men hun zoo veel mogelijk juiste afbeeldingen van alles, waarover men hun eenig onderrigt wil mededeelen, en bezigt voor het overige tot de aanleering van dit vak van onderwijs de gewone middelen.

De *Algemeene* en *Vaderlandsche Geschiedenissen* worden hun gedeeltelijk door de taal der teekens verhaald en uitgelegd, gedeeltelijk houdt men met hen opzettelijk daartoe ingerigte leeslessen, uit welke zij het hoofdzakelijkste
ter

---

(74) Men zie 't geen wij over de *eerste lessen in den Godsdienst* zeggen op bl. 89 en 90.

ter eigene beoefening en herhaling in hunne aantekeningboeken ter neder schrijven.

Van deze reeks van *aanteekeningboeken*, welke men het *dagboek van den cursus* of den *cursus* zelve zou kunnen noemen, hebben wij boven, bij gelegenheid der woordenlessen, reeds mede gewag gemaakt. Van alle op het Instituut ontvangene lessen worden door de leerlingen, onder opzicht der Onderwijzers, dusdanige aantekeningen gehouden; en ieder nadenkende zal ligtelijk kunnen bevroeden, dat dit dagboek voor hen, en gedurende hun verblijf op het Instituut, en wanneer zij van hetzelfde zijn ontslagen, van het grootste nut moet zijn.

Dan het wordt tijd, dat wij overgaan tot de *lessen in den Godsdienst*, waarover wij tot dus verre en wel opzettelijk gezwegen hebben, daar deze lessen, om het gewigt der zake, buiten twiifel wel eene afzonderlijke behandeling verdienen, en, daar zij, van het eerste tot het laatste jaar van het verblijf der kweekelingen op het Instituut, door alle klasfen heen ijverig worden voortgezet, voor eene zoodanige behandeling meer geschikt zijn. Buitendien staan deze lessen zoodanig in verband met de *zedelijke vorming en Opvoeding* der kweekelin-

gen, dat wij, nu nog van deze laatste in 't bijzonder moerende handelen, en de lessen in den Godsdienst als grondslag voor deze beschouwende, eerst thans daarover bepaald en eenigzins meer uitvoerig zullen gaan spreken.

Volstrekt onkundig schijnende omtrent zaken betreffende het Opperwezen en deszelfs eigenschappen, en dus ook omtrent hunne pligten, zoo jegens hetzelve, als jegens hunnen evenmensch en zich zelve, verkeert de eerstaangekomene Doof-stomme in eenen allerellendigst zedelijken, of liever niet zedelijken toestand, die moeilijk is te beschrijven (74). Zijn aanleg nogtans tot de ontwikkeling van zijne zedelijke vermogens, en zijne vatbaarheid voor zedelijke vorming en volmaking roepen luide den bijstand in der menschheid — de hulp zijner meerder bedeelde, hoorende broederen; — en zij, die hem daarin op eenige wijze konden behulpzaam zijn, doch zulks verwaarloozen of nalaten, 't zij uit vooroordeel, 't zij uit gevoelloosheid,

of

---

(74) Men vergelijke hiermede het eerste Hoofdstuk van de gemelde *Disf. de Iure Surdo-mutorum*, auctore R. T. CUYOT, p. 9-25.

of gebrek aan moed , om dit werk te ondernemen en te volbrengen , zouden met regt den naam van *ontmenschte barbaren* verdienen. — Zien wij nu in 't kort , op welke wijze en ten welken einde deze ontwikkeling en vorming van het zedelijke bij den Doof-stommen kan worden bewerkstelligd , en wel in 't bijzonder , welke middelen daartoe op dit Instituut worden aangewend. Vooraf verzoeken wij den goedgunstigen lezer van dit werkje , ons ook hier ter plaatse te vergunnen , niet in bijzonderheden te treden. Dit alleen immers zou wederom op zich zelf eene geschikte stof kunnen uitmaken voor een grooter werk , in 't geheel noch met ons voorneemen , noch met ons bepaald bestek strookende. Het volgende weinige schijnt ons hier ter plaatse genoegzaam.

De Onderwijzer (en dit is eene van de gewigtigste der *bijzondere werkzaamheden* van den *eersten Instituteur* , daarin door de andere van hem gevormde Onderwijzers geholpen ,) zoekt den Doof-stommen nieuweling al ras opmerkzaam te maken op de voortreffelijkheid der Natuurgewrochten , vooral op het kunstig zamenstel van zijn eigen ligchaam , op de wording en groeiing van het geschapene , om hem op dus-

danige wijze den hem nog onbekenden Almagtigen, Alwijzen en Algoeden Schepper en Onderhouder van alles reeds uit deze zijne heerlijke werken te leeren kennen, of liever gissen. Zijne denkkraft evenwel is nog te zeer aan het dierlijke, aan het stoffelijke en zinnelijke gehecht, dan dat zijn leermeester hem al aanstonds en zonder verwijl een duidelijk begrip van een in geest bestaand, alles besturend en onderhoudend Opperwezen zoude kunnen geven. Zijn eigen onvermogen, zijne groote afhankelijkheid moet hem eerst regt duidelijk gemaakt worden. Heeft hij die leeren inzien, dan zal hij ook spoedig die van zijne over hem gestelde en oneindig meer bevoorregte medemenschen beseffen; en tevens bespeurende, dat ook deze op verre na niet alles hebben kunnen voortbrengen van al hetgene, waarop hij dagelijks meer en meer opmerkzaam gemaakt wordt, zal eindelijk zijn door dit onderzoek reeds zoo opgewekt gevoel en verlangen tot nasporing hem zelve naar den Oorsprong van alles, naar den eenigen Onafhankelijken doen vorschen; — en nu maakt men hem met dezen bekend (76). Tot

---

(76) Welk eenen weg andere Onderwijzers van Doofstommen hierbij ingeslagen zijn, zie men in de werken van

Tot nog toe heeft zijn leermeester hem tot eene behoorlijke gedraging, tot orde en werkzaamheid, tot vredelievenden omgang met zijne lotgenooten aangezet, met bijgebragte redenen van het noodzakelijke dier levensregalen, tot instandhouding eener welingerigte en geruste samenleving. Thans nemen deze zijne handelingen een hooger beginsel, namelijk dat van eerbied en liefde jegens zijnen Schepper en Opperheer, en het gevoel van zijne dankbaarheid en onderwerping jegens Hem en zijnen wil. Zijne gehoorzaamheid jegens hen, die over hem gesfeld zijn, wordt redelijker, daar hij nu tevens spoedig leert inzien, dat deze slechts zijn geluk bedoelen; en de voorbeelden zijner meergevorderde medeleerlingen, zoowel als die, welke men hem in kleine, zedelijke, door teekens en gebaren duidelijk gemaakte verhalen ter navolging voorstelt, vormen, reeds van den aanvang zijner beschaafdere opvoeding, zijn gevoelig gemaakt hart en te gelijk zijne ontwikkelende denkkraft, en maken hem tot eener volgzamen en leergierigen

---

DE L'ÉPÉE, SICARD, ENZ. en in die van LASIUS, SCHMÄHLING, CZECH, KNOLL, ARNOLDI, PAULMANN, en anderen. (Zie de Lijst.)

rigen kweekeling : zoodat zijn Opvoeder zelden in de noodzakelijkheid komt , om hem wegens begane mislagen of misdrijven van eenig aanbelang te *bestrafen* ; daarbij steeds in het oog houdende , hoe weinig het door hem bedrevene kwaad hem als zoodanig kan worden toegerekend , indien hij niet wist , dat het werkelijk kwaad is geweest , 't geen hij heeft bedreven. Nogtans , zoo hij dit geweten hebbe , zoo zijn vormer kan nagaan , dat zijn geweten hem dit kwade bijtijds als zoodanig heeft leeren kennen , en dat buitendien zijn verstandelijk besef daarvan duidelijk genoeg geweest is , om hem strafwaardig te maken , — zoo bezigt de genoemde opvoeder die redelijke middelen , die hem naar den aard en den inborst der Doof-stomme kinderen in 't algemeen , en naar dien van straffschuldigen in 't bijzonder , met opzigt tot het bedrevene kwaad , als de werkzaamste en meest verbeterende voorkomen ; — en zoo wel hierbij , als bij de gelukkig meer voorkomende *belooningen* , heeft deze de heerlijkste gelegenheid , om het hart zijns kweekelings te verteederen , of liever gevoelig te maken en behoorlijk te vormen overeenkomstig zijne bestemming en zijnen aanleg. — Ten uiterste zelden is hij genoodzaakt tot strengere maat-

maatregelen zijne toevlugt te nemen; vooral wanneer de kweekeling reeds eenigen tijd aan het Instituut is geweest en dus onderwijs heeft ontvangen; — tenzij deze, door eene vóór zijne komst op het Instituut verkeerd gegevene opvoeding, of ongelukkige verkeerung met zedeloze lieden, reeds meer of min bedorven ware.

Gestadig hem aanvukende tot *liefde*, tot *verdraagzaamheid*, tot *zelfkennis*, *zelfbeheersching* en *uitroeijing van alle kwaad*, bereidt hij hem allengskens (77) voor tot eene naauwkeuriger onderscheiding van *het kwade* en *het goede*, totdat hij hem geschikt oordeelt, om de *bijzondere godsdienstlessen* bij te wonen, waarin hem

de

(77) Men houde vooral in 't oog, dat de zedelijke en godsdienstige vorming, door al het gegevene en genoemde onderwijs heen, niet slechts als bijkomende, maar wel degelijk als de waarachtig belangrijkere helft van de opvoeding betracht wordt; daar men bovendien de kweekelingen, veel meer dan dit wel op gewone kostscholen behoeft te geschieden, geheel en al voor de burgerlijke maatschappij moet voorbereiden, en hen diensvolgens onderrigten in al hetgeen Regt, Wetten, Zeden en Gebruiken daarin hebben doen vaststellen. Van hoe veel belang dit zij, leze men in de meergemelde *Disfertatie, over de Regten der Dooffrommen*, op verscheiden plaatsen.

de geopenbaarde wil van den Schepper en de werken van den Ongezienen nader worden bekend gemaakt. Wij bedoelen hier de bij ons en de kinderen zoogenaamde *kerk* of *bijzondere Zondagsche Godsdienstoefeningen* (78), welke tevens dienen tot lessen in de *Bijbelsche Geschiedenissen* en de *Zedekunde*.

Dat ook hier alles voor de eerstelingen door de taal, der teekens en afbeeldingen, voor de meergevorderden ook schriftelijk of bij wijze van lezing is ingerigt, behoeven wij nauwelijks op te merken, daar dit reeds uit de boven omschrevene lessen en den geheelen loop van het onderwijs genoegzaam blijkt (79).

Ter nadere inlichting van het gezegde en ter voorkoming van alle misverstand, zullen wij hier

---

(78) Allerroerendst is het gezicht van deze, 't zij biddende, 't zij het Opperwezen plegtig lovende en dankende, jeugdige Doof-stommen-gemeente, en buitengewoon groot de indruk, die zij op het gemoed der kweekelingen zelve maakt.

(79) Hoe groot der Doof-stomme kweekelingen belangstelling is in deze Godsdienstoefeningen, blijkt reeds daaruit, dat, ingevolge daarvan, eene der grootste straffen aan dit Instituut geworden is, voor eene enkele reis van deze Zondagsche Godsdienstlessen geweerd te worden.

hier de volgende artikelen der wetten van het Instituut inlaschen, als zijnde hiertoe, onzes inziens, zeer geschikt. » Het onderwijs in de » algemeene Godsdienstige waarheden wordt op » de school van het Instituut, bijzonderlijk des » Zondags, gegeven en zoodanig ingerigt, dat » daarbij zorgvuldig alles vermijdt wordt, het- » welk door de onderscheidene gezindheden » verschillend wordt begrepen.”

» De Hoofddirectie zorgt, dat, behalve dit » onderwijs, al de kweekelingen van het Insti- » tuut, ieder bij de Godsdienstleeraars der ge- » zindheden, tot welke hunne ouders behooren, » of bij hun leven hebben behoord, opzettelijk » Godsdienstig onderwijs ontvangen (80), en dat » voorts alle kweekelingen hunnen Godsdienst, » op de bij ieders gezindheid bepaalde tijden en » voorgeschrevene wijze, behoorlijk kunnen waar- » nemen en uitoefenen” (81).

In-

---

(80) Zoo als de Roomsche Katholieke kweekelingen bij den Wel Eerwaarden Pastoor, den Heer J. H. WITTE.

(81) Art. 88 en 89. — Deze bepalingen zijn het noodzakelijk gevolg geweest der opnemng van kinderen tot allerlei soorten van eerdiensten behoorende; want het gebeurt zelfs niet zelden, dat er, op één en hetzelfde tijdstip, (zoo als thans het geval is,) zich op het Instituut kweekelin-

Ingevolge deze bepalingen, wonen dan ook de kweekelingen den Roomsch-katholijken eerdienst toegedaan en zij, wier ouders tot de Israëlietische geloofsleer behooren, buiten de genoemde algemeene Godsdienstlessen, ook nog de bijzondere bijeenkomsten hunner gemeenten in derzelver kerken, zóo op Zondag of Sabbath, als andere feestdagen, geregeld bij (82). Na hiertoe in bijzondere lessen over de algemeene waarheden van den Godsdienst te zijn voorbereid, gaat ieder ter behoorlijke en daartoe bijzonder ingerigte *katechisatie* bij eenen Godsdienstleeraar uit de gemeente, tot welke hij behoort, tot dat, de tijd huns verblijfs op het Instituut verstreken zijnde, hun door de gezegde leeraren, na voorafgaand en naauwkeurig, 't zij openlijk (83), 't zij privaat, kerkelijk onder-

---

lingen bevinden van den Roomsch-katholijken, den Doopsgezinden, den Lutherfchen, den Remonstrantschen en Gereformeerden Christelijken Godsdienst, en anderen tot de Israëlietische geloofsleer behoorende.

(82) Verg. ook hiermede art. 100 der Wetten over het sijn in acht nemen der *vasten* en andere kerkelijke gebruiken door de Roomsch-katholijke kweekelingen.

(83) Verscheiden leerlingen hebben dit op eene allezins loffelijke wijze openlijk gedaan. (Zie de Lijst, bl. 12.)

derzoek in de waarheden hunner geloofsleer, de toegang tot het lidmaatschap hunner gemeente wordt bezorgd; en ten uiterste zelden is het gebeurd, dat een kweekeling, uit hoofde van gebrek aan genoegzame verstandelijke vermogens, hiertoe niet werd toegelaten (84).

Groote, hem diep in 't hart geprente eerbied voor God en zijne geboden, en een deugdzaam levenswandel zijn over het algemeen de gunstige gevolgen van deze lessen bij de van het Instituut ontslagene kweekelingen.

Dan, vóór wij deze afdeeling eindigen, zullen wij nog van het een en ander betrekkelijk de opvoeding en het onderwijs op het Instituut melding dienen te maken, en men vergunne ons korthheids- en duidelijkheidshalve dit tot de volgende punten te brengen.

---

(84) Hierbij, even als bij de andere vakken van onderwijs, merke men evenwel op, dat het er verre af is, dat zij, of wijsgeeren, of diepzinnige godgeleerden zijn, of daartoe worden opgeleid. Het is met het doel van een welingerigt Instituut voor Doof-stommen zelfs onbestaanbaar, hen tot zoodanigen te willen vormen. Men zie over het doel van dit onderwijs, 't geen in de tweede afdeeling, bl. 5-8, gezegd is, en men zal zich ligtelijk van het tegendeel kunnen overtuigen.

1. *Algemeene zorg en opzicht; waartoe ook behoort:*

- a. het toezigt van den eersten InSTITUTEUR en de commissiën uit de Hoofddirectie.
- b. de afscheiding van de jongens- en meisjes-kweekelingen.
- c. de briefwisseling met de ouders, enz.
- d. de berichten aan de ouders, enz.

2. *Gezondheidsmaatregelen, waartoe te brengen:*

- a. de voeding.
- b. de kleeding.
- c. de wijze van slapen.
- d. de zorg voor zieken.

3. *Uitspanningen en vermaken, waartoe behooren:*

- a. de openlijke examens of feestelijke tentoonstellingen van den arbeid der kweekelingen en prijsuitdeelingen.
- b. de vacantiën.
- c. de speeltijden.
- d. de wandelingen.
- e. de vermaken bij bijzondere gelegenheden, als bezoeken van vrienden, van kermissen, enz.
- f. de besteding der zakgelden.

4.

4. *Studiën en vorming der Onderwijzers:*

- a. bijzondere lesfen voor dezen door den eerften Instituteur.
- b. algemeene lesfen met de leerlingen.
- c. vakken, waarin zij zich moeten bekwamen.
- d. werken, door hen te bestuderen.

5. *Raad aan Ouders en andere Verzorgers van Doof-stommen, onder anderen over:*

- a. voorbereiding door de Ouders, enz.
- b. aangeving } van Doof-stomme kweekelingen op het Instituut.
- c. opneming }
- d. zorgen bij en na het ontslag van 't Instituut.
- e. briefwisseling, enz. met de ontslagene kweekelingen.

Ten flotte zullen wij laten volgen de Naamlijst der personen tegenwoordig aan het Instituut verbonden.

1. *Algemeene zorg en opzigt.*

Onder het genot eener aan hunne jaren geëvenredigde vrijheid, zijn de kweekelingen echter nooit zonder behoorlijk opzigt, zoo in de kosthuizen, als op de school, zoo in als buiten huis. Waarhenen zij zich ook begeven, altijd houdt men een waakzaam oog op hunne gedra-

gingen. De *eerste Instituteur en Hoofddirecteur* is bijzonderlijk belast met de zorg voor de uitvoering van dit allergewichtigst punt, en tevens zijn er uit de Hoofddirectie vaste *kommissiën*, zoo voor het toezigt en de bijzondere bezoeken op de kosthuizen, als voor de school (85). Wij zouden te breedvoerig worden, indien wij alle voorzorgen voor de belangrijke uitvoering van dit gestadig toevoorzigt wilden uiteenzetten, of zelfs opnoemen. In 't bijzonder behoort hiertoe de overal zoo veel mogelijk in acht genomen *afscheiding der meisjes- van de jongenskweekelingen*, en de bijzondere zorgen voor de aan beider kunne eigene behoeften. Men zie ook, wat wij daarvan bij de beschrijving en afscheiding der kosthuizen, de speelplaatsen en de ingangen der school gezegd hebben (bl. 13, 14, 18).

Van wege de Hoofddirectie wordt altijd op vastbepaalde tijden *briefwisseling* gehouden met de Ouders, of andere Verzorgers der kweekelingen, waarbij deze ten minste tweemaal in het jaar kennis bekomen van den staat der gezondheid, het gedrag en de vorderingen hunner voedsterlingen; welke stukken aan de Directeuren

---

(85) Zie de Wetten van het Instituut, Art. 43 tot 49.

ren der Departementen ter inzage toegezonden worden. Van af het tweede jaar huns verblijfs op het Instituut, onderhouden de kweekelingen tevens zelve eene geregelde briefwisseling met hunne Ouders of andere Verzorgers, onder bestiering en leiding van den eersten Instituteur. (Men voege hierbij 't geen op bladz. 105 daaromtrent gezegd wordt.)

2. *Gezondheidsmaatregelen.*

Wij hebben gelegenheid gehad, om reeds te spreken van de gezonde ligging der Stad, en in 't bijzonder van de plaats, waar de gebouwen des Instituuts gevestigd zijn, zoo als ook van de ruime en luchtige inrigting dezer gebouwen zelve. De gestadige werkzaamheid, waartoe de kweekelingen aangehouden worden, brengt mede niet weinig toe tot de bevordering hunner gezondheid.

Over de uitspanningen en vermaken, mede tot bevordering der gezondheid ingerigt, zullen wij aanstonds in 't bijzonder handelen.

Dat er overigens in eene Hollandsche inrigting van dezen aard voor reiniging en zindelijkheid, zoo wel der kweekelingen, als der door hen te bewonen gebouwen genoegzaam gezorgd wordt, behoeft wel geene verdere vermelding.

Wat de *voeding* betreft, zoo moeten wij hier ter loops aanmerken, dat voor alle dingen gezorgd is voor goed en luchtig tarwebrood en gezond, ligt bier. Warme dranken worden volstrekt niet geduld, dan bij ongesteldheid, of bij bijzondere gelegenheden als versnapering. Het ontbijt (des ochtends na den eersten schooltijd te 8 uur) bestaat uit dit brood en dit bier; het middageten (te 12 uur) uit een of twee schotelen groenten en vleesch of visch; het avondeten (te 8 uur) uit melkspijs en brood. Alle snoeperijen tuschenbeide zijn ten strengste verboden, en hierin is het ook voornamelijk te zoeken, dat de kweekelingen over het algemeen in den bloeiendsten staat van gezondheid opgroeijen, en zich bij tijds aan eene geregelde levenswijze gewennen. Het gebeurt zeer dikwijls, dat er geen één der 151 thans op het Instituut geplaatste kweekelingen niet alleen niet ziek, maar zelfs niet ongesteld is.

Iets meer over de *Kleeding*.

Ook hierbij neemt men alles in acht, wat de gezondheid kan bevorderen. Ieder kweekeling moet, bij zijne komst op het Instituut, een uitzet van kleeding medebrengen, waarvan de lijsten bij het Instituut zelf en bij de Direc-
teu-

teuren der Departementen voorhanden zijn (86). Men laat echter daarbij aan de Ouders of Voogden, enz. de vrijheid over, om hun meer kledingstukken mede te geven. — Deze kleding moet, zoolang de kweekeling aan het Instituut is, jaarlijks gecompleteerd worden (87), en zulks geschiedt hoegenaamd nooit op kosten van het Instituut.

Dat de kleding, alhoewel door de Ouders, Voogden of andere Verzorgers gegeven, echter alleen op zich zelve reeds eene administratie oplevert, behoeven wij wel niet in het breede te ontvouwen; alleen zij het genoeg de wijze op te geven, hoe deze administratie geschiedt. Ieder kweekeling is voorzien van een kledingboekje, waar voorin de inventaris van al zijn medegebragt goed is aangeteekend, en waarin ieder halfjaar, als wanneer de kleding der kweekelingen door eene commissie, bestaande uit twee der Directrices, den Rentmeester en Secretaris, benevens diengenen, welke belast is met het toezicht en de correspondentie der klee-

---

(86) Zie Art. 15^a der Wetten voor het Instituut, alsmede het algemeen jaarlijksch Verslag van 1821, bl. 12.

(87) Zie Art. 15^b der Wet.

kleeding, nagezien wordt. Het ontbrekende wordt alsdan opgeteekend, om volgens hetzelfde de aanschrijvingen aan de Ouders, Voogden, enz. te doen, welke de kleedingstukken, of, des verkiezende, genoegzame gelden (volgens den achter ieder stuk gestelden prijs) op den bepaalden tijd moeten verzenden. In het laatste geval, wanneer er namelijk de gelden voor worden evergemaakt, worden de kleêren grootendeels in het Instituut zelf gemaakt, en bij het maken derzelve, zoo als ook bij de gestelde prijzen, wordt altijd in acht genomen, van welken stand en welke middelen de Ouders, enz. zijn. Tweemaal in het jaar is er eene prijsuitdeeling aan die der jongens- en meisjes-kweekelingen, welke bevonden zijn hunne kleeding het zindelijkst en met de meeste orde gedragen en bewaard te hebben. Het bovengoed namelijk blijft, onder nader opzigt, onder hunne eigene bewaring, terwijl het linnen en ondergoed op de linnenkamers berust.

Bij het Instituut zelf en bij de Directeuren der verschillende Departementen zijn ook deze verordeningen, in een gedrukt Extract uit het Register der Resolutiën van de Hoofddirectie, van den 6 November 1820, te verkrijgen, welk extract

tract tevens behelst eene regeling wegens de briefwisseling door en met de kweekelingen, wier brieven vooraf moeten gelezen worden, uitgezonderd die brieven, welke aan de Ouders en Voogden geschreven, of van dezelve ontvangen worden, mits op het adres uit behoorlijke verteekening blijke, dat die brieven werkelijk van de Ouders of Voogden der kweekelingen komen.

De kweekelingen *slapen* in de boven (op bladz. 17 en 18) vermelde ruime en luchtige slaapzalen, op matrassen, ieder alleen. In iedere dezer slaapzalen slapen tevens een of meer Opzigters of Opzigteressen uit de Kosthuizen, en in iedere zaal hangt eene daartoe onschadelijk ingerigte en het geheele vertrek genoegzaam verlichtende nachtlantaarn.

Ieder kweekeling zorgt onder opzicht voor de berging zijner kleederen en andere nachtbehoeften, waarin door gepaste middelen is voorzien.

Wat betreft de reiniging, de zorg en oppassing voor ongestelden en *zieken*, zal het genoeg zijn te zeggen, dat de beide (op bladz. 17) reeds genoemde ziekenkamers, de badkamer, de aanstelling van eenen bekwamen geneesheer, den Heer

Dr. H. WOLTERS, en van eenen beroemden heelmeester, den Heer Prof. HENDRIKSZ, welke eerste op gezette tijden het Instituut moet bezoeken en de kweekelingen nazien, benevens die van eene op de ziekenkamer haar verblijf houdende Ziekenmoeder, zoo vele gepaste middelen zijn, om daarin ten allen tijde behoorlijk te voorzien.

3. *Uitspanningen en vermaken.*

Indien het soms iemand vreemd mogt voorkomen, dat wij de *jaarlijkse examens* of openlijke *prijsuitdeeling* en *tentoonstelling* van den arbeid der kinderen tot deze vermaken brengen, die bedenke, dat een werkelijk en voldoende examen aan honderdenvijftig en dat wel Doof-stomme kinderen af te nemen, binnen den tijd van een paar uren en ten genoege der bijwonenden, zoo niet eene onmogelijkheid, ten minste eene groote dwaasheid zijn zoude, tenzij men, even als bij zoo vele andere zoogenaamde openlijke *examens*, hiervan een van buiten geleerd en afgesproken spelletje wilde maken, 't welk niet dan de nadeeligste gevolgen zoude kunnen hebben, zoo voor het Instituut zelf, als voor deszelfs kweekelingen in 't bijzonder. — Tot eigenlijk onderzoek naar de vatbaarheden en
de

de vorderingen der bijzondere leerlingen, heeft men aan dit Instituut reeds sedert lang, doch vooral na deszelfs meerdere uitbreiding, de publieke of openlijke wekelijksche lesfen bestemd, wanneer het ieder' bezoeker van hetzelfde vrijstaat zich zelve omtrent den aanleg, de verworvene kundigheden en de vorderingen der leerlingen, zoo in 't algemeen, als van enkele individuen, nader te onderrigten. Dat deze lesfen oneindig veel geschikter tot zoodanig werkelijk en naauwkeurig onderzoek zijn, zal wel geen betoog behoeven. (Men vergelijke hiermede, wat wij boven over deze publieke lesfen gezegd hebben op bladz. 39 en 40.)

Het zoogenaamd *jaarlijksch examen* dan wordt sedert lang beschouwd en behandeld als een feest voor de kinderen, daar hetzelfde vooral de vertooning of tentoonstelling hunner werken en eene prijsuitdeeling, zoo voor uitstekend goed gedrag in 't algemeen, als voor betoonde vlijt en leergierigheid in 't bijzonder, ten doel heeft.

Dit voor den kinderen zoo belangrijk feest, de openlijke jaarlijksche *prijsuitdeeling*, wordt gevierd den laatsten woensdag in Julij, des namiddags van half drie tot vier uren, in de Noorder of Nieuwe Kerk, in tegenwoordigheid van
hon-

honderden van aanschouwers, die dit treffend schouwspel telkens komen bijwonen. Meestal wordt het geopend met eene voorafpraak van den eersten Instituteur, over een of ander onderwerp betreffende het onderwijs aan Doofstommen. Aan alle zich in de stad bevindende Leden van het Instituut worden daartoe entreekaartjes bezorgd, waarover zij naar welgevallen kunnen beschikken.

De prijsuitdeeling geschiedt naar een opgemaakt verslag, houdende uitvoerig berigt van wege de Onderwijzers aan den eersten Instituteur en de Hoofddirectie over het gedrag en de vorderingen der kweekelingen, en wordt eenigen tijd vóór het examen aan dezen tot onderzoek en goedkeuring voorgelegd (88).

Dit

---

(88) Over dit *examen* en de daarop volgende *vacantie* zijn bij de *Wetten van het Instituut* (art. 20, 21 en 22) deze bepalingen gemaakt: „Bij het *examen* worden door „de kweekelingen proeven hunner vorderingen vertoond, „en aan hen prijzen, naar verdiensten, uitgedeeld.

„Het openlijk *examen* heeft jaarlijks plaats, des namiddags te twee uren, op den derden woensdag in de maand „Juli; (*bij nadere resolutie veranderd op den laatsten woensdag*;) en het openlijk doen van het *Verslag* wegens den „staat van het Instituut en het afleggen der algemeene *Rekening* des maandags bevorens, 's ochtends te 11 uren.

• De

Dit verslag dient tevens gedeeltelijk tot een' leidraad voor het verleenen van de daarop volgende *vacantie* aan de kweekelingen. Deze *vacantie* is volstrekt de eenigste in het geheele jaar; zij duurt ongeveer eene maand, en bij gelegenheid daarvan bezoeken de kinderen hunne ouders en familiën, in de onderscheidene oorden van ons Vaderland wonende. Zij worden, of van dezen zelve, of van eenen beoorloofd door hen gevolmagtigden, daarheen afgehaald en aan het Instituut terug bezorgd, tenzij zij verkiezen, dit brengen en halen gedeeltelijk over te laten aan de zorgen van de Hoofddirectie, die hen in dit geval, onder geleide van eenen daartoe geschikten persoon en op kosten der lastgevers, de heen- en terugreize laat doen tot aan eene bepaalde plaats, b. v. voor die uit de Provincie Holland, enz. tot Amsterdam.

Deze *vacantie* bepaalt zich tot een gedeelte
der

„ De jaarlijksche *vacantie* begint daags na het openlijk
„ examen, onverminderd de magt der Hoofddirectie, we-
„ gens het belang der kweekelingen, om elk jaar te be-
„ palen, of er *vacantie* zijn zal, en voor welke kweekelin-
„ gen.

der verder gevorderde kweekelingen. Eerst in het *derde* jaar huns verblijfs op het Instituut wordt hun dezelve toegestaan, indien zij overigens niet vallen onder eene der volgende foorten van kweekelingen :

1. De kweekelingen dus van het eerste en tweede jaar.
2. De achterlijken, tragen of stompen van begrip, aan welken de vacantie nadeelig zou kunnen zijn.
3. De zulken, wier Ouders of andere Verzorger, 't zij uit onvermogenheid, 't zij om andere redenen, verkozen hebben, hunne kinderen gedurende de vacantie niet bij zich te huis te hebben.
4. De zoodanigen, voor welke de Hoofddirectie het raadzaam oordeelt, dat zij gedurende dien tijd op het Instituut gehouden worden, daar hun verblijf bij hunne familie als andersins, wat het zedelijke betreft, voor hen slechts gevolgen zoude kunnen hebben.
5. De leerlingen binnen Groningen woonachtig, aan welken echter, des verzoekende, eenige dagen van dien vacantietyjd verleend wordt, om kleine landreisjes, enz. te doen.

Hieruit blijkt, dat er *altijd* een groot gedeel-

te

te der kweekelingen op het Instituut *blijft*, welke men in dien tijd bijzonderlijk zoekt vooruit te zetten, voornamelijk de nieuwelingen van het eerste en tweede jaar, en de genoemde *trangen* of achterlijken. — Allen worden evenwel, voor het gemis van het vermaak der vacantie, zoo veel mogelijk, schadeloos gesteld door opzettelijk daartoe aangelegde uitspanningen, vooral bestaande in groote wandelingen en vermaken in den omtrek der Stad, op kosten van het Instituut en onder opzicht van het voornaamste gedeelte der Onderwijzers (89) en Kosthuishouders, alles onder het onmiddelijk bestier van den eersten Instituteur. De-

---

(89) Voor de *Onderwijzers* is geene vaste vacantie bepaald; nochtans wordt er in het voorjaar een rooster opgemaakt van diegene onder hen, welke eenen korten tijd, gedurende het loopende jaar, verzoeken vacantie te mogen genieten. Deze rooster, onder hen volgens eene minnelijke schikking opgemaakt en der Hoofddirectie ter goed- of afkeuring voorgelegd, wordt zoodanig ingerigt, dat er van het *achtal* Onderwijzers (de eerste Instituteur en de kweekeling-onderwijzers, alsmede de algemeene Schrijfmeester, dus niet mede gerekend) nooit meer dan hoogstens twee te gelijk afwezig zijn, daar de tegenwoordigheid van een genoegzaam aantal Leermeesters tot het bovengezegde voortgezette en ten deels met verdubbelden ijver vervolgde onderwijs ten uiterste noodzakelijk gerekend wordt.

Deze vakantie levert verschillende voordeelen op, zoowel voor hen, welke blijven, als voor degenen, welke naar huis gaan, vermits men zich in dien tijd bijzonderlijk met de tragen en achterlijken bezig houdt; terwijl de anderen ten huize van hunne ouders of familie gelegenheid hebben, nieuwe krachten te verzamelen, hunne denkbeelden uit te breiden en de werkelijke wereld, om het zoo eens te noemen, eens van naderbij te zien.

De Ouders of andere Verzorgers der leerlingen worden, tegen den tijd dezer vakantie, bij tijds door de Hoofddirectie aangeschreven, omtrent het te huis komen hunner kinderen; terwijl aan de Ouders of Voogden van de kweekelingen, welke blijven, de reden daarvan ook worden opgegeven.

De overige, mede tot bevordering der gezondheid strekkende uitspanningen of vermaken bestaan in de *speeltijden*, de *wandelingen* en de *vermaken bij bijzondere gelegenheden*, als b. v. *bezoeken* bij vrienden of kennissen in de stad aanwezig. Vaste, meest in de opene lucht doorgebragte *speeltijden* zijn voor alle kweekelingen, des ochtends na den eersten schooltijd en het ontbijt, tot 9 uren op de Kosthuis-
speel-

speelplaatsen, vervolgens van 10 tot 10½ en des avonds bij het verwisfelen der lessen; behalve de nader bepaalde speel- of vrije uren op de *Zaturdagen* en vooral op de *Zon- en feest-dagen*, gelijk mede de meerdere tijd daarvoor ten behoeve der eerstelingen besteed.

Bepaalde *wandelingen* zijn die op den *Zon-dag* namiddag en avond, als wanneer, even als bij al het overige, de afscheiding van jongens- en meisjes-kweekelingen wordt in acht genomen, en tevens, door de begeleiding van den *Binnen-vader*, de *Naaimeesteres* en *Onderwijzers*, voor behoorlijk opzigt gezorgd is. Ook let men daarbij op de krachten en behoeften der kinderen, daar men de sterkeren grootere, de overigen kleinere wandelingen laat doen.

Bijzondere, deels bepaalde; deels onvoorziene *vermaken* bij voorkomende gelegenheden, zijn de vermaken of zogenaamde feesten na de prijsuitdeeling; — de gezegde uitspanningen voor de in de vacantie op het Instituut verblijvende kweekelingen; — de bezoeken bij hunne kennissen of vrienden in de Stad, die hun alleen dan worden toegestaan, wanneer zij door dezen den vorigen dag, en wel schriftelijk aan den eersten Instituteur, daartoe zijn uitver-

H

zocht,

recht; en zij voor het overige zulks door hun gedrag in de laatst verloopene week gerekend worden verdiend te hebben. Op geene andere, dan op Zon- of feestdagen, (als wanneer er den geheelen dag, buiten de, zoogenaamde kerk, geen school gehouden wordt,) en wel van des namiddags tot den avond te acht uur, worden om zeer gegronde redenen deze bezoeken hun vergund, tenzij de eerste Instituteur, bij gelegenheid van bezoeken der Ouders of andere bloedverwanten der kweekelingen, hiervan uitzonderingen oordeelt te moeten maken.

Kleine feesten, bij gelegenheid van het Nieuwjaar en op Verjaardagen, zoo wel van den *Stichter* en *eersten Instituteur* en van de overige Onderwijzers of Verzorgers der Doof-stommen op het Instituut, als van de kinderen zelve; het bezoeken van kermisfen en de bezigtigen van nuttige door deze herwaarts gevoerde voorwerpen van kunst of natuur, op kosten des Instituuts; bij welke zij evenwel ook gedeeltelijk van de door hunne ouders in bewaring gestelde zakgelden (90), onder opzicht en regeling,

ge-

---

(90) Ook van deze houden zij zelve aantekeningen, ten einde zij allengskens tot behoorlijke zuinigheid en bestiering van

van

gebruik kunnen maken, zullen wij wel niet nader behoeven te beschrijven.

4. *Studiën en vorming der Onderwijzerst*

Eene der voornaamste werkzaamheden des eersten Instituteurs is de vorming van Onderwijzers voor de Doof-stomme leerlingen. Hij houdt daartoe, buiten het toezicht op het geheel en de regeling der gewone lessen, ook nog op gezette tijden *bijzondere Collegiën* met dezen, waarin hij hen meer bekend en vertrouwd maakt met al hetgeen betrekking heeft op het onderwijs en de zedelijke vorming der kweekelingen. (De beide broeders van de Congregatie *de la charité* te Gent, welke zich sedert een jaar aan het Instituut bevinden, om zich de kunst van Doof-stommen te onderwijzen eigen te maken, worden mede tot deze lessen toegelaten.) Hij neemt ook van tijd tot tijd *Kweekeling-onderwijzers* aan, welken hij de geheele leerwijze, vooral wat de gronden betreft, mededeelt,

---

van eigene zaken worden voorbereid. Dit bestier van zakgelden geeft ook groot voordeel bij de rekenlessen. Het is hun, evenwel altijd onder toezigt en regeling, vergund, om ook op andere dan de gezegde tijden van dit hun zakgeld een nuttig gebruik te maken, door het aankopen van boeken, teeken- of werktgereedschappen, en andere kleinere behoeften.

deelt, en kiest uit dezelve de zoodanigen tot Onderwijzers, als aan welken hij niet alleen genoegzame bekwaamheid, maar ook lust en ijver genoeg bespeurt tot onderneming van eene zoo veel moeite, opoffering, gestadige zorg en studie vereischende taak.

Zijn zij eerst als Onderwijzers aangesteld, dan wordt er tevens voor eene genoegzame bezoldiging van wege het Instituut gezorgd, dat dit hun werk zoo veel mogelijk beloond en verligt worde, naar evenredigheid van hetgeen zij kunnen en moeten doen.

Er zijn thans aan het Instituut vier *Hoofd-
onderwijzers*, vier *Onderwijzers* of *Bij-
onderwijzers* en drie *Kweekeling-
onderwijzers*. (Zie de bijgevoegde lijst der personen aan 't Inst. verbonden.)

Iedere der vier grootere afdeelingen (91) heeft zoodanig een' *Hoofd-
onderwijzer*, een' *Onder-
wijzer* en een' *Kweekeling-
onderwijzer* (92),
wel-

---

(91) Wij hebben reeds aangemerkt, dat het geheel der School (de Voorbereidings-klasse er buiten gerekend) in drie klassen verdeeld is, van welke evenwel de middel-klasse, om voldoende redenen, in twee grootere afdeelingen gesplitst is, en dus ook een dubbel getal Onderwijzers heeft.

(92) Bij de hoogste of derde klasse is wel geen *Kweekeling-
onderwijzer*; doch is den eersten *Hoofd-
onderwijzer* bij
de.

welke beide laatsten den eersten niet slechts tot hulp zijn toegevoegd, maar ook door hem op zijne beurt wederom met de leerwijze gemeenzaam gemaakt en daarin geoefend moeten worden.

Als *Hulp-onderwijzers* of als kleine *Onderopzigters* worden mede de vluiggere en knapperen leerlingen uit iedere klasse gebruikt; daar het geheele Onderwijs steeds zoodanig ingerigt is, dat men, altijd van de zwaksten uitgaande, dezen nooit verwaarloost, maar in tegendeel met verdubbelden vlijt behandelt, en daardoor tevens in de gelegenheid komt, om op den grond der zaak door te dringen.

Tot de vorming der Onderwijzeren dienen mede van tijd tot tijd op bepaalde uren gehouden *algemeene lessen*, waaronder men de zoodanigen moet verstaan, waaraan alle leerlingen en alle Onderwijzers te zamen op éenen tijd deel nemen, onder leiding en bestiering van den eersten Instituteur; strekkende deze lessen vooral daartoe, om gelijkheid van leerwijze en vooral gelijkheid en juistheid in de taal der teekens te bewerkstelligen, en, wat de Onderwij-

---

deze Afdeeling de *algemeene Schrijfmeester* ook nog bijzonderlijk toegevoegd.

wijzers in 't bijzonder aangaat, om tevens het in de bovengenoemde collegiën *theoretisch* voorgestelde *praktisch* te leeren beoefenen.

De verschillende vakken, waarin de Onderwijzers (93) zich moeten bekwamen, zijn vooral, buiten al hetgeen het gewone *opvoedkundige* betreft, de *wijze om met Doof-stommen om te gaan*, — *de taal in 't algemeen en die der teekens en gebaren in 't bijzonder*. Zij moeten zich vooral, wat de *taal* betreft, zoeken bekend te maken met het meer indringende en fijnere gedeelte van dezelve, 't geen reeds op zich zelf eene studie uitmaakt van het grootste belang en van den uitgebreidsten omvang (94).

Wij kunnen voor het overige hier gevoegelijk verwijzen naar al die vakken, in de Lijst van werken en geschriften over Doof-stommen en Doof-stommen onderwijs opgenoemd, en derzel-

ver

(93) De Kweekeling-onderwijzers zijn verplicht, ook lessen te nemen bij Onderwijzers, buiten het Instituut, in onderscheidene vakken en talen, volgens regeling en leiding van den eersten Instituteur.

(94) Vergelijk hiermede, 't geen wij daarvan reeds meer malen, vooral bij de beschrijving der in de *Middel-klasse* te gevene lessen, hebben gezegd,

ver onderverdeelingen , voor zoo verre dezelve in dadelijk verband staan *met het Onderwijs en de Opvoeding* dezer ongelukkigen (95).

Zij , wien het er om te doen is , om zich werkelijk daarin te oefenen of te volmaken , zullen insgelijks in deze Lijst genoegzame bronnen vinden ter bevrediging hunner leergierigheid. Vooral bevelen wij hen aan de aldaar onder anderen genoemde werken van de volgende *Schrijvers over Doof-stommen* , meest alle zelve Onderwijzers van de zoodanigen : *Ahleman , Alhoy , Alle , Ammann , Arnoldi , Arrowsmith , Bébian , Bonat , Bonifacio , Bouvyer-Desmortiers , Bulwer , Curtis , Deschamps , Deusing , Diderot , de l'Épée , Ernsdorfer , Eschke , Guilhé , Haller , Heinicke , van Heyningen Bosch , Helmont , Hernandez , Holder , Hufeland , Jamet , Itard , von Kempelen , Knoll , Kresf , Paulmier , Peerlkamp , Petschke , Pfingsten , Raphael , Sense , Sicard , Struwe , Ulrich , Wallis , Watson en Wolcke* ; aan hen zelve de keus van het beste uit de schriften van deze

be-

---

(95) Men zie gemakshalve den algemeenen *Inhoud* van deze Lijst.

bekwame mannen overlatende , naar aanleiding der in de Lijst gevolgde orde (96).

Het zij ons vergund , om mede bij deze gelegenheid melding te maken van die geschriften over Doof-stommen , tot welker zamenstelling en uitgave het Groninger Instituut aanleiding heeft gegeven. Het zijn de volgende :

De Wetten van het Instituut , en de jaarlijksche Verslagen van de Hoofddirectie aan de Leden. } voor rekening van het Instituut gedrukt, en aan hetzelfde te bekomen.

OOSTERBAAN , (H.) *Leerrede ter aanprijzing van het Instituut tot onderwijzing van Dooven en Stommen binnen Groningen , Harlingen bij van der Plaats 1792. 8°.*

Nieuw Algemeen Magazijn van wetenschap , kunst en smaak , Amsterdam bij G. Warnars 1799 , Deel V , St. 1 , bl. 159—184 , Deel V , St. 2 , bl. 755—764 ; Verhandeling van wijlen den Hoogleeraar G. HESSELINK , over spraak en taal , toegepast op de Doof-stommen. 8°.

PEERLKAMP , (P. HOFMANN) *Disertatio de Surdo-*

---

(96) Wij kunnen evenwel niet nalaten , de schriften , vooral de Hand- en Leerboeken , van DE L'ÉPÉE , SICARD en ESCHRE bijzonderlijk aan te bevelen.

dorum mutorumque institutione, *Groningae* apud *W. Kamerling* 1806. 8°.

SPANDAW's Gedichten en Redevoeringen, *Amsterdam* bij *P. J. Uylenbroek* 1806, bl. 1—17; een dichtstuk, getiteld: *de Kunst om doofstommen te onderwijzen* (met het afbeeldfel van *H. D. GUYOT*). — Veranderde uitgave, *Groningen* bij *J. Oomkens* 1815. 8°.

Belijdenisfen des geloofs van vier kweekelingen van het Instituut tot onderwijzing van Dooven en Stommen, openlijk afgelegd, *Groningen* bij *W. Wouters* 1816. 8°.

HARTMAN, (A.) de l'état de l'aveugle né comparé à celui du Sourd-muet, *Bruxelles* chez *P. S. de Mat.* 1817. (Verg. *KESMAN*, lager.)

FRITH (M^r. H. O.) en (M^r. B. H.) LULOFS, Redevoering en Dichtregelen, uitgesproken ter gelegenheid van het vijfentwintig jarig feest van het Departement der Maatschappij: *Tot nut van 't Algemeen*. — Aanteekeningen bl. 92—135; Over Doofstommen onderwijs, den Abt DE L'ÉPÉE, *GUYOT* en het Instituut van Doofstommen. *Groningen* bij *W. Wouters* 1819. 8°.

KOOPMANS, (R.) Verhandelingen en Redevoeringen, D. II, bl. 51; Verhandeling over het spraakvermogen, *Amsterdam* 1819. 8°.

HEYNINGEN BOSCH, (M. VAN) Berigt, houdende eenige wenken over het eerste onderwijs aan Doof-stommen, benevens het Handalphabet in het koper gegraveerd, te Groningen bij M. van Heyningen Bosch 1821. 8°; Tweede vermeerderde uitgave 1825. f.

KESMAN, (J. H.) Over den staat van den Doof-stommen vergeleken met dien van den Blindgehorene, Groningen bij R. J. Schierbeek 1824. 8°. (Tegenstuk van HARTMAN. — Zie boven.)

GUYOT, (R. T.) Disfertatio Iuridica inaug. de Iure Surdo-mutorum, Gron. 1824 apud J. Oomkens.

5. Raad aan ouders en andere verzorgers van Doof-stommen.

Hoe veel reeds de ouders of andere verzorgers van Doof-stomme kinderen, tot de voorbereiding van dezelve voor de opvoeding en het onderwijs op het Instituut, kunnen medewerken, behoeven wij niet te herhalen. Het zij genoeg den desbegeerigen te verwijzen naar het meergemeld allezins geschikt werkje van onzen VAN HEYNINGEN BOSCH, waarin de voornaamste middelen, om hiertoe te geraken, worden aan de hand gegeven; de verzorgers van Doof-stommen bij dezen ten sterkste aansporende tot

tot de beoefening van de aldaar opgegevene wijzen van behandeling der jonge Doof-stommen (95).

Wij zullen nu nog bepaaldelijk spreken van de aangeving en opneming van Doof-stomme kinderen op het Instituut.

De aangeving ter registratie van een Doof-stom kind aan de Hoofddirectie kan ten allen tijde, hoe jong de Doof-stomme ook zij, door de Directeuren der Departementen geschieden; en zoo er in de woonplaats van een kind geen Departement (96) bestaat, kan zulks door het naast daaraan gelegen Departement gedaan worden; Bij de aangeving zijn de navolgende stukken noodig:

1. De geboorte-akte van den aan te geven Doof-stomme.

2. Een certificaat, dat het kind gezond van ligchaam is.

3. Eene verklaring, dat het kind, behalve
de

---

(95) Het grooter Engelsche werk van WATSON (Zie de Lijst) kunnen wij hiertoe ook bijzonderlijk aanbevelen voor de zoodanigen, welke middelen genoeg bezitten zich ook dit boek aan te schaffen.

(96) Tot het oprigten van zoodanig Departement is een aantal van tien leden voldoende.

de Doof-stomheid, zijne overige zintuigen en zielsvermogens hebbe (97).

4. Een getuigschrift, dat de Doof-stomme de kinderziekte gehad hebbe, of met succes gevaccineerd is geworden.

5. Eene opgave van de godsdienstige gezindheid, tot welke de Ouders behooren, of, overleden zijnde, behoord hebben, met bijvoeging van hunne namen en van hun beroep.

6. Een verflag nopens de omstandigheden van de Ouders, bijzonder daartoe strekkende, of de geheele som tot *onderhoud*, bepaald op f 250 — 00 (98) 's jaars, dan wel een gedeelte daarvan, — en in dit laatste geval, hoe veel door hen zou kunnen betaald worden.

7.

---

(97) De Ouders, wier kinderen niet doof geboren zijn, de Directeuren der Departementen, Geneesheeren en Heelmeeesters, welke over zulk een kind vooraf mogten geraadpleegd zijn of worden, verzoeken wij de oorzaken van de doofwording van het kind, zoo naauwkeurig mogelijk, bij de opneming van hetzelfde, liefst schriftelijk op te geven, ten einde ons in staat te stellen, te eenigen tijd de reeds sedert eenige jaren gemaakte aantekeningen in dezen, met andere waarnemingen over het Gehoor, tot nut van Ouders en Opvoeders van Doof-stommen en der Geneeskunst in 't licht te geven.

(98) Het *Onderwijs* wordt, zoo als wij reeds boven gezegd hebben, *geheel kosteloos* gegeven.

7. Alsmede, in dit laatste geval ;

Een extract uit de kohieren der directe belastingen op gebouwde en ongebouwde eigendommen, deuren, vensters, enz. alsmede die van het regt op de patenten, waaruit blijkt, hoe veel in de belastingen door de Ouders van den Doof-stomme, of, deze overleden zijnde, door de Voogden en Verzorgers van denzelve betaald wordt, en

8. Eene verklaring van geloofwaardige personen, wier handteekening door de plaatselijke regering zal moeten gelegaliseerd zijn, opgevend, hoe veel jaarlijks tot onderhoud voor den kweekeling aan het Instituut betaald kan worden (99).

Opneming.

Eenmaal in het jaar en wel vóór de maand Julij, gaat de Hoofddirectie over, om te raadslagen over het getal van Doof-stommen, wel-

---

(99) Zoo iemand zich over N°. 7 en 8 mogt verwonderen, zij het genoeg voor ons te zeggen, dat de ondervinding, helaas! deze regelen heeft doen voorschrijven, om *misbruik van weldadigheid* voor te komen en daardoor niet andere Doof-stomme leerlingen van het onderwijs en de opvoeding in dit Gesticht te versteeken.

welke opgenomen zullen worden, en kiest dant uit de geregistreerde kinderen bij voorkeur die, welke de oudsten in jaren zijn. — (De kinderen moeten, volgens art. 8 der Wetten van het Instituut, boven de *acht* en beneden de *vijftien* jaren oud zijn.) Deze keus en dit getal regelen zich ook naar de fondsen des Instituits en de toelagen der Departementen, alsmede naar het lokale van de school en kosthuizen. Zoodra deze bepaling geschied is, bekomen de belanghebbende Departementen daarvan kennis, en de kweekelingen moeten den 1sten September daaraanvolgende zich aan het Instituut bevin- den, als wanneer dezelve dadelijk na hunne komst door den Heelmeester van het Instituut worden gevisiteerd. Tevens wordt het uitzet nagezien, en dit alles goed bevonden zijnde, teekenen de Ouders of bevoelmagtigde geleiders het bij de Wet, Art: 121, voorschreven *verband- schrift* (100), — waarna het kind in het Insti-
tunt

---

(100) Dit artikel behelst het volgende: „De Directoren der departementen zorgen verder, dat de Ouders, Voogden of Verzorgers van zoodanig kind, hetwelk bij dispositie van de Hoofddirectie is opgenomen, voor en alser hetzelve op
het

tuut wordt toegelaten. Hier vindt het alles tot zijne komst gereed, en hem wordt, gedurende de eerste dagen, ter onderscheiding, een kaartje omgehangen, waar men zijn' naam, zijne geboorteplaats, den Godsdienst, waartoe zijne Ouders enz. behooren of behoord hebben, en het nummer, 't welk hij in het Instituut zal hebben, op vindt. Hoe liefderijk de kweekelingen hunne lotgenooten, meestal zeer woest en on-

---

het Instituut wordt gebragt, bij behoorlijke acte zich verbinden,

1. Dat zij hun kind of pupil geheel en al overgeven aan de zorg en het bestuur van de Hoofddirectie van het Instituut tot onderwijzing van Doof-stommen te Groningen, en hetzelfde geheel en al in den volstrektsten zin onderwerpen aan de reglementen van het Instituut, reeds gemaakt of nog te maken.

2. Dat zij hun kind zoo lang op genoemd Instituut zullen laten verblijven, als de Hoofddirectie zulks noodig zal oordeelen, en hetzelfde niet van het Instituut zullen afnemen, dan na bekomen schriftelijk ontslag van de Hoofddirectie.

3. Dat zij hun kind op de eerste aanschrijving weder van het Instituut zullen terug nemen, en op hunne kosten afhalen, zoodra de Hoofddirectie zal oordeelen, dat hetzelfde voor het ontvangen van het onderwijs ongeschikt, of van een zwak of ziekelijk lichaamsgestel, of van een onverbeterlijk slecht gedrag is, of genoegzame vorderingen op het Instituut gemaakt heeft."

beschaafd, in hun midden ontvangen en, na het vertrek der Ouders of Voogden, troosten, en hoe schielijk deze tevreden zijn en gewennen, zoodat zij zeer dikwijls niet meer met de Ouders terug willen, of hen zelfs vrolijk lagchende nazien, — dit moet men bijwonen, of van de Ouders vernemen, wil men zich daarvan een juist denkbeeld vormen.

Ten slotte nog dit weinige over het *Ontslag* (101).

Na de boven gezegde genoegzame, voorafgegane beproeving, worden de kweekelingen eindelijk wederom aan hunne familiën en de Maatschappij als brave burgers terug gegeven, en zoo wel hun als hunnen Verzorgeren daarbij ten sterkste aanbevolen, het aangeleerde toch vooral niet te veronachtzamen, waartoe men hen door gestadige briefwisseling van de zijde des Instituuts zoekt aan te sporen. — Ook nu beijveren zich gewoonlijk de Directeuren der Departementen,

om

---

(101) Bij de *Opneming* en het *Ontslag* herinneren wij den Lezer de beschrijving, welke wij in het begin van dit werkje gegeven hebben, zoo van den *nooit onderwezenen*, als van den *welopgevoeden*. Doof-stomme, als ook 't geen op bladz. 22 en 96 is gezegd.

om hen daartoe aan te zetten en voor het overige datgene voor hen te doen, wat hun menschlievende ijver daartoe aan de hand geeft. Om de Directeuren hierin behulpzaam te zijn, bekomen de kweekelingen een' ontflagbrief, waarin men derzelve ouderdom, geboorteplaats, godsdienstig geloof, bekwaamheden, gedrag en tijd van het verblijf op het Instituut met de meest nauwgezette waarheid vindt opgegeven. — Deze brieven dienen tevens, om onze gewezene kweekelingen van menigvuldige bedriegers, welke zich als op ons Instituut onderwezene Doof-stommen voordoen, en zoo misbruik van de menschlievendheid maken, te doen onderscheiden. — Ook hierom worden aan de kweekelingen, reeds bij hun verblijf alhier, in de vacantiën naar huis reizende, verlofpassen uitgereikt.

Wij eindigen met de betuiging, dat de meeste onzer kweekelingen ons meermalen in hunne onopgesmukte briefwisselingen de gevoeligste blijken van hunne dankbaarheid gegeven hebben, en, zoo door hun gedrag, als hunne voortgezette studiën en hun werkzaam leven, de schoonste vruchten geplukt hebben van de hun gegevene opvoeding.

I

NAAM-

N A A M L I J S T

DER

P E R S O N E N,

tegenwoordig (1824) aan het Instituut verbonden.

HOOFDDIRECTEUREN.

Prof. H. D. Guyot, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, *Oprigter, InSTITUTEUR, Voorzitter.*

J. Hesfelink, Adviferend Lid, *Rentmeester.*

Jonkhr. A. van Panhuys.

W. J. Meurs Wichers, *Secretaris.*

Prof. S. Stratingh, *Ez.*

Ds. D. Hendriksz.

Jonkhr. Mr. M. R. Gockinga, *Hr.*

Mr. H. O. Feith.

DIRECTRICES.

De Echtgenooten der tijdelijke Hoofddirecteuren.

DIRECTEUREN DER DEPARTEMENTEN.

(Zie derzelve namen en woonplaatsen door het geheele Koninkrijk, achter het laatste jaarlijkse Verflag.)

HOOFD-

HOOFDONDERWIJZERS.

(Onder het algemeen bestuur van den bovengenoemden *eersten Inquisiteur*.)

Dr. C. Guyot, sedert 1812, 1ste *Adjunct-Inquisiteur*.

Mr. R. T. Guyot, sedert 1816, 2de *Adjunct-Inquisiteur*.

J. Peters, sedert 1801.

J. D. de Bie Vroom, sedert 1814. (Doofftom.)

ONDERWIJZERS.

H. de Zaaier, sedert 1820.

J. D. Smith, sedert 1816.

B. H. Lunenburg, sedert 1821.

T. Hofkamp, sedert 1821.

A. J. Wolhuis, sedert 1794, *Algemeene Schrijfmeester*.

G. de San, sedert 1807, *Teekmeester*.

DRIE KWEEKELING-ONDERWIJZERS.

Een mannelijke Bediende bij het Schoolgebouw.

KOST-

KOSTHUIZEN.

E. van der Woude en Vrouw, Binnenvader en Moeder, met twee dochters, waarvan eene in het meisjes- en de andere in het jongenshuis tot hulp is, sedert 1824.

Hillegonda Blad, belast met het opzigt over de meisjes en het onderwijs in vrouwelijke handwerken, sedert 1816.

Eene-Ziekenmoeder.

Twee mannelijke dienstboden, waarvan één Doofftom.

Vier vrouwelijke dienstboden.

Eens Beddenmaakster.

M. S. van Rhijn, sedert 1821, Kosthuishouder voor de Joodfche kweekelingen.

SIJSTEMATISCH GERANGSCHIKTE
LIJST DER WERKEN
EN
GESCHRIFTEN

OVER
DOOF-STOMMEN EN ONDERWIJS
AAN DOOF-STOMMEN

EN DIE
WELKE DAARMEDE IN VERBAND STAAN.

met een INHOUD en een REGISTER.

TWEEDE DRUK.

Te GRONINGEN, bij
J. O O M K E N S,
Akademie-drukker.
1 8 2 5.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

PHYSICS DEPARTMENT

PHYSICS 551

LECTURE 1

CLASSICAL MECHANICS

LECTURE 1

LECTURE 1

SYSTEMATISCH GERANGSCHIKTE
LIJST DER WERKEN EN GESCHRIFTEN
over
DOOF-STOMMEN EN DOOF-STOM-
MEN-ONDERWIJS,
en die
WELKE DAARMEDE IN VERBAND STAAN.

I. OVER DOOF-STOMMEN EN ONDER-
WIJS AAN DOOF-STOMMEN.

I. LEER- EN HAND-BOEKEN OVER 'T ONDER-
WIJS AAN DOOF-STOMMEN.

a. *Alleen Spraakonderrigt.*

- **A**mmann, (J. C.) *Surdus Loquens etc. qua qui surdus natus est loqui discere posfit.* Amst. 1692, 12°.
- * Ammann, (J. C.) *Surdus Loquens, dat is, wiskonstige beschrijving, op wat wijze men Doofgeborene sal konnen leeren spreken.* Haerlem 1692, 12°.
- Ammann, (J. C.) *Surdus Loquens, in 't Engelsch vertaald door Foot.* London 1694, 12°.
- * Ammann, (J. C.) *Disfertatio de loquela.* Amst. 1700 en 1708. Lugd. B. 1727 en 1740. *Zie Wallis.* — Amst. 1702, 8°, ook 1697. *Zie Helmont.*
- * Ammann, (J. C.) *Redende Taube oder Abhandlung der Sprache, worin nicht nur etc. nebst zwey Auszügen aus J. Wallis Schriften von diese Materie; übersetzt von (G)eorg, (V)ensky.* Prenslau und Leipzig 1747, 12°.

* Am.

- * Ammann, (J. C.) Disfertation sur la parole, trad. par Beauvais de Préau *etc.* *Zie beneden Des-champs*, 1779.
- Bonet, (Juan Pablo) Reduccion de las letras y arte para enseñar a hablar a los mudos. Madrid 1620. 4°. *met 8 fig. en 1 Tabel.*
- * Bulwer, (John) Philocophus or the Deaf and Dumb mans friend. Lond. 1648, 12°.
- Carion, *zie beneden bij werken waarin Stukken, enz.*
- * Epée, (de l') *zie* Sicard, L'art d'enseigner, *etc.*
- * Helmont, (Fr. M. ab) Alphabeti vere naturalis Hebraici brevisima delineatio. Sulzbaci 1667, 12°. (*op de titel 1657 is verkeerd*).
- Helmont, (Fr. M. von) Kurzer Entwurf des eigentlichen Naturalphabets der heiligen Sprache, nach der man Tanbgeborene verstehen und reden lernen kann. Sulzbach 1667, 12°.
- * Helmont, (Fr. M. van) Een zeer korte afbeelding van het ware natuurlijke Hebreeuwſche A, B, C, *enz.*, alsmede eene Verhandeling om de Doofgeborene te leeren ſpreken, door J. C. Ammann. Amſt. 1697, 12°.
- * Holder, (W.) Elements of Speech. *etc.*, with an appendix concerning Persons Deaf and Dumb. London 1669, 8°.
- Holder, (W.) Elementa loquelaē i. e. ſpecimen inquisitionis in naturalem litterarum productionem, una cum appendice pro instructione Surdorum et Mutorum. London, 8°.
- Holder, (W.) Anfangs-gründe des Sprechens, d. i. Verſuch einer Unterſuchung über die natürliche *etc.*, nebst einer Unterweiſung der Taubſtummen. L. 1669.
- Holder, (W.) *zie beneden bij Wallis*, a deſenſe.
- * Kempelen, (Wolfg. von) Mechanismus der menſchl. Sprache, nebst Beſchreib. ſeiner ſprechenden Machine, m. k. Wien 1791, 8°.
- Kempelen, (Wolfg. von) Le Méchanisme de la Parole, *etc. etc.* Vienne 1791.
- * Petschke. *zie op Raphaël, en verder beneden.*
- * Philocophus, *zie boven op Bulwer.*

- Raphael's (G.) Kunst, Taube und Stumme reden zu lehren. Lüneburg 1718.
- * Raphael's (G.) Kunst, Taube und Stumme reden zu lehren, mit einer Vorrede des H. Cäsars, (einer *Litteratur*) und einem Briefe des W. Kerger's, mit *Anmerkungen* von Petschke. Leipzig 1801, 8°. (*Zie Kergeri littera, en Cäsar beneden*).
- * Senfe, (J. F. G.) Versuch einer Anleitung zum Sprachunterrichte Taubstummer Personen. Leipzig 1793, 8°.
- * Sicard, (R. A.) L'art d'enseigner à parler aux sourds-muets de naissance, par l'abbé de l'Épée, précédé de l'Éloge historique de Mr. l'abbé de l'Épée, par Bébien. Paris 1820, 8°.
- * Sibscota, (G.) Deaf and Dumb mans Discourse, or concerning those, who are born Deaf and Dumb etc. London 1670, 8°.
- Vox oculis subjecta, a Disertation on the art of imparting Speech to the natural Deaf and Dumb, with a particular account of the academy of Mr. Braidwood of Edinburg. London 1783.
- * Wallis, (J.) De loquela sive sonorum formatione et Ammann etc. Lugd. Bat. 1727 et 1740.
- * Wallis, (J.) *zie* Ammann's redender Taube, *boven*.

(Over *Spraak*, verg. de *Werken* onder de rubrieken van *Taal en Stem*.)

b. *Alleen door teekens*.

- * Alhoy, De l'education des sourds-muets de naissance etc. Paris an VIII, 8°.
- Bonifaccio, (Giov.) L'arte de'cenni con la quale formandosi favella visibile, si tratta della muta eloquenza, che non e altro che un facondo silentio. Vicenza 1616, 4°.
- * Bébien, Essai sur les sourds-muets et sur le langage naturel, etc. Paris 1817, 8°.

B

* E.

- * *Epée*, (Ch. M. de l') Institution des sourds et muets par la voie des signes méthodiques. Paris 1776, 8°. *Zie beneden* de l'Epée, la vérité. man. 1784.
- * *Jamet*, (l'Abbé) Mémoire sur l'instruction des Sourds-muets, etc. Caën 1820, 8°.
- * *Jamet*, (l'Abbé) Second Mémoire sur l'instruction des Sourds-muets, ou nouveau Système de signes, etc. Caën 1822, 8°.
- * *Laffon de l'Adébat*. *Zie beneden* op Recueil des définitions.
- *May*, (Jof.) Anleitung zum Unterrichte der Taubstummen, nach der Lehrart des Herrn Abbé de l'Epée. Wien 1794, 8°.
- *Stork*, (F. Abt) Anleitung zum Unterrichte der Taubstummen, nach der Lehrart des Herrn Abbé de l'Epée zu Paris, nebst ein Nachricht v. d. K. K. Taubstummen-Institut in Wien, Erster Theil. Wien 1786, 8°.
- * *Sicard*, (R. A.) Cours d'instruction d'un Sourd-muet de naissance, (met een handalphabet). Paris an VIII, 8°.
- * *Sicard*, (R. A.) *zie beneden* op Recueil des définitions etc.; ook *zie beneden*, Mémoires van Sicard, 2e édition, 1803.
- * *Sicard*, (R. A.) Théorie des signes pour l'instruction des Sourd-muets. Paris 1808, 2 vol. 8°.
- * *Sicard*, (R. A.) *Hetzelfde werk, maar met den titel:* Théorie des signes ou introduction à l'étude des langues. Paris 1808, 8°.

c. *Van beide vereenigd.*

- * *Arnoldi*, (J. L. F.) Praktische Unterweisung, Taubstumme Personen reden und schreiben zu lehren, etc. Giesfen 1777, 8°.
- * *Arnoldi*, (J. L. F.) Fortgesetzte Unterweisung für Taube und Stummen, etc. Giesfen 1781, 8°.
- * *Arrowsmith*, (J. P.) The art of instructing the Infant Deaf and Dumb etc., to which is annexed the method of educating mutes of a more mature age, practised etc., by the Abt de l'Epée. London (met handalphabeten) 1819, 8°. * Ar-

- * Arrowsmith, (J. P.) Die Kunst Taubstumme *etc.*, gemeinschaftlich in öffentlichen Schulen *etc.* zu unterrichten. Leipzig (*mit handalphabeten*) 1820, 8°.
- * Alle, (J. L.) Anleitung Taubstumme Kinder *etc.*, zu unterrichten, und sie moralisch gut en bürgerlich brauchbar zu bilden. Gmund (*met een handalphabet*) 1821, 8°.
- * Bauer (K. G.) und Eschke (E. A.) über den Unterricht der Taubstummen *etc.* Berlin 1801.
- Desloges, *zie* Observations.
- Deschamps, Lettre sur l'institution des sourds et muets. Paris 1772, 12°.
- * Deschamps, (l'Abbé) Cours élémentaire d'éducation des sourds-muets, suivi d'une dissertation sur la parole par J. C. Ammann, traduite *etc.* par Beauvais de Préau *etc.* à Paris 1779 — d'une lettre à M. de Bellisle, pour servir de réponse aux Observations d'un sourd-muet 1780, et de la Manière de suppléer aux oreilles par les yeux 1783, (*met een handalphabet*).
- * Epée, (de l') La véritable Manière d'instruire les sourds et muets confirmée par une longue expérience. Paris 1784, 8°. (*Is de tweede veranderde uitgaaf van de l'Epée, Institution etc.*, 1776, *zie* boven).
- Eschke, (E. A.) Taubstummen-Institut, 2te Ausg., *zie* beneden.
- Eschke, (E. A.) über die beste Art Taubstummen zu unterrichten. Berlin 1814, 8°.
- * Ernsdorfer, (B. V.) Beleuchtung eines Aufsatzes des *etc.* Stephani, über die einfachste und natürlichste Weise, Taubstumme zu unterrichten. Münch. 1818, 8°.
- Hasencamp, (G. E.) über den Unterricht, welcher Taubstummen erheilt worden ist *etc.* 1800?
- * Heinicke, (Sam.) über graue Vorurtheile und ihrer Schädlichkeit *etc.* Cop. und Leipz. 1787, 8°. — *waarin* no. II. über die verschiedenen Lehrarten der Taubstummen und ihrer verschiedenen Denkart gegen die Unsrige.
- Heinicke, (Sam.) über die verschiedenen Lehrarten der Taubstummen und ihrer verschiedenen Denkart gegen die Unsrige. Leipzig 1783, 8°.

- Heinicke, (Sam.) über die Denkart der Taubstummen und die Mishandlungen, welchen sie durch unsinnige Kuren und Lehrarten ausgesetzt sind. Leipz. 1780, 8°.
- * Hernandez, (*Doctor Don Tiburcio*) Discurso pronunciado en la apertura etc. Madrid 1814, 8°.
- * Hernandez, (T.) Discurso pronunciado al principiar los exámenes publicos etc. Madrid 1816, 8°.
- * Hernandez, (T.) Discurso pronunciado en el examen publico des los sordo-mudos. Madr. 1821, 8°.
- * Hernandez, (T.) Plan de enseñar a los sordo-mudos el idioma Espagnol etc. Madrid 1815, 8°.
- * Heijningen Bosch, (M. van) Berigt, houdende eenige wenken over het eerste onderwijs aan Doofstommen, (*goedgekeurd door den Hoogleeraar Guyot*), met een handalphet. Groningen 1821, 8°. Tweede vermeerderde druk, 1823.
- Kinniburch, (R.) Instruction of the Deaf and Dumb, 1800?
- * Ladius, (O. B.) Ausführliche Nachricht von den geschehenen Unterweisung der Taub und Stumm gebohrnen *Fraülein von M.* etc. Leipzig 1775, (*met een handalphet*).
- Observations d'un sourd et muet (*Pierre Desloges*) sur un cours élémentaire d'éducation des sourds et muets, publié en 1779 par M. l'Abbé Deschamps etc. Amst. 1779, 12°.
- * Peerlkamp, (P. Hoffman) Disertatio de surdorum tutorumque institutione. Groningae 1806, 8°.
- Rey-la-croix, La sourde-muette de la clapière ou leçons données à ma fille. Beziers, an ix.
- * Schmahling, (L. O.) Eine Lehrart Taubstummen in der Christlichen Religion zu unterrichten etc. Halle 1802, 8°.
- * Sicard, (R. A.) zie op Mag. Encycl. bij Stukken, en op Petschke über die Nothwend.
- * Sicard, (R. A.) Mémoire sur l'art d'instruire les sourds et muets de naissance etc. Bourdeaux 1789, 8°.
- * Sicard, (R. A.) Second mémoire sur l'art etc. Paris 1790, 8°.

- *Silva, (*Duque, de*) Oración inaugural que en la apertura del Real Colegio de sordos-mudos etc. Madrid 1814, 8°.
- *Versuch über die beste Lehrart Taubstummen zu unterrichten. Zürich 1786, 8°. (*van Ulrich of Keller*).
- Weber, (M. A.) Umständliche Nachricht von der Unterweisung einer Tauben und Stummen Person. 1747, 8°.
- *Wolke, (C. H.) Anweisung, wie Kinder und Stumme etc., zum verstehen und sprechen zu bringen sind etc., mit Hilfsmitteln für Taubstumme, Schwerhörige und Blinde. Leipzig 1804, 8°.
- *Watson, (J.) Instruction of the Deaf and Dumb etc. London (*met een handalphabet*) 1809, 8°.

d: *Geschiedenis van het Doofstommen - Onderwijs.*

—Andres, (Giov.) Lettera sopra origine et vincende de l'arte d'ensegnare a parlare ai sordi-mudi. Vienne 1793, 4°. (*Te Venetie en te Turin herdrukt.*)

—Carion . . . . .

*Conversationslexicon. }

*Feith . . . . . }

*Gall en Spürzheim . . . . . }

*Haagsche Couranten . . . . . }

*Historische Nachricht von dem Unterrichte der Taubstummen und Blinden. Leipzig 1793, 8°.

*Lana . . . . . }

*Leger . . . . . }

*Letterbode . . . . . }

*Morhof . . . . . }

*Nieuwenhuis, alg. K. en Woordenb. }

*Zachias . . . . . }

Zie beneden bij Werken, waarin Stukken, enz.

Zie beneden bij Werken, waarin Stukken, enz.

e. *Litteratuur.*

*Böhmer, Litt. des Crim. Rechts. *Zie beneden bij Werken, waarin Stukken, enz.*

*Peschke in Raphael's Kunst. *Zie Raphael en Petschke, 1801, boven.*

2. WERKEN OVER DER DOOF-STOM-
MEN-KARAKTER, enz.

a. *Karakter.*

- * Arneman, (J.) Kleine Beobachtungen über Taubstummen, mit Anmerk. von Biester und Reimarus (*van Eschke*), Iter Theil. Berlin 1799, 8°.
- * Alle, Anleitung, *zie boven.*
- Casar, (C. A.) über Taubstummen. Leipz. 1800, 8°.
- * Ernsdörfer, (B. V.) Sammlung, *zie beneden bij Examens.*
- * Eschke, (E. Ad.) Kleine Beobachtungen über Taubstummen, Iter Theil. Berlin 1799, 8°, *zie boven Arneman.*
- * Heinicke, (Sam.) Beobachtungen über Stumme und über die menschliche Sprache, in Briefen, Iter Theil. Hamburg 1778, 8°.
- * Heinicke's *bovengenoemde Werken.*

b. *Toestand, enz.*

- * Bouvyer-Desmottiers (le), Mémoire ou Considérations sur les sourds-muets *etc.* Paris an VIII, 8°.
- * Bouvyer-Desmottiers (le), Untersuchung über Taubstummen *etc.*, mit Anmerk. übersetzt von F. H. Martens. Leipzig 1801, 8°.
- * Diderot, Lettre sur les sourds-muets *etc.* Par. 1751, 8°.
- Eschke, (E. Ad.) Kleine Schriften. Berlin 1805, 8°.
- * Eschke, (E. Ad.) über Stumme, eine Beihülfe zur Seelenlehre und Sprachkunde. Berlin 1791, 8°.
- Eschke, (E. Ad.) über Denkart der Taubstummen. (In Briefen an H. D. und P. von Well?)
- * Eschke, (E. Ad.) *zie boven op Arneman.*
- Grashoff, (E.) Vorschlag zu einer Taubstummen-Gemeinde. Berlin 1820.
- * Heinicke, (Sam.) über die Denkart *etc.*, *zie boven.*
- Heinicke, (Sam.) über die verschiedene Lehrarten *etc.*, *zie boven.*

* Hart.

- *Hartman, (A. Prof.) De l'état de l'aveugle-né comparé à celui du fourd-muet. Bruxelles 1817, 8°.
- *Kelman, (J. H. *Generaal*) Over den Staat van den Doofftomme, vergeleken met dien van den Blindgeborene. Groningen 1824, 8°.
- Kergeri, (L. W.) Littera ad Etmüllerum de cura surdorum mutorumque, 1704.
- *Paulmier, (L. P.) Le fourd-muet civilisé, ou coup-d'oeil sur l'instruction des sourds-muets. Paris 1819, 2e édit. 1820, 8°.
- *Petershke, (A. F.) Ueber die Nothwendigkeit, Taubstummen zu unterrichten *etc.*, a. d. Franz. von Sicard. Leipzig, 2te Ausg. 1814, 8°.
- Pfungsten, (G. W.) Ueber den Zustand der Taubstummen der älteren und jüngeren Zeit. Ein Beytrag zu d. Feyer des Reformations-Jubilaeums. Kiel 1817, 8°.

c. *Juridische Werken.*

- *Breton, (J. B. J.) Procès de François Duval fourd et muet de naissance, accusé de vol avec effraction *etc.* Paris, nn VIII (1800), 8°.
- Burckard, (Sam. Jo. Rud.) De infantibus, furiosis, mutis, surdis, coecis. Basil. 1673.
- *Gasser, (Sim. Pet.) (*sub ejus praesidio* Chr. Thier) Disf. de inquisitione contra surdum et mutum natura talem. Halae M. 1729, *herdrukt* 1737.
- *Kresf, (Joh. Paul.) Kurze juristische Betrachtung von dem Recht der Taub und Stummgebohrnen *etc. etc.* Helmstädt 1735, 4°. Leipzig 1764, 4°.
- Michalorius, (Blasius) De coeco, surdo et muto. Venetiae 1646, 4°. Genevae 1710, fol.
- *Strykius, (Sam.) Tractatus de Jure Sensuum *etc.* (decem disputationes quarum: 1. de *Visu*. 2. de *Jure coecorum*. 3. de *Auditu*. 4. de *Jure surdorum et mutorum*.) Francofurt. ad Viadr. 1671, 1685, 1692, 1737, 4°.
- Vivé, (P.) Disfertation sur les délits des sourds et muets, 1803.

3. LEER- EN LEES-BOEKEN VAN DOOF-
STOMMEN-ONDERWIJZERS VOOR
DOOF-STOMMEN.

2. *Leer- en Leerboeken.*

- * Czech, (F. H.) Kurzgefasstes Religions-Lesebuch für gebildete Taubstummen. Wien 1820, 12°.
- * Eschke, (E. Ad) A, B, C, Buch für Taubstumme. Berlin 1803, 8°. *Geänderte Auflagen*, Berlin 1805, 1806, 1811.
- Eschke, (E. Ad.) Erzählungen für Taubstumme.
- Eschke, (E. Ad.) Lesebuch für Taubstumme, mit K., 2 Hefte. Berlin 1796 und 1799, 8°. *Geänderte Auflage* 1805.
- * Hauer, (H.) Elementair-Unterricht für Taubstumme Kinder. Quedlinb. und Leipzig 1821, 8°.
- Heinicke, (Sam.) Neues A, B, C, Sylben und Lesebuch, nebst einer Anw. das Lesen etc. Leipzig 1780, 8°.
- Heinicke, (Sam.) Biblische Geschichte des alten Testaments zum Unterrichte Taubstummer Personen, 1ter Abth. Hamburg 1776, 8°.
- * Hensen, (Prof. H.) Unterricht-cursus für Taubstumme, in 3. Abth. Schleswig 1819, 8°.
- Knoll, (P. Romedius) Katholische Normalchule für Taubstumme, (m. 40 Kupfern in gr. queer fol.) Augsb. 1788, 8°. *Hetzelfde in 't Latijn*.
- * Knoll, Schütz(schrift für die Kathol. Normalchule, (met eene voorrede van Heinicke). Augsb. 1790, 8°.
- * May, (Jof.) Erste Kenntnisse für Taubstumme. Wien 1798; 2te Aufl. in 3 Abth. Wien 1813, 8°.
- Petschke, (A. F.) Lesebuch für Taubstumme. Leipz. 1800, 8°.
- * Petschke, (A. F.) Erste Anfangsgründe des menschlichen Wissens, vornemlich für die Zöglinge im Institut für Taubstumme zu Leipzig, 1800, 8°.

* Petsch-

*Petschke, (A. F.) Anleitung in kurzer Zeit lesen zu lernen, vornemlich für die Zöglinge im Inst. für Taubstumme zu Leipzig 1799, 1800, 8°. m. ill. Bild. (*Ook eene uitgaaf zonder jaartal*).

*Sicard, (R. A.) Catechisme ou instruction chrétienne à l'usage des sourds-muets. Paris 1792, 1796, 8°.

—Sicard, (R. A.) Journée chrétienne d'un sourd-muet. Paris 1805, 12°.

*Sicard, (R. A.) Manuel de l'enfance. Paris, an VIII.

*Struve, (C. F.) Kurzer Unterricht für Taube und Taubstumme. Leipzig 1804, 8°.

b. Tabellen.

**Van de Parijsche School*, enz.

—Venus, (Mich.) Namenlehre für Taubstumme. Wien.

c. Handalphabeten.

—Alphabet. (The Deaf and Dumb). London 1802.

*A, B, C (het) op de viagers. Rotterdam, Steendruk, 1819, 12°.

*Heijningen Bosch, (van) zie boven. Gron. 1821 en 1823. (*Goedgekeurd door den Hoogleraar Guyot.*)

*Versuch über die im Fränkischen Kreise bekannte Fingersprache. Nürnberg 1796, 8°.

Ook zijn Handalphabeten te vinden in of bij meer Werken over Doof-Stommen, bij voorbeeld van Bonnet, Bond, Deschamps, Lafius, Sicard, Arrowsmith, Watson, Alle, enz. enz.

4. WERKEN OVER ONDERWIJZERS VAN DOOF-STOMMEN.

a. Eloges.

*Bazot, (M.) Eloge historique de l'Abbé de l'Epée. Paris 1819, 8°. — *Sec. edit. augmenté d'une lettre de Paulmier; ausf 1819.*

*Bébian, (A.) Eloge de Charles Michel de l'Epée. Paris 1819, 8°. *Ook te vinden achter Sicard, l'art d'enseigner etc. 1820. Zie boven.*

C

*Fau-

*Farchet, (l'Abbé) Oratfon funèbre de Charles Michel de l'Épée. Paris 1790, 8°.

b. *Tooneel- en andere Stukken.*

*Bouilly, (J. N.) l'Abbé de l'Épée, Comedie, historique. Paris, an VIII, 8°.

*Bouilly, (J. N.) Der Abt de l'Épée oder der Taubstumme, historisches Drama, *übersetzt von von Kotzebue*. Leipzig 1800, 8°.

*Bouilly, (J. N.) De Abt de l'Épée, geschiedkundig Blijfspeel, *vertaald door Wifelius*. Amst. 1800. (*Hetzelfde ook in 't Italiaansch, in 't Spaansch, en in 't Engelsch.*)

*Bouilly, (J. N.) Rentrée du Citoyen Sicard à l'institution des sourds-muets etc. Paris, an VIII, 8°.

—Heinicke, Nothwehre. *Zie beneden.*

*Knoll, Schützschrift. *Zie boven op Knoll.*

—Wallis, a Defense of the Royal Society and the phil. Transact. particular those for July 1670, in answer to the cavils of Dr. W. Holder, by way of Letter to William Lord, Viscount Brouhcker. London 1678, 4°.

5. WERKEN VAN DOOF-STOMMEN.

a. *Belijdenisfen.*

*Arnoldi, (J. F. L.) Denkwürdige Confirmationshandlung e. Taubst. Fräul. F., mit e. Bitte an Menschenfreunde. Marb. 1777. Giesfen 1779, 8°. (*Ook achter Lafius, zie boven.*)

*Belijdenisfen des geloofs van vier Doofftomme Kweekelingen. Groningen 1816, 8°.

*Korte Proef van de Christelijke kundigheden en gevoelens des Dooffst. Jongelings Peter van der Herberg, enz. Crefeld 1797, 8°.

*Paulmann, (J. L.) Heilige Unterhandlungen bey der Confirmation, Beichte und Communion der Taub- und Stumm.

Stummgeb. J. C. Klingesporu. Braunschweig
1777, 8°.

— Siegel, (T. H.) Bericht, wie es mit der Information
e. Taubst. Christl. Person von ihm angestellt worden.
Frankf., 4°.

* Schmahling, *zie boven bij* Leer- en Handboeken.

— Solbrig, (Joh. Dav.) Bericht v. d. Unterweisung
zweier Taubstumme Personen, denen er im Jahre 1727
den Verstand des ganzen Catechismi beigebracht.

b. *Définitions.*

* Recueil des définitions et réponses les plus remar-
quables de Massieu et Clerc, sourds-muets, au-
quel on joint l'alphabet manuel, le discours d'ouverture
de Sicard, et une lettre explicative de sa Méthode,
par Laffon de l'Adébat, avec notes et une traduc-
tion Anglaise par Siévrac. London 1815, 8°.

c. *Examens.*

— Berger, (Prof. Karl) Oeffentliche Prüfung der Taub-
stummen zu Prag (nachher zu Commothau, vom Jahre
1787 an alle Jahre ein solches Programm, 4°.).

* Discours par Clerc. *Zie beneden.*

* Ernsdorfer, (B. V.) Sammlung kleiner Schriften über
Taubstumme, welche in den Jahren 1807—1816 als
Einladungen zu den jährlichen Prüfungen des k. Bayer.
T. Inst. erschienen sind. München 1817, 8°.

* Exercices que foudriendront les sourds et muets en
1789 à Bordeaux. (l'Inst. de Sicard.) Bordeaux
1789, 4°.

* Hernandez, Discursos etc. *Zie boven.*

* Notice Historique. *Zie beneden.*

* Silva. (de) *Zie boven.*

— Stork, (Fr.) Einrichtung der öffentlichen Prüfung vom
26sten September 1783. Wien.

6. WERKEN OVER INSTITUTEN VOOR
DOOF-STOMMEN.

(*Verlagen, Berigten, Wetten, enz.*)

- * Ahlman, Beschreibung des Taubstummen-Instituts in Berlin 1802, 2te Aufl. 1804, 3te 1805, Berlin, 8°.
- * Avis, Concernant l'Institut des sourds-muets à Yverdon, par Conrad Naif. Yverdon 1816.
- * Berigten van 't Groninger Instituut *van 1790 af*, in 8o. en 4o.
- * Cäsar, Bitte an begüterte Menschenfreunde. Leipzig 1800 8°.
- * Curtis. *Zie beneden bij Werken over 't Gehoor.*
- * Discours composé par Clerc et lu par M. Gallaudet, lors de l'examen des élèves de l'établissement dans le Connecticut devant le Gouverneur et les deux chambres de législation, trad. de l'Anglais. Genève et Paris 1818, 8°.
Hetzelfde in 't Engelsch.
- * Eschke, (E. Ad.) Taubstummen-Institut zu Berlin, 1806, 8°.
- Eschke, (E. Ad.) Taubstummen-Institut zu Berlin, nebst einer Abhandlung über die Zeichensprache der Taubstummen, 2te geänderte Auflage. Berlin 1811, 8°.
- Heinicke, (Sam.) Nothwehre wider den Herrn Kriegsrath Cranz in Berlin. 1783, 8o.
- * Hernandez. }
- * Heijningen Bosch (van) } *Zie boven.*
- * Kurze Nachricht von der Verfassung und Einrichtung des k. k. Taubstummen-Institut in Wien, (J. May) 1804, 4o. (*met een handalphet.*)
- * Paulmier, (L. P.) Aperçu du plan d'éducation des sourds-muets à Paris, 1821, 8°.
- * Premier relevé des listes de souscriptions *etc.* — dans lequel se trouve: Rapport de 1820 de l'institut de sourds-muets à Liège, et Règlement, 8o.

* Pro-

- * Procès-verbal de l'assemblée gen. des souscripteurs pour l'instruction des sourds-muets à Liège. Liège 1822, 8°. — Listes de souscriptions de 1821 et 1822, 4°.
- * Notice Historique de ce qui s'est passé à l'inst. des sourds-muets et à celle *etc.* le jour ou le Pape *etc.* Paris 1805, 4°.
- * Reglemens pour l'établissement des sourds-muets et des aveugles-nés, fondé par l'assemblée nationale 1791, 4°.
- * Report (First) of the Directors of the Connecticut asy- lum for the Education and Instruction of Deaf and Dumb persons. Hartford 1817, 8°. Second Report, 1818, 8°.
- * Silva, (de) *zie boven.*
- * Ströck, (Fr.) Nachricht an das Publikum vom 30 Dec. 1782, und von 1786.
- Ulrich, Notice succincte relative à l'établissement d'une école des sourds-muets à Zurich 1800.
- Venus, (Mich.) über W. und J. Stiftungen für Taubstummen. Wien 1805.?
- * Venus, (Mich.) Das k. k. Taubstummen-Institut in Wien *etc.*, 1823, 8°.
- * Verflagen van 't Groninger Instituut van 1790-1824, *jaarlijks*, 8°.
- Vox oculis subjecta. *Zie boven.*
- Vollständige Ueberficht der Grundsätze, der Ver- pflegung, des Unterrichts und der Erziehung der Taub- stummen in den von D. errichteten Taubst. Inst. zu Freysing. München 1804 und 1805.
- * Wetten van het Instituut tot Onderwijzing van Doof- stommen, in 1790 te Groningen opgerigt. 2de her- ziene uitgave 1817.

Kleinere Beschrijvingen van Instituten voor Doof-Stommen zijn te vinden in de onderstaande Werken, waarin Stuk- ken, enz.

7. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN OVER
DOOF-STOMMEN EN HET ONDERWIJS
AAN DOOF-STOMMEN.

(*Buiten 't geen men vindt in de boven aangehaalde
Werken en Geschriften.*)

I. DOOF-STOMMEN.

- * *Conversations-lexicon, 2de B., 5te Ausg. 1820, art. Taubstumme.*
- * *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen enz., door Nieuwenhuis, 3o D. C — E, 1821, bl. 384, op Doofstommen.*
- * *Degerando des signes etc. Tom I, p. 62, 63 etc. Chap. 5, p. 105 et suiv., Tom. IV, Chap. 12, p. 459 et suiv. Des sourds-muets de naissance etc.*
- * *Buffon, (2 B., S. 220 v. Deutsch) Allg. Gesch. der Natur. — Vol. IV, p. 294, 488 et suiv. des Oeuvres completes.*
- * *Bijbel der Natuur van J. J. Scheuchzer, vertaald door Meijer, IX. Deel, 67ste Hoofdstuk, Over Spraak en Doofheid.*
- * *Morgenblatt für geb. Stände. Montag 12 Febr. 1821, N°. 37, S. 146. Taubstumme.*
- *Brieven van verscheiden, meest doopsgezinde Leeraars over de vraag: of een Doof- en Stomgebooren Persoon een bevoegd voorwerp zij, om met den Christelijken Waterdoop bediend te worden? enz. Amst. 1753, 4°.*
- *Herder, Aelteste Urkunde des menschl. Geschlechts. Over medelijden der Doofstommen.*
- *Herodotus, L. I, Over Atys Cräsus Zoon Doofstom.*
- *Meissner's Apollo, B. 2. May, S. 33—38. Meisner's Gedicht an einen Taubstummen.*
- * *Condillac, (Abbé) Essai sur l'origine des connaissances humaines, p. 190. Doofstommen geen geheugen.*
- *Neue Berl. Monatschrift, 1799, S. 299, ff. Brief eines Taubstummen. (Eschke).*
- *Helvet. Kalender v. J. 1781. (In den Angehängten Abh., S. 72). Gedeh eens Doofstommen.*

— A c.

— Acta Eruditorum, Lips. 1767, pag. 507. *Wilde Kinderen*, (Verg. over Spraak in de Natuurstaat bij Werken over Taal.)

— Lauremberg, *acerra philologica* (Over den *Psammeticus van Herodotus*.)

a. *Doofstommen juridisch beschouwd*. (Verg. Michalorius, Strykius, en anderen bij Juridische Werken, boven.)

* Bulwer, *Philocophus*. (Zie bij werken over Doofstommen-Onderwijs), pag. 102 en volg.

* Conference du C. Civ. (bij *Mariage*, L. I, Tit. V. du Mariage, Art. 146, Tom. II, p. 6—14 et p. 67.)

* Ernsdorfer, *Samml. enz.*, 7te St, S. 101, *Ueber die gesetzlichen und bürgerlichen Verhältnisse d. Taubstummen*. (Zie bij Werken over Onderwijs aan Doofstommen.)

* Féith, Aanteek. op de Redev. bl. 92. (Zie beneden bij Werken, waarin Stukken over de Geschiedenis van 't Onderwijs aan Doofstommen.)

* Eschke, (E. Ad.) *Ueber Stumme*, vooral bl. 40, en: *Kleine Bemerk. über die Taubheit*. (Zie bij werken over Doofstommen.)

— Heinicke, *Beobacht. über Stumme u. f. w.* (Zie ook al. daar.)

* Heinicke, *Ueber graue Vorurtheile*. No. II. *Ueber die versch. Lehr. u. f. w. der Taubst. und ihrer versch. Denkart u. f. w.*, S. 74 ff. (Zie ook aldaar.)

— Heinicke, *Ueber die Denkart der Taubstummen und die Mißhandlungen, denen sie ausgesetzt sind u. f. w.* (Zie ook aldaar.)

* Majansius, (Greg.) *Disputationes Juris*. Lugd. Bat. 1752, Tom. I, Disp. XXX. *De Surdorum et Mutorum testamenti factione*, (p. 448—461.)

* Menagius, *Jur. civ. Amoen.* (Franc. 1680, 8°.) p. 155. (1677 Lüt. Par.) p. 164.

* Petschke, *Vert. v. Sicard, Sur la nécessité, etc.* *Ueber d. Nothwend.* (Zie beneden bij Stukken van Petschke en van Sicard.)

→ Sey-

- Seyfried, Cronik von Berlin, 9tes und 9tes Stück, Aufsatz von J. F. K. *Ist jeder Fürst verbunden in seinem Staate ein Institut für Stumme zu errichten?*
- * Sicard, In Mag. Encycl. Tom. II, an 2, 1796. *Sur la nécessité d'instruire les sourds-muets.* (Verg. hier oben Petschke.)
- b. *Crimineel Juridisch (en Policie).* Verg. Breton, Burckard, Gasfer, Kresf, Vivé *en anderen bij Crimineel Juridische Werken.*
- * Biographie universelle, Tom. XIII. Paris 1815. Art. de l'Épée.
- Böhmer, (Jo. Sam. Fr.) Observ. ad Carpzovii Praxin Crim. qu. 147, No. 1. *De delictis a S. M. commissis.*
- Buchholz, (C. F.) Histor. Denkwürdigk. aus Criminalprocessen der neueren Zeit, 2 Th., Pesth 1816, 8°.
- * Buchholz, Tafereelen uit de Geschiedenis der lijdende Menschh. uit crim. acten. Leeuw. 1818. *Over Jozef de Dooffstomme*, bl. 113 en volg.
- * Carpzovius. *Zie boven op Böhmer.*
- * *Causes célèbres et intéressantes de toutes les Cours Souveraines du Royaume, avec les jugemens qui les ont décidées, (par des Esfarts).* Paris 1773—1780, No. 55 et 69. *Over Jozef, Comte de Solar.*
- Duval. *Zie op Frankreich Journal en op Leipz. Fama beneden, en Breton boven bij Juridische Werken.*
- Eisenhart, Erzählungen besonderer Rechtshandel, Th. VII, No. 1.
- Journal Frankreich im J. 1800, St. 9. May, S. 53—64. *Berichtigung der Anecdote von de l'Épée und Solar.*
- Hallische Anzeigen 1745, No. 22. Mich. Alberti, *Wie mit Tauben und Stummen in Inquisitions-Handlungen zu verfahren sey*; — 1746, No. 39. Mich. Alberti, *Wie in peinlichen Inquisitionen bei geistlichen und*

und weltlichen Handlungen nach der Aertze Erkenntnis mit Tauben und Stummen Menschen zu verfahren.

* Hertius, (Jo. Nic.) *Commentationes atque opuscula* (posthuma), Tom. III. *Disertatio de Sat. rer. est.*, Caput XVIII, p. 414 seqq. *Mutus et surdus crimini respondens.*

— Hymnen's Beyträge zur Jur. Litteratur i. d. Preuss. Staaten, 5te Samml. Berlin 1780, S. 1—103. (*Verg. Moritz beneden.*)

— Keyser, in *Prax. criminal.*, p. 913, 938. *Exemplum S. M. signis utentis in Jud. crim.*

— Leipz. Fama, 1800, St. 38, S. 597 ff. *Over Duval en Masfleu.*

* Moritz, Mag. der Erfahr. Seelenk. u. f. w. (*Zie beneden bij Geschriften*) B. 2, St. 2, S. 40—50. *Merkwürdiges Bekenntnis eines Tauben und Stummen (Brüning), von seiner verübten Morthat, aus den Beyträgen zur Juristischen Litteratur in den Preussischen Staaten, 5te Sammlung.* — B. 2, St. 2, S. 50—65. *Bemerkungen über das vorhergehende Bekenntnis vom H. Oberkonsistorialrath Silberflag, (aus ein Gutachten desselben.) Verg. B. 2, St. 2, N^o. V, S. 40, zie de noot. Ook B. 1, St. 3, S. 82; B. 3, St. 2, S. 98; St. 3, S. 39; B. 4, St. 2, S. 42.*

Sofar (*Comte de*) *en de l'Epée* (of Jozef de Doofstomme). *Zie op Buchholz, op Frankreich journal, op Biographie universelle. Tom. XIII, op Causes célèbres en op Bouilly, (boven bij Werken over Dooffstommen-Onderwijs.)*

* Zachias, (Paulus) *Quaestiones medico-legales etc.*, Tom. III. *Francof. ad Moenum* 1688, fol.

Tom. I, Lib. 2, t. 1, quaest. 8. *De mutis et surdis. (hic error in numeris I et II.)*

Tom. I, Lib. 2, t. 1, quaest. 21, § 19.

Tom. I, Lib. 2, t. 1, quaest. 8. *De lingua abscissa et mutitate.*

Tom. I, Lib. 2, t. 1, quaest. 9. *De ceteris loquelae vitiiis.*

D

Tom.

Tom. I, Lib. 4, t. 1, quaest. 8, § 52.

Tom. II, Lib. 7, t. 1, quaest. 2, § 15 et 17.

Tom. III, Conf. L.

- * Provinciale Groninger Courant. Bifvoegfel van den 11den Febr. 1817, N°. 12. (In de Overijfsfelche Courant van den 4den Febr. 1817.) *Over eene Bedriegfter; ingezonden door den Griffier Jordens.*

c. *Uitstekende Doofflommen.*

- * Secret memoirs of the late Duncan Campbell etc., Deaf and Dumb Gentleman etc. London 1732. *Verg. Bond, bij werken, waarin Stukken over Onderwijs aan Doofflommen.*

Over de Bie Vroom, enz.

(*Zie de Werken en Gefchriften over het Groninger Inftitoot en over Guyot.*)

Over Masfieu, enz.

- * Journal Encycl. Sept. 1790, p. 275. *Vers de J. Masfieu, sourd et muet de naissance à M. M. les Francs-maçons de la loge etc. de Bordeaux qui le font élèver à leurs frais, à l'école des sourds et muets de Paris, (par M. Ferlus, interprète de J. Masfieu.)*
—Allg. Litt. Zeit, 1800. Intellbl. N°. 143, S. 1216.
* Galerie Historique des Contemporains, art. Masfieu.
* Conversations-lexicon, 9te B., 5te Aug., 1820, art. Sicard, *in de noot.*
—Frankreich Journal, 1800, St. 9. } *Over Duval*
—Leipz. Fama, 1800, St. 38, S. 597 ff. } *en Masfieu.*

Over Saboureux de Fontenay.

- * Björnsthäls, (J. J.) Briefe, 1er Th., 5ter Brief, S. 96.

* Björn-

- * Björnsthäls, (J. J.) Reize door Europa en het Oosten. Amst. 1792. (Utrecht 1784.) 1ste Deel, Vde Brief, (bl. 90—94), geschreven te Parijs, 1770.

d. Doofstommen en Blinden.

- * Hartman. }
 * Kesman. } Zie bij Werken over Doofstommen.
 * Robbers. Zie op Letteroefeningen, bij Stukken over Oor en Gehoor.
 * Guillié. (Zie bij Werken over Blinden), Chap. V. *Parralèle entre l'état des aveugles et celui des sourds muets.*

e. Doofstom en Blind (tevens).

- * Der Freemüthige von v. Kotzebue, N°. 43. *Over een geboren Doofstom blind kind en de l'Épée.*
 * Spürzheim, (G.) *Observations sur la Phraenologie etc.* Paris 1818, 8°. p. 265—275, *de Mitchel sourd-muet aveugle. (Verg. bij Werken over Blinden Warndrop Histoire etc.)*
 — Horn, *Archiv für med. Erfahr.* Jahrg. 1816, neue Folge, 4er Heft, N°. 21, S. 607, *Over Mitchel.*
 * Schoockius, (Mart.) *Orationes*, T. I. Daventr. 1650. *Oratio 19. Encomium surditatis*, p. 512.

2. ONDERWIJS AAN DOOFSTOMMEN.

- Carion, (Em. Ram. de) *Maravillas de natureleza en que se contienen dos mil secretos de cosas naturales.* Madrid 1622, 2e ed. 1629, 4°.
 * *Caprices d'imagination* (par Bruhier d'Ablaincourt,) à Paris 1740. — *Aussi* à Paris et Amsterd. 1741 et 1750, 8°.
 Lettre XI. *Sur les sourds et muets et la manière de leur apprendre les sciences et même à parler.*
 * Sicard, (R. A.) *Elémens de Grammaire générale*, 2e ed. Paris 1801, II Tomes. (*Op onderschillende plaatsen*).

— Helvetischer Kalender v. Usteri v. J. 1780, 1781 und 1782. Zürich, 12°. *Vom Unterrichte gehörloser Kinder.*

a. *Geschiedenis van het Doofstommen - Onderwijs.*

- * Morhofii, (Dan. Ge.) Polyhistor literarius, phil. et pract. etc. Editio tertia. Lubecae 1732, II Tom., 4°. Tom. I, Lib. 2, C. 3, (p. 339 *seqq.*) § 13—73. Tom. I, Lib. 4, C. 1, (p. 718 *seqq.*) § 5, 6, 7. Tom. II, Lib. 2, Part. 1, (p. 136, 137.) § 14.
- * Nieuwe Haagse Nederlandse Courant van 1802, N°. 30, Zaterdag den 20 Febr. Van J. Jo... te 's Hage.
- * Haagse Courant van 1802, N°. 42, Zaterdag den 13 Maart. Van de Solla, te 's Hage.
- * Gall et Spürzheim, Anatomie et Physiologie. Paris 1810, 1 vol., préface p. XXXVII. *Notice sur l'instruction des sourds et muets en Espagne, par Emmanuel Nuñez de Taboada.*
- * Letterbode, (Alg. Kunst- en) 1812, Deel II, bl. 66. *Bijdrage tot de Geschiedenis van 't Onderwijs aan Doofstommen.*
- * Feich, (Mr. R. O.) Redevoering enz. Groningen 1819. *In de Aanteekeningen achter dit Werk*, bl. 92—135.
- * Nieuwenhuis, Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen, art. *Doofstommen, en Instituten voor Doofstommen*, bl. 385 enz., B. 2, 1821.
- * Conversations-lexicon, 9er B., 5te Ausg. 1820, art. *Taubstummen, en art. Taubstummen - Institute.*
- * Nagelaten Gedichten van C. Koolaart, geb. Hoofman. (*In het Voorberigt*).
- * Nieuw alg. magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak, Deel V, N°. 5, bl. 755.
- * Kantelaar en Siegenbeek, Euterpe 2de St., bl. 119.
- * Recensent ook der Recensenten, Vde Deel, 2de St., bl. 338.

* A.

- * Agricola, (Rud.) de Inventione Dialectica,
(Lib. III, c. ult. 1474). Verg. van Höck's miscell.
beneden en Vives.
Lib. III, c. ult. Col. 1520, 4°. *Zie in Petachke's,*
Raphel Kergers brief, p. 121. Parisiis 1538,
L. III, C. 16, p. 207^b.
- * Allg. Litt. Anz. Julij 1796, S. 45 ff. *Erinnerungen*
gegen Böttiger's Aufsatz über Taubstummen-Instituten
und ihre Reformen in Frankreich. (*Zie Neue*
Deutsche Monatsf. beneden).
- * Borelli, Observat. cent. 4, Obs. 23.
— Camerarii, (J. Rud.) Sylloge memorabil. medic. et
mirab. nat. arcanor. Cent. XX, Argent. 1626. Tüb.
1683. Cent. 2, p. 71—78.
- * Camerarii, operae horarum subcivitarum est. Francof.
1658. Cent. 1, p. 171.
— Carion (de) Maravillas etc. *Zie boven.*
— Casenbonus, Tract. de Entusiasmo, p. 93. (*Voorb.*
van Onderw. Dooffstommen.)
— Francisçi, (Ch.) Lustige Schaubühne, Th. 2. Nürn-
burg 1671, S. 669—674.
— Höck's Miscellen 1815, (*over R. Agricola over*
Dooffstommen). Verg. Agricola *boven.*
— Leipzig Gel. Zeitungen, 1795, S. 36, St. 283. ff.
— Molinaeus, (Petr. du Moulin) Gest. 1658; Physic.
L. 8, c. 14, (*twiffelt of Dooffstommen kunnen ledren*).
- Neue Deutsche Monatschrift, 1795 Febr.,
S. 125—138. *Ueber Sicard, über Taubst.-Insti-*
tuten und ihre Reformen in Frankreich, von Bötti-
ger. (*Verg. boven Allg. Litt. Anz.*).
- * Zustand der neuesten Litteratur d. Künste und Wiss.
in Frankreich, Th. 2, S. 41—64. *Der nämliche Aufsatz*
von Böttiger.
— Pischius, (Ge.) De novis inventis quorum accuratio-
ri cultui facem praetulit antiquitas tractatus. Ed. Sec.
L. 1700, 4°. C. VII, p. 612—615.
— Paulini, (C. F.) Anmuthige Langeweile, Frankf. 1703,
8°, CXLVIII, S. 152—157.

— Vives, (Ludov.) Lib. 2, de Anima, Cap. de descendí ratione, (swijfelt over Agricola's Dooff. Zie boven.)

Over Ponce.

- * Over Ponce, Bonifaccio en anderen, zie S. Leger, Notice raisonnée des ouvrages de Gasp. Schott. Paris 1785, p. 73.
- * Caprices d'imaginatiens (par Bruhier d'Ablaincourt) etc. Amst. 1741, 8°. Lettre XI, p. 167—179.
- * Nieuwenhuis, Alg. Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen. Zie boven.
- * Conversations-lexicon. Zie boven.
- Castanniza, (Fray Juan de) in vita Sancti Benedicti, 1588, Salamanca.
- * Feith, Redevoering.
- * Gall en Spürzheim. } Zie boven.
- Ambr. Moralez, Descript. Hisp. fol. 38, (Antiquedades de Espana, 1590).
- * Zachias, Quaest. med. legales. Zie bij Juridische Werken, waarin stukken, enz.
- Antonius, (Nic.) Bibliotheca Hisp. p. 181, 182.
- * Boerhaave, (Herm.) Praelect. acad. in propr. instit. rei med. Edidit et notas addit Haller. Götting. 1744, 8°. Tom. V, P. I, p. 216.
- * Caramuelus, (Gasp. Schottus) in Jocoferiis S. L. Herbip. 4°. 1666, Cent. II, Prop. I, p. 102 seqq. (Jocoferiorum nat. et artis sive magiae nat. etc. p. 102 seqq.) *Surdum oculis percipere sonos ac voces mutum loqui possibile est.*
- * Digbaeus, (Ken.) De Nat. Corpor. c. 28, n°. 8.
- Valefius, (Fr.) De Sacra philosophia c. 3. Immort. an. ration. in med. p. 56 seqq. (1588 Lion).
- Castrensis, (Steph. Rod.) Comment. in Libr. Hippocr. de alimentis, Sect. 2, p. 247.
- Esprit des journaux, 1774. Juillet p. 67.
- Francisci, Lustige Schaubühne. Zie boven.

Over

Over Bonet.

(Zie Feith, Nieuwenhuis, Letterbode, Hernandez, de l'Epée, en de bovengenoemde Werken. Ook Gall en Spürzheim, Haagfche Courant, enz.)

*Biographie univèrfelle, T. V. Paris, art. Bonet (J. P.)

—Caramuël, Apparatus Philosophiae, Lib. I, Disp. 2, N°. 16.

Over Ponce en Bonet.

—Antonio, (Nicolas Don) Bibliotheca Hispana. Zie boven.

—Feyjoh, (Benito Geronymo Don Fr.) Theatro crítico univerfal.

—Feyjoh, (Ben. Ger. Don Fr.) Cartas Eruditas.

—Perezius, (Ant.) Censura artis docendi loqui mutos Boneti.

—Rodrigo de Castro, Tractatus de Colostro.

b. *Stukken over en uit Leer-boeken voor het Doofstommen - Onderwijs.*

Recensien, enz.

—Mélanges de philosophie, Tom. X, p. 20, 1 vol. 8°. *Rec. van Sicard's Cours d'instruction.*

*Journal général de France, 1817, 17 Avril, N°. 951. *Rec. van Sicard's Théorie des signes, par Anger.*

*Allg. Litt. Anz., 1796, Juli, S. 76—80. *Rec. van Eschke's Ueber Stumme.*

—Goth. gel. Anz., 1800, 18tes Stük, S. 145 ff. *Rec. van Eschke's Kleine Beob. über Stumme.*

—Berl. Monatschrift,, 1794, Dec., S. 555 ff. — en in

—Litterar. Pantheon, 1794, S. 276. } *Ank. von Eschke's Lesebuch für Taubstumme.*

—Al-

- Alton. Reichspostreuter, 1777, 15tes St. d. Beitrags — *en in*
- Frankf. gel. Anz., 1782, N°. 17, S. 129. *Rec. van Arnoldi.*
- Allg. Deutsche Bibliothec, B. 32, S. 226. *Rec. van Lafius.*
- * Mag. van Onderwijs en Opvoeding, IVde Deel, 1ste Stuk, 1822. Boekbeoordeeling, bl. 60—62. *Rec. van van Heijningen Bosch, 1ste uitgave.*

Uittrekfels, enz.

- Thomasii, (Chr.) Hist. Sap. et Stultitiae. Mag. Nov. 1693, Tom. III, p. 180—224. *De Surdus Loquens van Ammann.*
- Tenzel, Monat. Unterr., P. 1, S. 262, 1693. Mon. Jan. S. 37 ff. *bis* 56. *Een uittreksel uit Ammann.*
- Journal de Trévoux, Amst. 1701, 8°. Tom. II, Sept. et Octob. de 1701, p. 208—212. *Mémoire pour l'Hist. des Sciences et Beaux-arts. — Als boven.*
- Wolf's (Chr.) Wirkungen der Natur, S. 707. *Over Foot's (Engelsche) Ammann.*
- Teutcher Secretarius, *en in*
- Harsdörfer Gesprächspiel, *Uittrekfels uit Bulwer.*

c. *Geschriften over het Dooffstommen-Onderwijs.
(en Stukken over dezen.)*

a. *Van Sicard, in*

- Mag. Encycl., 1795, No. 9, Tom. III. *Introduction d'un ouvrage sur l'art d'instruire les sourds-muets.*
- * Mag. Encycl., Tom. sec. Paris. 1796, p. 12, *et suiv.* *Sur la nécessité d'instruire les sourds-muets, par Sicard. (Zie Petschke's Vert. Ueber die Nothwendigkeit.)*
- * Annales religieuses, Tom. I, p. 13 et 72. Tom. I, p. 203 et p. 621. *Over Pasigraphie, van Sicard.*

* Jour-

* Journal général de France, Jeudi 17 Avril 1817, N°. 951, p. 3. *Théorie des Signes, ou Introduction à l'étude des langues, où le sens des mots, au lieu d'être défini, est mis en action, par l'Abbé Sicard.*

b. Van Petschke, in

— Deutsche Monatschrift, 1796, Aug. 350 ff. und Dec. 355 ff. *Deux Mémoires van Sicard door Petschke, met Aanmerkingen vertaald.*

c. Van Kerger, in

* Ephem. Acad. Caes. Leopold. nat. curios. in Germania. Cent. I et II, in Append. N°. 13, p. 232 — 239. Kergeri, (Guil.) *Epistola ad Dr. Ch. F. Mich. Ettmullerum de Surdorum mutorumque cura, anno 1705, d. 5 April.*

Over Kerger's brief, zie

— Acta erud. Lips. d. a. 1712, p. 349, 351.

d. Van Berclas, in

— Hannöv, Mag. v. J. 1787, S. 1425 ff. (*Beschrijving zijner Methode.*)

e. Van Saboureux de Fontenay, in

— Journal de Verdun, Oct. et Nov. 1765. *Disertation en forme de reponse à une question lui faite, sur la manière dont il appris la langue et la Religion.*

f. Van Pereire, in

— Journal des Sçavans, Dec. 1747 (vol. 143), p. 513 — 520. *Observation remarquable sur deux enfans sourds*
E

Sourds et muets de naissance a qui l'on a appris à articuler des sons.

- *Mercure de France, Août 1749, p. 141—159. Mémoire sur l'instruction d'un sourd et muet, qu'il a présenté à l'Académie Royale des Sciences.*
- *Mémoires de Mathématique et de Physique, présentés à l'Académie Royale des Sciences par divers sçavans. Paris 1768, p. 500—530. Observations sur les sourds et muets et sur quelques endroits du Mém. de Mr. Ernaud.*

g. Van^rErnaud, in

- *Mémoires de Mathématique et de Physique, présentés à l'Acad. Royale des Sciences par divers sçavans. Paris 1768, Tom. V, p. 223—246. Mémoire sur les sourds et muets.*

h. Van de l'Epée, in

- *Nouvelles mémoires de l'Académie Royale des Sciences et de Belles-Lettres. Berlin 1785, 4e, p. 47—52, p. 57. Sur la meilleure manière d'instruire les sourds et muets.*
- * *Journal de Paris, 1785, N°. 147, Mai 27, p. 604. Lettre de l'Instituteur des sourds et muets de Paris, à M. M. de l'Académie de Berlin, et Lettre du même à Mr. Nicolai.*
- * *Moritz, Mag. der Erfahrungsseelenk., B. 2, St. 2, S. 73—82. Auszug aus der Antwort des Herrn Abbé de l'Epée auf den Brief des Herrn Director Heinicke. — B. 2, St. 3, S. 73—81. Fortsetzung des Schreibens von Herrn Abbé de l'Epée an Herrn Direktor Heinicke. — Verg. B. 10, St. 3, S. 50. Realübers. von Maimon.*

i. Over

i. *Over le Bouvyer Desmortiers, in*

—Hartenkeil's medic. chirurg. Zeitung, 1800, No. 62, S. 177 ff.

k. *Eine Anweisung zum Unterrichte Taubst. Personen, in Sammlung von Kunststücken für Künstler, Oekonomen und Fabrikanten. Leipzig 1784, S. 48 ff.*

l. *Van Deschamps, in*

—Journal Encycl. de Bouillon, 1780 Août, p. 125—132. *Une Lettre.*

m. *Van Eschke, in*

—Allg. Litt. Zeit., Intellbl. 78. d. J. 1790, S. 640.

—Journal des Luxus und der Moden, Monat Juli d. J. 1790 Intellbl.

—Archiv der Zeit und ihres Geschmacks, 1800 Jan. und Febr. *Die Ursprache.*

—Berl. Monatschrift, 1795, Dec. S. 535 ff., 1796 April, S. 336 ff., Juli, S. 44, August. S. 127 ff.

—Denkwürdigkeiten d. M. Brandenburg, herausg. von Kosmann und Heinflus. Berlin 1796, Mai, S. 519—529, Juli, S. 701—724.

—Genius der Zeit v. J. 1796. Febr., August. S. 250—259, S. 1036—1059. *Over Sicard.*—v. J. 1796, Jan. S. 38 ff. *Ein Aufsatz.*

—Kausch, (J. Jos.) Wahrheit und Freimüthigkeit in Schwesterlichen Umarmung. Nürnberg 1789, 8°. B. I, S. 220—225. *Ein Paar Worte über die Lehrer der Taubst. zur Antwort an Herrn J. F. K.*

—Litterar. Pantheon, 1794, Juli, S. 19, 24. *Ueber ein Decret des National-Convents.*

—Müller und Hoffmann's Frankf. Medizinischen Annalen. Frankf. 1789, 1ter Jahrg. v. J. 1789, 3tes Quartal, S. 57—90, S. 97, 4es Quartal, S. 100—115,

- S. 188. *Reflectionen über Thier- und Menschensprache, auch über die Sämmtlichen Lehrer der Taubstummen.*
— Olla Podrida von Reichard 1789, Berlin, St. 3, N°. 3, S. 132—135. *Bruchstücke.* — *Hetzelfde* 1792, S. 107—112.
— *Mufaget v.* 1798, St. 1, S. 154—169. *Ein Aufsatz.*

n. Van Nicolai, over Stork. *Zie bij:*

Over Stork, en

Over Heinicke. *Zie bij:* Over Heinicke.

} beneden.

o. Van Stork, over Heinicke, in

— *Wiener Realzeitung* (1781?) N°. 37, S. 582.

* *Journal Encycl.*, Juillet 1786, p. 341 *et suiv.* *Extrait d'une lettre à de l'Epée par Stork.*

p. Uit Holder, in

— *Philosophical Transactions*, Anno 1668 May, N°. 35, p. 665.

q. Van Wallis, in

— Wallis, *Opera Mathematica*. Oxon. 1699 (1695), fol. vol. III. Inter *Tractatus miscellaneos*, ibique inter *Tractatus Epistolares*. Epist. 29. *Methodus Wallisii pro mutis surdisque informandis praesertim in lingua Anglicana.*

* Wallisii, (J.) *Grammatica linguae Anglicanae, cui praefigitur de loquela sive de sonorum omnium loquelarum formatione etc.* Accesit *Epistola ad Th. Beverley de surdis et mutis informandis*. Londini et Lipsiae 1765, editio septima.

* Bond, (W.) *The supernatural philosopher etc., exemplified in the life of Duncan Campbell Deaf and Dumb*

- Dumb Gentleman, Chap. 3. *The method of teaching Deaf and Dumb*, (en Extract uit Wallis,) seq. edit. London 1737 (iter ed. 1720,) met een handalphabet.
- Bond, Uebernatürlicher Philosoph oder Geheimnisse der Magic. Berlin 1782, 8°.
- * Ammann's Surdus Loquens. *Een brief van Wallis*.
- Acta philosoph. anglic. No. 61. *Epistola Wallisii ad Boilium*.
- Phil. Trans. 1670, July 18, numb. 61, p. 1087 etc. *Letter of Wallis to Robert Boyle* 1663, 4°.
- * Miscellanea Medico-physica academiae naturae curiosorum B. I., anno 1670. In appendice, p. 11—22. *Epistola ad Boilaeum conscripta Oxonii* 1662.
- * Boneti, (Th.) *Medicina Septentrionalis collatitia etc.* Genevae 1686, Cap. XIX (p. 455), Section. XVIII, Libri II. *Dezelfde brief*.
- r. Van Heinicke — (in Leipz. Gel. Tagebuch v. J. 1790, slaan Heinicke's *Werken* allen opgezeekend) in
- * Heinicke, (Sam.) *Wichtige Entdeckungen und Beiträge zur Seelenlehre und zur menschlichen Sprache.* Leipzig 1784, (op onderschillende plaatsen).
- * Moritz, *Mag. z. Erfahrungsfeelenkunde etc.*, B. 2, St. 2, S. 66—72. *Auszug aus einem Briefe des Herrn Direktor Heinicke an den Abbé de l'Epée* (1781) *aus d. Lat.* — *Verg.* B. 10, St. 3, S. 47. *Realübersicht v. Maimon, etc.* — *Verg.* *Antwoord van de l'Epée, zie boven bij van de l'Epée* — B. 8, St. 2, S. 31—36. *Vom menschlichen Denken a priori* 1789.
- Alton. Reichspostreuter 1773, en in
- Hannöver. *Mag. v. J. 1773*, S. 1485—1488 ff. *Unterricht, wie den Taubstummen abstracte Begriffe bey zu bringen und sie in kurzer Zeit laut lesen und sprechen zu lehren.*
- Boie's Teutsches Museum d. J. 1785, B. 2, St. 9, Sept. No. 6, S. 242—259. *Ueber Taubstummen.* — d. J. 1786, St. 1, S. 49—86 *Ueber Lesekunst und Begriffsentwicklung i. d. Christenheit.* — Deut-

- Deutsches Museum 1785, St. 9, S. 245 ff., 1786, S. 49—86.
- Kausch, (J. Jos.) Wahrheit und Freymüthigkeit in Schwesterlichen Umarmung. Nürnberg 1789, 8°. 1ter B., S. 216—225. *Over* Stork.
- Teutcher Merkur v. Wieland, VIII. S. 137 ff. *Ueber Taubstumme; das Taubst. nicht blos i. d. Schriftsprache sondern auch i. d. Tonsprache unterw. werden müssen.*

s. Van Moritz — (en van van Goens, Maimon, Pockels), in

* Moritz, (K. P.) Magazin zur Erfahrungsfeelenkunde. Berlin 1783—1793, X Bände, 8°. *Op vele plaatsen, onder anderen:*

B. 1, St. 1, S. 39—44. *Einige Beobachtungen über einen Taub- und Stummgebohrnen, von Moritz.*

Verg. B. 1, St. 3, S. 56, von van Goens, en B. 10, St. 3, S. 11. *Realübersf., von Maimon.*

B. 1, St. 3, S. 76—82. *Fortgesetzte Beobachtungen über einen Taub- und Stummgebohrnen, von Moritz.*

Verg. B. 8, St. 3, S. 97, von van Goens, en B. 10, St. 3, S. 38. *Realübersf., von Maimon.*

B. 3, St. 2, S. 89—92. *Die natürliche Religion eines Taubstummen, von Moritz.*

Verg. B. 4, St. 2, S. 1—24. (*Fortsetzung der Revision der drei ersten Bände dieses Magazins*), *Ueber Taub- und Stummgebohrne.*

t. *Over* Keller's Versuch, in

— Allg. Deutscher Bibliothek, B. 84, St. 1, S. 549 ff.

— Berl. Monatschrift v. J. 1785, VI. S. 563—566.

u. Van

2. Van Keller, in

—Dresdner Museum, 1786, 1787, 4. St.

3. Van Reiske, in

*Moritz, Magazin zur Erf. Seelenk., B. III, St. 3, S. 39—42. *Moralität eines Taubstummen.*

4. Van Paulmann en Schweinhagen, in

*Moritz, Mag. z. Erf. Seelenk., B. I, St. 3, S. 82 bis 102. *Geschichte eines Taub- und Stummgebohrnen Frauenzimmers, vom Pastor Paulmann — nebst einer Nachricht von der Lehrart dieser Person, von Schweinhagen. Verg. B. VIII, St. 3, S. 98. Anm. von von Goens.*

5. Van N. N.? in

—Reinbeck's (Joh. Gustav.) Philof. Gedanken über die vernünftige Seele u. ders. Unsterblichkeit. Berlin 1740, § 94—103, S. 150—202. *Etwas über die Lehrart der Taubstummen.*

*Genees. Natuur- en Huishoudkundige Jaarboeken. Dordrecht 1778, Deel I, Stuk I, bl. 207, tot 230 en 340—356. *Verhandeling over de manier om Doofgeborenen en Stommen te leeren spreken.*—Deel III, Stuk II, bl. 40—42. *Nieuwe gevolgen van de Leerwijze van den Abt de l'Epée, om de Stommen en Doven te onderrichten.*

6. Van Paulmier, *Lettre*, in

—Revue Encyclopedique, Vol. XIV. Avril, Mai, Juin, 1822, p. 454.

*Abeille (l') Paris. XLIX Livraison, 13 Oct. 1821, p. 474 et suiv. *Mélanges — Over Sicard.*

2 li.

d. Instituten voor Doof-Stommen. — (Verg. hierbij de Werken over Instituten voor Doofstommen en over Onderwijzers van Doofstommen. — Zie ook de Opgaven van Eschke, Petschke, Sicard, Bébian, Bazot, enz. in hunne Werken.)

- * Frank's (J.) Reise nach Paris, London, u. s. w., 1ter Th. Wien 1804, S. 94 — 102. — 2ter Th. Wien 1805, S. 9. (*Over Parijs, Sicard; Kiel, Pflingsten; Leipzig, Mad. Heinicke; Praag, Stöhr; Berlijn, Eschke; London, Watson.*)
- * Rudolphi, (K. A.) Bemerck. a. d. Gebiet d. Naturgeschichte, Medecin und Thierarzneykunde, 1ter Th. Berlin 1804, S. 53—56 u. S. 287—291. — 2ter Th. Berlin 1805, S. 215, 216. (*Over Berlijn, Eschke; Parijs, Sicard; Weenen, May.*)
- * Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Erster Jahrg. 1808, S. 352—355. — Dritter Jahrg. 1810, S. 262—265. — Vierter Jahrg. 1811, S. 226, 227. — Sechster Jahrg. Frankf. 1813, S. 233—236. — Siebenter Jahrg. 1814, S. 270.
- * Journal Encycl. de Bouillon, 10 Nov. 1791, Tom. VIII, p. 364.
- * Letteroefeningen (Alg. Vaderl.) voor 1805, No. 7. *Toestand van het Onderwijs der Dooffstommen in de onderscheidene landen van Europa. (Uit het Fransch.)*
- * Klein, (*Zie bij Werken over Blinden.*) bl. 401 en elders.

a. Instituut te Groningen.

- * Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Zweiter Jahrg. Frankf. 1809, S. 335.
- * Vaderlandsche Bibliotheek van Wetenschap, Kunst en Smaak, 3de Deel, 2de Stuk, 1791. Mengelwerk.
- * Verflagen van 1790 af tot 1824.
- * Feith, (*zie boven*) bl. 116 en volg. der Aanteekeningen.

* Nieu.

- *Nieuwenhuis, Algemeen Kunst- en Woordenboek, 2de Deel, 1821. *Op 't woord Doofstommen* (Instituut voor) bl. 385 en volg.
- *Jaarboeken van het Koninkrijk der Nederlanden, door M. Stuart, Jaar 1814, bl. 266 en 267; bl. 446 en 447; en 2de Deel, 2de St. Jaar 1815, bl. 292—295. *Viering van 't 25 jarig feest.*
- *Vaderlandsche Historie, Vervolg op Wagenaar, Deel XXIV, bl. 258 en volg. *Verflag van eene Kweek-school voor Doofstommen te Groningen, 1791.* (Zie ook Alg. Kunst- en Letterbode, 1796, No. 128, bl. 187.)
- *Oosterbaan, Leerrede ter aanprijzing van het Instituut voor Doof-Stommen te Groningen. Harling. 1792, 8°.
- *Groninger, Ommelander en Provinciale Couranten van 1790 tot 1823. *Openlijke examen en geloofsbelydenissen der Kweekelingen van het Groninger Instituut.*
- *Letterbode (Alg. Kunst- en) van 1790—1823. *Hetzelfde.*

Over Guyot, in

- Allg. Litt. Anz., 1797, S. 1209 ff.
- Hamb. Unparth. Corresp. 1796, No. 102.
- *Reis door Holland in 1807 tot 1812. Amsterdam, 3de D., bl. 320, 321.
- *Feith, Redevoering enz. (*zie boven*) *In de Aanteekeningen. Levensbeschrijving van Guyot.*
- *Vaderlandsche Historie, Vervolg op Wagenaar, Deel XXIV, bl. 258 en volg. (*zie boven*) *Met het afbeeldsel van Guyot.*—Deel XLIV, bl. 95, 96, van 1801.
- *Meerten, (A. B. van, geb. Schilperoort) Reis door het Koninkrijk der Nederlanden enz., 1ste Deel. Amst. 1822, bl. 222—229. (*De 15de Brief.*)
- *Spandaw's Gedichten en Redevoeringen. Amst. 1806. (*Met het Afbeeldsel van H. D. Guyot.*)—Veranderde uitg. Groningen 1815. Een Dichtstuk, *betiteld: De Kunst om Doofstommen te onderwijzen.*

F

b. In-

b. Instituut te Luik.

Voor jongens en meisjes in 't Fransch, 1820. Zie bij Werken over Instituten voor Doofstommen, op Premier relevé en Procès-verbal.

Over Pouplin, ook aldaar.

c. Instituut te Gent.

Voor meisjes in 't Fransch, 1822. Zie Alman. de la Prov. de la Flandre Orient. pour l'an 1822 et 1823.

Voor jongens in 't Hollandsch. Zie Verslag van 't Gron. Instituut van 1823.

d. Instituut te Parijs. (Perrier.)

*Journal de Paris, l'an 3, N°. 398. — *Le même* de 1818, Oct.

*Letterkundig Mag., 16, bl. 733. (1819) *Rec. van Kiefewetter's Reize.*

—Moniteur, l'an 3, N°. 108, p. 447 *et suiv.*

—Neue Deutsche Monatschrift, 1795, Febr., S. 125—138. *Ueber Sicard, über Taubst. Instit. und ihre Reformen in Frankreich, ein Aufsatz v. R. C. Böttiger.*

*Magazijn (N. alg.) van Wet., Kunst en Smaak, 1797, D. IV, St. II, bl. 839—855. *Over het Instituut voor Doof- en Stomgeborenen en deszelfs laatste verbetering in Frankrijk.*

*Frank's (J.) Reise nach Paris, London u. s. w., 1ter Th. Wien 1804, S. 94—97.

*Rudolphi, (K. A.) Bemerck. a. d. Gebiet der Naturgeschichte, Medicin u. Thierarzneykunde, 1ter Th. Berlin 1804. S. 287—291.

*Wifelius *Vertaling van Bouilly's Abt de l'Epée, zie de Voorrede.*

Over

Over de l'Epée, in

- * Journal Encycl., Juillet 1790. *Rec. van Orakon funèbre de de l'Epée par Fauchet.*
- * Hist. Nachr. (*Zie bij Werken over Doofst. en Doofst.-Onderwijs.*) S. 20 ff.
- * Van Kempelen, Mechanism. d. m. Sprache, S. 17 ff. (*Zie bij Werken over Doofst.-Onderwijs.*)
- Beiträge zur Kenntniss. vorzügl. des gegenwärtigen Zustandes v. Frankreich und Engeland. Leipz. 1792, 80. St. 1, B. VI, S. 38 ff.
- * Biographie universelle etc. Paris 1815, T. XIII, art. de l'Epée.
- Böhrer, (Ge. W.) Magazin für das Kirchenrecht, die Kirchen und Gelehrten Gesch. nebst Beitr. zur Menschenkenntniss. Götting. 1787, 80., B. I, St. 1, S. 31—34.
- * Monbodo, Ueber den Fortg. der Sprache, (*Zie bij Werken over Taal.*) S. 167 ff.
- Deutsches Museum, v. J. 1782, St. 7, S. 84—86.
- Encyclopædia Perthenfis, Vol. VII, Pars II, p. 560.
- Teutscher Merkur von Wieland, v. J. 1785, I. S. 81—86.
- * Feith, Redevoering, enz. *In de Aanteekeningen*, bl. 102 *en volg.*
- * Conversations-Lexicon, III, B., (5te Ausg.), art. de l'Epée.
- * Nieuwenhuis, Alg. Woordenb. v. K. en W., C—E, 1821, bl. 538. *Op het woord Epée (de l')*.

Over de l'Epée en Solar. (Jozef) Zie op Solar bij Juridische Stukken.

- * Journal Encycl., 1 Mai 1788, Tom. III, P. III, p. 469, et 15 Fevr. 1790, T. II, p. 85. *Vers de M. de Saint-ange pour le buste de M. l'Abbé de l'Epée.*

Over Jozef de II, bezoek bij de l'Epée.

- Voyage de Jozef II en France en 1777.
- *Trenk, (Vrijheer van der) Jozef de Tweede. Amst. 1792, 8o. bl. 83. en volg.
- *Elegant Anecdotes and Bonmots, rev. by Adams, London 1796.
- Lacretelle, (Ch.) Geschiedenis van Frankrijk, gedurende de 18de eeuw, Deel V, bl. 147.

Over de l'Epée, Eschke, Heinicke en Storck, in

- Kausch, (J. Jof.) Wahrheit und Freimüthigkeit in schwesterlichen Umarmung. Nürnberg. 1789, 8°. I. B., S. 218. (*Ueber die Profesoren für Taubstumme, de l'Epée, Eschke, Heinicke und Storck, von J. F. K. — Ook aldaar, S. 220—225. Ein paar Worte über die Lehrer der Taubst. zur Antwort an Herrn J. F. K. (van Eschke.)*)
- *Rudolphi. } *Zie boven.*
- *Frank. }
- *Kriegs und Friedensalmanach von 1804. Gött. S. 239—240. *Ueber de l'Epée und Sicard, (mit ihren Bildnisse.)*

Over Sicard, in

- *Journal Encycl., Fevr. 1789. p. 103 et suiv. *Epître (en vers) à Mr. l'Abbé Sicard etc. etc., par M. Ferlus etc. etc., à Bordeaux.*
- *Hermite de la Chaussée d'Antin, par Jouy. Paris 1817, Tom. III, N°. 78. — 1813, p. 257—269. *Institution des sourds-muets.*
- *De Kluizenaar der Chaussée d'Antin, bl. 274 tot 291. *Zie ook vooral de aantekeningen van den Vertaler.*
- *Letterbode, 1800, N°. 343, bl. 27—30. *Terugkomst van Sicard, door Bouilly, uit het Fransch. — Zie bij Werken over Doofst.-Onderwijs op Reprée de Sicard.*

*Kot-

- * Kotzebue, (A. von) Aangeteekende bijzonderheden mijner reis van Berlijn naar Parijs. Amst. 1805, 2de gedeelte, bl. 81—87.
- * Kotzebue, Brieven uit Parijs. Amst. 1805, 3de D. 32ste Brief, bl. 13.
- * Journal de Paris, du 13 Prairéal, an 8. (*Visite d'un Chinois à l'Institut de Paris.*)
- * Galerie histor. des Contemporains, art. Sicard.
- * Magazin Encycl., Tom. III. sec. année, 1796, p. 121. *Sur l'Abbé Sicard.*
- * Abeille (P) Paris. XLIX Livraison, 13 Oct. 1821, p. 474 *et suiv.* Mélanges. *La fête de M. l'Abbé Sicard, Instituteur des sourds-muets, par Paulmier.*
- * Ami (P) de la Religion et du Roi, Tom. XXXII, N°. 811, 8me., année, 18 Mai 1822, p. 17—25. *Notice sur M. l'Abbé Sicard.*
- * Böttiger, (C. A.) Zustand der neuesten Litteratur d. K. u. Wissensch. in Frankreich, Th. 2, S. 41—44. (*Ein Aufsatz von Böttiger.*)
- Genius der Zeit, v. J. 1796, Febr. August., S. 250 bis 259, S. 1036—1059, (*van Eschke.*)
- Mauchart's Repertor. der empir. Psychologie, Th. 2, S. 219 ff.
- Meyer's (F. J. Lor.) Fragmente aus Paris im 4ten J. der Franz. Republik. Hamb. 1797, 8°. , 2 Th., S. 162 bis 169.
- * Biographie universelle, art. Sicard.
- Moniteur, l'an 3, N°. 108, p. 547 *et suiv.*
- Neue Deutsche Monatschrift v. 1795, Febr., S. 105—138. *Ueber Sicard, über Taubst. Inst. und ihre Reformen in Frankreich, von Böttiger.*
- Peltier, Dernier tableau de Paris, Tom. II, p. 273.
- Roche, (1a) Tagebuch einer Reise durch Frankreich, S. 203.
- Schäfer's Briefe auf einer Reise durch Frankr., Engl., Holl., und Italie. Regensburg 1794, 8°. , Th. 1, S. 63 ff.

—Revue Encycl., Vol. XIV, Avril, Mai, Juin 1822, p. 454. *Nécronologie de l'Abbé Sicard, Lettre de Paulmier au sujet de la mort de Sicard.*

*Frank en Rudolphi. *Zie boven.*

Over Salvan, in

*Sicard's Cours d'Instruct. (*Zie bij Werken over Dooffstommen-Onderwijs*), p. 423, *in de noot.*

e. Instituut te Weenen (May).

*Journal Encycl., Juill. 1786, p. 341 *et suiv. Extrait d'une lettre de Storch à de l'Épée, 1786.*

*Histor. Nachr. (*Zie boven bij Werken over Dooffstommen*) S. 41 ff.

*Rudolphi, (K. A.) *Bemerk. a. d. Gebiet d. Naturgeschichte, Medicin und Theirarzneykunde, 2ter Th. Berlin 1805, S. 215 u. 216.*

*Kopp, (J. H.) *Jahrbuch der Staatsarzneykunde, Dritter Jahrg. 1810, S. 262; Sechster Jahrg. 1813, S. 233.*

Over Stork, in

—Allg. Deutsche Bibl., B. LXXXIV, St. 1, S. 546.

—Mag. des K. und Buchhandels, 1780, Stück XI, S. 886.

—Collard's Kurzer Inbegriff von dem Ursprung der Wissenschaften. Wien 1796.

—Deutsches Museum, 1782, März.

—Epheremid d. Menschheit, v. J. 1781, St. 8, S. 287 ff.

—Kausch, (J. Jos.) *Wahrheit und Freimüthigkeit in schwesterlichen Umarmung. Nürnberg 1789, 8o. B. I., S. 216—219, 225. (van Heinicke.)*

*Nicolai, (Fr.) *Beschr. einer Reise durch Deutschland und die Schweiz im Jahre 1781, Th. od. B. IV, S. 792—814. (Over Stork en Heinicke.) Verg. Moritz.*

—Neue Allg. D. Bibl., B. XIV., St. 1, S. 39.

—Wag-

— Wagner's (Mich.) Beiträge zur Philof. Anthropologie u. f. w. und den damit verwandten Wissenschaften, 1ter Th. Wien 1794, 8°., S. 244 ff.

f. Instituut te Bordeaux (Guilhé. Gard.)

* Journal Encycl., Juillet, Août, Sept. 1822, p. 215, 216. (Zie ook bij Werken over Doofstommen bij Examens, op Exercices van Sicard.)

g. Instituut te Angers, Aury, Befançon, Caën en St. Etienne.

* Journal Encycl., Janv. 1783, p. 332. Over Dem. Blouin, 1782.

h. Instituut te Koppenhagen.

* Morgenbl., N°. 88, 1819, 13 April. Over Castberg.

* Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde, Erster Jahrg. Frankf. 1808, S. 352. Zweiter Jahrg. 1809, S. 335. Dritter Jahrg. 1810, S. 263. Sechster Jahrg. 1813, S. 235. Zehnter Jahrg. 1817, S. 237.

i. Instituut te Breslau.

* Groninger Courant, 1819, 21 Dec., N°. 102, art. Deutschland. — Berlijn. Over de Oprigting van eene School voor Doof-Stommen te Breslau. — Getal der Doof-Stommen aldaar, en in gansch Silezië.

j. Instituut te Sleeswijk.

* Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Sechster Jahrg. Frankf. 1813, S. 234; Achter Jahrg. 1815, S. 283.

k. In-

k. Institut te Leipzig. (Reich.)

- * Kurze Uebersicht desfen zu was ein Zögling in dem Churf. Sächf. Inst. für Taubst. zu Leipzig angehalten wird. (Witwe Heinicke.)
- * Leipziger Litteratur Zeit. am 27. April 1816, No. 104. *Intellbl. Nachricht v. dem Kön. Sächf. Taubst. Institut. zu Leipzig, v. Dr. Tittman.*
- * Kopp. (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde, Dritter Jahrg. 1810, S. 263; Zehnter Jahrg. 1817, S. 236, 237. — Deutsches Museum, 1781, Sept., S. 244.
- * Frank's (J.) Reise nach Paris, London, u. s. w., 1ter Th. Wien 1804, S. 98, 99.

Over Heinicke, in

- * Der Gesellschafter, 3ter Th., 1785, S. 78 und S. 191.
- * Conversations-lexicon, 4ter B., (5te Ausg.) 1819. art. Heinicke.
- Berlinische Corresp. von Cranz, v. J. 1784, (S. 68—79). *Brief von Cranz, zur Antwort an Heinicke.*
- Bertram, Litteratur und Theater Zeitung d. J. 1781, B. IV, Th. 1, No. 12, S. 190.
- Hallische Gel. Zeitungen, v. J. 1785, Th. XX, St. 11, S. 86.
- Michaëlis, Beschreib. d. merkwürdigsten Begebenheiten, S. 73 und 74.
- * Nicolai, (Fr.) Beschr. einer Reise durch Deutschland und die Schweiz im Jahre 1781, Th. oder B. IV, S. 792—814. *Over Stork en Heinicke.*
- Rudiger's (J. C. C.) Zuwachs zur Sprachkunde, St. 1, S. 95 ff.; St. 2, S. 233.
- Wiener Realzeitung, (1781,) No. 37, S. 58a. (*van Stork.*)
- Teutscher Merkur v. Wieland, v. J. 1784, St. 8.
- Teutsches Museum, v. J. 1786, 2ter B., Juli, S. 86.
- * Frank, *zie boven.* .

l. In-

l. Instituut te Berlijn.

- * Frank's (J.) *Reise nach Paris, London u. s. w., 1ter Th.*
Wien 1804, S. 99—102.
- * Rudolphi, (K. A.) *Bemerk. a. d. Gebiet d. Naturge-
schichte, Medicin- und Thierarzneykunde, 1ter Th.*
Berlin, S. 53—56.
- * Kopp, (J. H.) *Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Erster
Jahrg.* Frankf. 1803, S. 354.
- * *Recensent ook der Recensenten. 1805, N°. 1.*
*Naauwkeurig verslag wegens het Berlijnsch Instituut tot
onderwijzing van Doofflommen. (Ontstond uit de Be-
schreibung des Taubstummen-Instituts in Berlin, von
Ahlemann. Berlin 1804. — Verg. Ahlemann, bij
Werken over Doof-Stommen.)*

Over Eschke, in

- *Jahrbücher d. Preussf. Monarchie, Sept. Oct.*
1789. *Eschke's Leben, von Ahlemann.*
- * *Kiefewetter's Reize, 3de Deel, bl. 223, 51ste Brief.*
- * *Frank, zie hier boven.*

Over Grashoff, in

- * *Kiefewetter's Reize, 3de Deel, bl. 223.*

*m. Instituut te Petersburg. (Nicolai.)**n. Instituut te Romarowa, en te Waitzen (in Hon-
garije.)*

- * *Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde, Jahrg.*
VII, S. 270.

*o. Instituut te Koningsberg, in Pruisen (Neumann.)**p. Instituut te Praag.*

- *Deutsches Magazin, 1787, St. 10.*

- Deutsche Zeitung, 1795. St. 37, S. 618 ff., N°. 1.
- Kalender für Aufseher, Katecheten und Lehrer der National-Schulen im Königreiche Böhmen, von Wilfing, auf 1790, 8°., S. 83 ff.
- * Frank's (J.) Reise nach London u. f. w., 1ter Th. Wien 1804, S. 99.

(Over Berger, in

- Deutsche Zeitung, 1795, St. 22, S. 351, N°. 4.
- q. *Instituut te München, en te Freyding.*
- Groninger Courant, van Vrijdag den 4 Aug. 1820.

Over Ernsdorfer, in

- Allg. Litt. Zeit., 1798, Intellbl., N°. 107. S. 894.
- r. *Instituut in 't Hertogdom Nassau.*
- * Morgenblatt für d. geb. Stände, 1820. Donn. 5 Oct., N°. 239, S. 958 ff. *Ein neues Taubstummen-Institut.*
- s. *Instituut te Munster. — eerst te Hamm. (Weidner.)*
- * Letterbode, (Alg. Kunst- en) 1821, N°. 19, bl. 209.
- t. *Instituut te Stokholm. (Börg.)*
- u. *Instituut te London.*

Over Watson, in

- * Frank's (J.) Reise nach Paris, London u. f. w., 2ter Th. Wien 1805, S. 9.
- v. *Instituut te Edenburg. (Kinniburgh.)*
- w. *Instituut te Birmingham.*

Over

Over Braidwood, in

- *Encyclopedia Perthenfis*, Vol. VIII, Pars II, p. 559 seqq.
- * Johnson, (Sam.) *An account of a Journey to the Western Islands of Scotland, 1775*, Vol. X, p. 520.
- Johnson's (Sam.) *Reise nach den Westl. Inseln.* (Deutsch von Wichmann.) Lpz. 1775, 80., S. 262 bis 264.
- * Monboddo, *Ueber d. Ursprung und Fortgang d. Sprache*, Th. 1, S. 167.
- Rüdiger's (J. C. C.) *Zuwachs zur Sprachkunde*, St. 4, S. 228. (*Over Vanin, Braidwood, Johnson, enz.*)
- * Kopp, (J. H.) *Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Erster Jahrg. 1808*, S. 353, 354.

x. *Instituut te Glasgow.* (Anderfon.)

y. *Instituut te Newyork.*

* *Revue Encycl.*, Vol. XIV, Avril, Mai, Juin 1822, p. 619.

z. *Instituut te Connecticut.* (Gallaudet.)

aa. *Instituut te Rome.*

Over Sylvestre, in

- *Allg. Litt. Zeit.*, 1796. *Intellbl.*, No. 86, S. 717.
- Andres, (Juan) *Reise durch verschiedene Städte Italiens*, Iter Th., S. 236 ff.

bb. *Instituut te Napels, en in Mailand.*

* Kopp, (J. H.) *Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Erster Jahrg. Frankf. 1808*, S. 354. — *Zweiter Jahrg. 1809*, S. 334.

cc. *Instituut te Florence.*

* Letterbode, (Alg. K. en) 1816, No. 26, Vrijdag
28 Junij.

dd. *Instituut te Genua. (Asfarotti.)*

* Kiefewetter's Reize, 2de Deel, bl. 27, 26ste Brief.

* Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Sechster
Jahrg. 1813, S. 234.

ee. *Instituut te Bern.*

* Revue Encycl., Vol. XIV, Avril, Mai, Juin 1822,
p. 422.

ff. *Instituut te Genève. (Chommel.)*

gg. *Instituut te Zurich.*

— Jahresbericht d. Zürcher. Hülfsgesellschaft,
v. 1814.

* Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Dritter
Jahrg. 1810, S. 265.

Over Ulrich, in

— Allg. Litt. Zeit., 1796, Intellbl., No. 89, S. 748 ff.

— Goth. Gel. Zeit., 1796, St. 66, S. 592.

— Schweizer Republikaner, herausg. v. Escher
und Usteri, II. B., 44 St., 3 Sitz., 31 Dec. 1798.—
48 St., 5 Sitz., 14 Jan. 1799.

hh. *Instituut te Yverdon. (Naef.)*

* Avis concernant l'Institut des sourds-muets éta-
bli à Yverdon par Conrad Naef. Yverdon. Mars. 1816.

ii. *Instituut te Madrid. (Hernandez.)*

* Morgenblatt, 1821, 9 März., No. 59.

* Her-

*Hernandez, (*Zie bij Werken over Dooffstommen-Onderwijs.*)

e. *Over Onderwijzers van Dooffstommen. — (Vooral over de nog niet genoemden.)*

(*Zie ook de lijsten van Eschke, Sicard, Petschke, Bazot, Bébjan, Paulmier en anderen, in hunne Werken.*)

a. *Over Ammann, in*

*Adelung's Fortsetz. v. Jöcher's Gel. Lexicon, D. 1, S. 740.

*Boerhaave, (Herm.) Inst. Med., Lugd. Bat. et Rotterod. 1734, p. 315, § 630.

*Boerhaave, (Herm.) Prael. acad. in propr. Inffit. rei med. Edidit et notas addid. Albr. Haller. Gött. 1744, 8°., Tom. V, Pars 1, p. 216.

— Extrait des registres de la Societé de médecine, 8°., Jan. 1799. (*Verg. Deschamps.*)

*Dictionnaire des Sciences Medicales; Biographie Medicale, Tome I, Paris 1820, art. J. C. Ammann.

— Len, (Hans Jak.) Allg. Helv. Eydgenossf. oder Schweizerische Lexicon, Iter Th. Zürich 1747, 4°., S. 201.

*Wachter, Glosfarium Germanicum, Proleg. Sect. II, § 23. *De Genesi litterarum.*

Koolaart en Ammann, (*zie bij Geschiedenis boven.*)

b. *Over Arnoldi, in*

— Allg. Deutsch. Biblioth., B. XXXII, S. 230.

— Deutsches Museum, 1782, S. 479.

— Epheremiden, v. J. 1777, St. VI, S. 333.

— Fürstl. Darmstadt. Staatskal., v. Jahre 1783, S. 234 ff.

— Leipz. Gel. Zeitungen, N°. 76, S. 612.

— Lemgoer auferl. Bibliothec, B. 14, S. 352.

— Strieder's (Frd. Wil.) Hef. gelehrt und Schriftsteller
Geschichte. Casfel 1781, 8°., B. 1, S. 176 ff.

c. *Over Brandt, in*

— Sonntagblatt von Minden, 3ter Jahrg., 24 J.
1819. *Notizen über den Taubstummen-Unterricht des
Hn. Brandt.* — *Verg.* 3 Jan. 1819. *Taubstummen-lehrer
Schreiben an den Herausgeber d. Sonntagsblatts.*

* Staatscourant van 1819, N°. 33.

d. *Over Carion, in*

— Pelicerius, (J.) *Idea Principatus Gotholanniae,*
p. 490.

— Antonius, (Nicol.) *Bibliotheca scriptorum Hispaniae,*
in voce Emmanuele Martinez de Carion.

* *Biographie universelle*, Paris, art. Ramirez etc.

* *Majanfius, Disf. de S. M. test. fact.*, p. 456.

e. *Over Deschamps, in*

— *Journal Encycl. de Bouillon*, 1780, Fevr., p. 446
tot 465.

— *Mag. des K. u. Buchhandels*, 1780, No. 2,
S. 178; No. 6, S. 496.

— *Mercure de France*, Août 1779, p. 142 *et suiv.*

— *Nouvelles de la Republ. des Lettres*, 1780,
No. X.

f. *Over Helmont, in*

— *Baumgarten's Nachr. v. merkw. Büchern*, Th. 4,
S. 499 ff.

g. *Over Hasfencamp, in*

— *Reichsanzeiger*, 1800, St. 188, S. 2384.

h. *Over*

h. Over Heinicke, (den Zoon) zis Proeve enz. van P. van der Herberg boven, in de Voorrede.

i. Over Hemeling, in

— Naz. Zeitung d. Teutschen, 1800, St. 22, S. 487 ff.

j. Over Holder, in

— Acta Soc. Regiae in Anglia, conscr. ab Oldenburgio. Lips. 1675, 4°., mensē Majo, p. 805. (Oldenburgii Acta Phil., p. 552 *seqq.*)

— Acta Philos., Octob. 1698.

— Benthem's England. Kirchen- und Schulenstaat. Lpz. 1732, 8°., S. 1055 ff., § 205.

— Hutten's Mathemat. and Physical Dictionary. London 1795, 4°., Vol. I, p. 601.

— König, in Bibliotheca, *in voce mutus.*

— Lessing's (G. Ephr.) Sämmtliche Schriften, 15ter B., S. 391.

— Lippenius, in Biblioth. Philos. Frf. 1682, p. 979, fol., *sub voce mutus.*

— Morhof, de Paradoxis sensuum, Cap. 3, p. 19, 20. (Morh. Disertationum academicarum et Epistolic. Hamb. 1699, 4°., Cap. 3.)

— Philos. Transactions, Vol. IV, Ad. 1669. London 1670, 4°., Numb. 47, Mai 1669, p. 958 *seqq.*

— Supplement (a) to the Philos. Transactions of July 1670, *with some reflections of Dr. Wallis, his lettre there inserted*, London 1678.

— Wood, (Ant.) Athenae Oxoniensis, II. ed. London 1721, fol., Fasti p. 34.

k. Over Keller, in

— Deutsches Museum, 1785, St. VIII, S. 173—177.

— Helvetischer Kalender von Usteri, v. J. 1780 1781 und 1782. Zürich.

— Magazin für Fr. IV, S. 88—94.

l. Over

l. *Over Knoll, in*

*Hist. Nachr. (*Zie bij Werken over Doofftomen-Onderwijs.*) S. 90 ff.

m. *Over Lafius, in*

— Seiler's (D.) Gemeinnützige Betrachtungen der neuesten Schriften, welche Religion, Sitten, Beserung des menschl. Geschlechts betr., 1776, S. 465, No. LXIX.

n. *Over Lischwitz, in*

*Adelung's Fortsetz, v. Jöcher's Get. Lexicon, Th. 2, S. 2469.

o. *Over Moref, in*

*Groninger Courant, van Dingsdag den 29 Junij 1819, No. 52.

p. *Over Pasch, in*

— Küster, in Seidel's Bilderfammlng, 1751, S. 72, No. 6.

— Ruppiniſch - Priegnitz. Wochenschr., 2tes Quart., S. 209 ff.

q. *Over Pereire, in*

— Dictionnaire des hommes illustres. Art. Pereire.

— Encyclopedie. Art. *Mutité*.

*Haagsche Courant, 1802, No. 42, 13 Maart, (*van de Solla.*)

— Buffon's Allg. Gesch. der Natur, 2ter B, S. 220 ff.

*Buffon, Oeuvres Complètes, Vol. IV, p. 294, 488, 492 *et suiv.*

*Courrier politique et Littéraire, or french Evening Post, No. 19, du 4—8 Juillet 1777.

— Hamb. Gelehrte Neuigkeiten, v. J. 1751, Numb. 35, S. 279.

— His-

- Histoire de l'Acad. Royale des Sciences, année 1749, (Paris 1753) pag. 183 *et suiv.* de l'Hist. IV.
- Kritische Nachrichten. Greifswald 1750, Numb. 35, S. 266.
- Mémoires de Mathématique et de Physique, présentés à l'Académie Royale des Sciences par divers Sçavans. Paris 1768, 8°. La Préface du Tom. V, p. ij et iij.
- Nouvelles Littéraires de France, l'an 1748 — 1752, par M. Clement.

r. *Over Pfingsten, (Inft. te Kiel. Verg. Inft. te Sleeswijk. boven) in*

- Berl. Monatschrift, v. J. 1786.
- * Franks (J.) Reise nach Paris, London u. s. w., 1ter Th. Wien 1804, S. 97, 98.
- Cramer's Musikal. Magazin, St. 23, S. 363; St. 42 S. 534.
- Hamb. adresf. comt. Nachrichten, 1786, St. 46, 70, 82 und 93. — 1794, St. 69.
- Journal aller Journalen, 1786 Nov. und 1787 Juni. (Hesf *over* Pfingsten.)
- * Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde, Erster Jahrg. Frankf. 1808, S. 355. — Dritter Jahrg. 1810, S. 464. — Achter Jahrg. 1815, S. 283.
- Kielsche gemeinnützliche Nachr., 1787, S. 12.
- Kordes, (Berend) Lexicon der Schleswig-Holstein und Eutin. Schriftsteller. Schleswig 1797.
- Lübeck. Anzeigen, 1786, St. 17. — 1787, S. 3. — 1788, St. 15. — 1789, St. 35. — 1790, St. 32.
- Reichsanz., 1803, 30 Juni.
- Schleswig-Holstein Provinz. Berichten, 1793, Héft. 6, S. 276 ff.

s. *Over Raphel, in*

- Jöcher's Gelehrten Lexicon, Th. 3, S. 1907.
- Journal von u. für Deutschland. v. J. 1784, April, S. 427 ff.

H

— Mol-

— Molleri *Cimbria litterata*, Tom. II, p. 677, 678.

f. Over Schulze, in

— *Medicor. Sileciac. Satyrae*. Wratisl. et Lipf. 1736 *ad*
1742, 8°. Tom. I, Spec. VIII, Mantisfa No. 1, p. 86.

— *Sammlung v. Natur u. Medicin*, nach K. und
Litter. Geschichten, 11ter Versuch, S. 343—349,
(over Schulze, van Eschke.)

u. Over Senfe, in

— *Allg. Litt. Zeit.*, 1796, St. 342.

— *Neue Allg. D. Bibl.*, 21ter B, 2tes St.

v. Over Sibscota, in

* *Lana*, (Fr.) *Prodomo al arte Maestra*. London 1670.

— *Lippenius*, in *Bibl. philos. Frf.* 1682, p. 979, fol.,
sub voce mutus.

w. Over Spörk, in

— *Hamburg. Zeitungen*, 9 Juni 1788.

x. Over Stöhr, in

* *Frank's (J.) Reise nach Paris, London u. f. w.*, 1ter
Th. Wien 1804, S. 99.

y. Over Supff, in

— *Medicor. Silesiac. Satyrae*. Wratisl. et Lipf. 1736
ad 1742, 8°. Tom. I, Spec. VIII, Mantisfa No. 1,
p. 84 *seqq.* — *Epist. anonimi, ibidem*.

z. Over Baker, zie *Johnson's Reise boven, bij Braid-*
wood.

a a. Over Vanin, in

— *Rudiger's (J. C. C.) Zuwachs zur Sprachkunde*,
St. 4, S. 228.

bb. Over

b b. Over Wallis, in

- * Bayle, Dictionnaire, art. Wallis, p. 673, note, et p. 678.
- Acta Erud. Lips. d. a. 1700, mense Majo, p. 193 *seqq. Over Wallis Oper. math.*
- Benthem's England. Kirchen u. Schulenstaat. L. 1732, 8°., S. 1055 ff., § 205.
- * Monconisius, in Itinerario Anglico, Tom. III, p. 50.
- Monconey's Reise, Th. 2, S. 519 *d. Deutsche Uebers.*
- Supplement (a) to the Philos. Transactions, of July 1670, *With some Reflections on Dr. Wallis his lettre there inserted. (over Holder.)* L. 1678, 4°.
- Valesius, (*zie bij Ponce.*)

cc. Over Wesfelink, in

- * Boekzaal, 1821 Junij, bl. 778. *Over Wesfelink's onderwezen en aangenomen Doofflomme.*

dd. Over Ziegler, in

- * Boerhaave, (Herm.) Prael. acad. in propr. Inffit. rei med. Edidit et notas addid.. Albr. Haller. Gött. 1744. 8°., Tom. V, Pars I, p. 223.

f. Spreken, — Spraak, — Spraakvermogen.

- * Koopmans (R.) Verhandelingen en Redevoeringen, 11de Deel, bl. 51, 1819, 8°. *Verhandeling over het Spraakvermogen.*
- * Nieuw alg. Magazijn van Wetenschap, Kunst en Smaak, 1799, Deel V, St. 1, bl. 159 — 184. — Deel V, St. 2, bl. 753 — 764. *Verhandeling van wijlen den Hoogleeraar G. Hesfelink, over Spraak en Taal, toegepast op de Doof-Stommen.*
- * Bijbel der Natuur van J. J. Scheurcker, vertaald door Meijer, 11de Deel, 67ste Hoofdstuk. *Over Spraak en Doofheid.*
- * Letteroefeningen, (Alg. Vaderl.) 1809, N°. 6. Mengelw. *Verhandeling over het Spraakvermogen, met*

betrekking tot den Redenaar, door Mr. Ingenhousz, te Breda.

—Paulini, Kurz. Erbau. Lust., Obf. 23. *Voorbeelden van Doofflommen die spraken.*

Over 't Spreken op 't gezigt, zie

- *Schott, (Gasp.) Phys. curios. Lib. 3, Cap. 2. *Conf. Lib. 3, Cap. 33, § 3.*
- *Schott, (Gasp.) in *Magia*, P. 2, Lib. 3, Syntagm. 4, Pragm. 4.
- Zwingerus, in *Physiol. med.*, Cap. 25.
- *Jocoseriorum nat. et artis etc., Cent. II, prop. 1, p. 102 *seqq.* *Surdum oculis percipere sonos ac voces, mutum loqui possibile est.*

g. Handalphabeten.

(*Over Vingerspraak, Dactylologie, Indigitatio, enz., zie bij Werken, waarin Stukken, op Pereire en Saboureux de Fontenay, en verg. Handalphabeten, bij Werken over Doof-Stommen.*)

- Fabricius, *Bibl. Lat.*, L. 4, C. 6. *De indigitationis auctoribus.*
- *Leger, (St.) *Notice raisonnée des oeuvres de G. Schott*, p. 73.
- Thefaurus artificiosae memoriae. Venetiae 1795, 4°.
- *Tafereelen van Napels, von Rehfusf. Vertaald door J. W. Busfing, 1810, bl. 88—91.
- *Abendzeitung, 1819, N°. 128. *Over de manier van Spreken der Beduïnen.*
- Borelli, *de Indigitatione, cum 5 figuris.*

II. OVER

II. OVER OOR EN GEHOOR, DERZEL- VER GEBREKEN, ENZ.

I. OVER HET OOR EN HET GEHOOR, DE GEBREKEN VAN DEZELVEN, ENZ.

a. Van Dooffstommen-Onderwijzers.

- Eschke, (E. A. d.) Kleine Bemerkungen über die Taubheit. Berlin 1803. — 2te geänd. Aufl. 1806, 8°.
- Eschke, (E. A. d.) Galvanische Versuche. Berlin 1803, 8°.
- Eschke, (C. A. Fil.) Disertatio de auditus vitii. Berol. 1819, 8°.
- Pfingsten, (G. W.) Vieljährige Beobachtungen und Erfahrungen über die Gehörfehler der Taubstummen. Kiel 1802, 8°.
- Pfingsten, (G. W.) Gehörmesfer zur Untersuchung der Gehörfähigkeit Galvanisirter Taubstumme. Kiel 1804, 8°.
- Pfingsten, (G. W.) Bemerkungen und Beobachtungen über Gehör, Gefühl, Taubheit, deren Abweichung von einander, und über einige Ursachen und Heilmitteln der letztern. Altona 1811, 8°.
- Wolcke, (C. H.) Wie Kinder, *u. f. w.* (*Zie boven bij Onderwijs aan Dooffstommen.*)
- Wolcke, (C. H.) Nachricht von den zu Jever durch Galvani-Voltafchen Gehörgebekunst beglückten Taubstummen, *u. f. w.* Oldenburg 1802, 8°.

b. Van anderen.

- Acidalius, Disf. de auditione laesa. Witteb. 1640.
- Alard, Esfai fur le Catarrhe de l'oreille, 2^e. Ed. Paris 1807, 8°.
- Alberti, (S.) Oratio de Surditate et Mutitate. Norimburg. 1591.
- Alberti, Disf. de caufis vitiorum auditus. Hal. 1752.

- Andrieu, *Avis sur les causes de l'aveuglement et de la surdit e*. Paris 1780, 8°.
- Aquapendente, (Hier. Fabric. ab) *Tractatus de auro et auditu organo*. Patav. 1613, fol. (*Opera Omnia* 1738. *Ludg. Bat.*, p. 249.)
- Arneman, (J.) *Von den Krankheiten des Gehörs, mit 2 Kupfertafeln*. Gött. 1802, 8°.
- Banzer, (M.) *Disf. de auditione laesa*. Vitemb. 1640, 4°.
- Bauchinus, *Disf. de auditu laesione*. Basil. 1684 et 1687, 4°.
- Belz, *Abhandlung vom Schalle, wie er entsteht, fortgeht, ins Ohr wirkt, u. f. w.* Berlin 1764.
- Bergen, (de) *Disf. de morbis auris externae*. Francof. 1754, 4°.
- Bergen, (de) *Disf. de morbis auris internae*. Francof. 1754, 4°.
- Berghaus, (J.) *Disf. de partibus firmis organi auditorii*. Vitemb. 1799, 4°.
- Brehm, *Disf. de auditu in genere et tinnitu aurium perpetuo*. Ingolstadtii 1651.
- Brendel, *de concha auris humanae*. Gott. 1747, 4°.
- Brendel, *De auditu in apice conchae*. Gott. 1747, 4°.
- Brotbeck, *Disf. de inflammatione aurium*. Tubing. 1667.
- Caellii Folii *nova internae auris delineatio*. Ven. 1645, 4°.
- Camerarius, (R. J.) *Disf. de verme auribus excusfo*. Tubing. 1721.
- Cartheuser, (J. F.) *De susurru et tinnitu aurium*. Francof. ad V. 1770.
- Cassebohm, (J. F.) *Tractatus quatuor anatomici de auro humana*. Halae M. 1734, 4°.
- Cassebohm, (J. F.) *Tractatus quintus etc. de auro humana, cui accedit tract. sextus etc.* Halae M. 1735, 4°.
- Casferius, *De auris, auditu organo historia anatomica*. Ferrare 1601, fol.
- Cat, (le) *La Théorie de l'ou e*. Paris 1768, 8°.
- Chladni, (E. F. F.) *Entdeckungen über die Theorie des Klanges*. Leipzig 1787.
- Chladni, (E. F. F.) *Die Akustik, mit Kupfertafeln*, Leipzig 1802, 4°.

Chlad-

- Chladni, (E. F. F.) *Traité d'Aoustique*. Paris 1809, 8°.
- Coyter, (Volcher) *De auditus instrumentis*. Norimberg. 1573, 4°.
- Comparetti, (A.) *Obf. anat. de aure interna comparata c. tab.* Patav. 1789, 4°.
- Conseillère, (Déméréhenc de la) *Disf. de auditus* Traj. ad Rh. 1710.
- Contag, *De auditu*. Dantzig 1728, 4°.
- Cotunni, (Dom.) *De aquæductibus auris humanæ internæ*. Neap. 1760, 8°. Viennæ 1774.
- Craufius, (R. G.) *Disf. de tinnitu aurium*. Jenæ 1681, 4°.
- Curtis, (J. H.) *An introductory lecture as delivered 1816, at the Royal Dispensary for the Diseases of the Ear*. London 1817. — Sec. Edit. 1818, 8°.
- Curtis, (J. H.) *Treatise on the Physiology and Diseases of the Ear, etc.* London 1817. — Sec. Edit. 1818. — Third Edit. 1823, 8°.
- Curtis, (J. H.) *Abhandlung über den gesunden und kranken Zustand des Ohres, mit Anmerk. übers. von Dr. H. Robbi*. Leipz. 1819, 8°.
- Curtis, (J. H.) *Cases illustrative of the treatment of Diseases of the Ear, with remarks relative to the Deaf and Dumb*. London 1822, 8°.
- Curtis, (J. H.) *Interessante Krankenfälle, ein Beitrag zur bessern Behandlung örtlicher und konstitutioneller Gehörleiden, — nebst einige praktischen Bemerkungen über Taubstumme, aus dem Engl., mit Anmerk. von Dr. H. Robbi*. Leipzig 1823, 8°.
- Curtis, (J. H.) *A Map of the Ear*. London 1823, fol.
- Dépré, *De ulcere auris*. Erf. 1719.
- Denfing, *Disf. de Surdis ab ortu*. Groningæ 1660, 4°.
- Duverney, (J. G.) *Traité de l'organe de l'ouïe*. Paris 1683, 8°.
- Duverney, (J. G.) *De organo auditus, etc. de auditus vititis, etc.* Lugd. Bat. 1730, 4°. — *Ook in 't Hollands*. Leiden 1750. 8°.
- Duverney, (J. G.) *Abhandlung vom Gehöre*. Berl. 1732.
- Eustachius, (Barch.) *De auditus organo*. Venet. 1564. (*Etiã in Opusc. anat. Delfi 1726.*)

Finc-

- Finckenaу, (J.) *Disf. de clauitu aurium. Regionott.*
1706, 4°.
- Fischer, *Disf. de Dyfoecoea feu auditu difficili.* Erf. 1720.
- Fischer, (C. E.) *Commentatio de cancro auris humanae,*
cum Tab. 4. maj. Lüneb. 1804.
- Fischer, (C. E.) *Abhandlung vom Krebfe des Ohres,*
m. K. Lüneb. 1804, 4°.
- Fritze, (Fr. W.) *De praecipuis aurium morbis.* Francof.
ad V. 1798, 8°.
- Geoffroy, *Disertation fur l'organe de l'ouïe de l'homme,*
des reptiles, des poiffons. Amft. et Paris 1777, 8°.
- Geoffroy's *Abhandlungen von dem Gehörwerkzeuge des*
Menschen, der Amphibiën und Fischen. Lpz. 1780, 8°.
- Giebelhaufen, *De dignoscendis auditus vitiis.* Halae
1799.
- Grammaeus, (Th.) *De morbis oculorum et aurium.*
Venet. 1601.
- Haas, (J. J.) *Disf. de auditus vitiis, etc.,* Lipf. 1782, 4°.
- Helbich, *Disf. de fonitu et tinnitu aurium.* Altdorf. 1699.
- Heller, (J.) *Verhand. over de Doofheid.* Amft. 1815, 8°.
- Helmont, *Disf. de auditu difficili.* Halae 1703, 4°.
- Heurnius, (Joh.) *Liber de morbis oculorum, aurium et*
nasi, dentium et oris. (Opera omnia. L. B. 1681.)
- Hoffmann, (Fr.) (*resp. Naboth,*) *Disf. de auditu*
difficili. Halae 1703.
- Hoffmann, (C. L.) *Disf. de auditu.* Jenae 1746, 4°.
- Hofmeister, *De organo auditus eiusque vitiis.* Lugd. B.
1741, 4°.
- Horlacher, (G. H.) *De praecipuis aurium morbis.*
Gott. 1792, 8°.
- Jantke, *Disf. de obauditione feu furdicate.* Altdorf. 1746.
- Ilg, (J. G.) *Anatomifche Beobachtungen, u. f. w. über*
den Bau der Schnecke des menschl. Gehörorgans,
u. f. w. Prag 1821, 4°.
- Itard, (J. M. G.) *Traité des maladies de l'oreille et de*
l'audition. Paris 1821, 2 Tom., 8°.
- Itard, (J. M. G.) *Die Krankheiten des Ohres und des*
Gehörs. Weimar 1822.

Krank-

- Krankheiten, (die) des Gehörs, u. s. w. Hamburg 1819, 3te Aufl. (von Dr. Albrecht), 8°. — Ook *vertaald in 't Hollandsch*, Rott., door Pool.
- Kritter, (J. F.) *Disf. de auditu difficili*. Gott. 1793, 8°.
- Ksitter, (J. F.) und Lentin, (L. F. B.) Ueber das schwere Gehör und die Heilung der Gehörfehler, u. s. w. *Herausgegeben mit Anm. von C. F. Niceus*. Leipz. 1794, 8°.
- Krzowitz, (W. Tenka de) *Historia Cophosae et Baryscolae*. Vindob. 1778, 8°.
- Körner, (Praef. Autenrieth) *Disf. f. Observationes de functione partium singularium organi auditoris*. Tübing. 1818.
- Kühnau, *Disf. de organis auditoris interuentibus*. Gott. 1799, 4°.
- Kulm, *De auditu*. Dantzig 1724. 4°.
- Leidenfrost, (*resp.* Schedet) *Disf. de tinnitu aurium*. Duisburg 1785, 4°.
- Leidenfrost, (*resp.* a Wefener) *Disf. de susurru aurium*. Duisburg 1785, 4°.
- Malatides, (D.) *Tractatus de Otagia*. Viennae 1820, 4°.
- Manfredi, (P.) *Novae observationes circa uveam oculi, et aurem*. Romae 1668, 4°.
- Mappus, (Marcus) *De aurium certimine*. Argent. 1684.
- Meckel, (P. F.) *Disf. etc. de labyrinthi auris contentis etc.* Argentorati 1777, 4°.
- Meiner, (L.) *Die Krankheiten des Ohres und Gehörs*. Leipz. 1823, 8°.
- Meisner, *Disf. de auditu ejusque vitii*. Prag. 1690.
- Mercurialis, (H.) *De morbis oculorum et aurium*. Ven. 1590.
- Mery, (Jean) *Description exacte de l'oreille, etc.* Paris 1677, 1681. 1687, 12°.
- Milloradovus, *Disf. de surditate ex retropulsa crusta lactea orta*. Halae 1769.
- Monro, (A.) *Three treatises on the brain, the eye and Ear*. Edimb. 1797, 4°.
- Murray, *Disf. f. abcessus auris internae observation*. Upsalae 1746, 8°.

- Nicolai, (E. A.) *Ratio structuræ quarundam auris partium.* Jenæ 1761.
- Nymmannus, *Disf. de gravi auditu et surditate.* Viteb. 1594.
- Pyl, (D.) *Disputatio de auditu in genere et de illo qui fit per os in specie.* Greifswalde 1742.
- Placentini, (Casferi) *De vocis auditusque organis, etc.* Ferrar. 1600, fol.
- Plates, *Disf. de gravi auditu.* Basil. 1589.
- Platner, *Disf. de morbis membranae tympani.* Lips. 1780.
- Pohl, (C. E.) *Expositio generalis organi auditus per classes animalium.* Vindobonæ 1818, 4°.
- Quelmalz, (S. R.) *Programma de hæmorrhagia auris sinistrae.* Lips. 1750, 4°.
- Quelmalz, *De obturatione meatus auditorii a polypo.* Lips. 1752, 4°.
- Rivinus, (A.) *Disf. de auditus vitiis.* Lips. 1717, 4°.
- Ryckewaert, *Disf. de surditate et gravitate auditus.* Lugd. Bat. 1677, 4°.
- Rose, (*Praef.* Walther) *Disf. anatomica de membrana tympani.* Lipsiæ 1724, 4°.
- Saunders, (J. C.) *The Anatomy and Diseases of the Ear, with Engrav.* London 1806, fol. — 2d. ed., London 1817, 8°.
- Scarpa, (Ant.) *Anatomicæ disquisitiones de auditu et olfactu.* Tinici 1789, (Milan 1795,) fol., Norimb. 1800, 4°.
- Scarpa, *Observationes anat. de structura fenestrae rotundae et de tympano secundario.* Modenæ 1772, 8°.
- Scarpa, *The Anatomy of the human Ear.* London *c. fig.* 1806, fol.
- Schelhammer, (G. C.) *De auditu liber, etc.* Lugd. Bat. 1684, 8°.
- Schenk (J. F.) *Disf. de tinnitu aurium.* Jenæ 1667, 4°.
- Scheuchzer, *Disf. de surdo audienti.* Traj. ad R. 1694.
- Schmid, (J. A.) *De periosteosculorum auditus ejusque vasculis.* Lugd. Bat. 1719, 4°.
- Schmidt, (J. A.) *Disf. Surdus de sono judicans.* Jenæ 1690.

Schott,

- Schott, (O. P.) (*Praef.* J. Salzmann) *De aure humana.* Argent. 1719, 4°.
- Schrader, *Disf. de auditus gravitate.* Helmst. 1694.
- Schulze, *Disf. de auditu difficili.* Halae 1741.
- Schulze, (*resp.* Jebens) *Disf. de auribus manantibus et ulceratis.* Halae 1743.
- Sömmering, (S. Th.) *Icones organi auditus humani,* Francof. 1806. fol. — *Oak in 't* Duitsch.
- Stendner, *Disf. de auditus diminutione et abolitione.* Lugd. Bat. 1669.
- Tschudi, *Disf. de aurium medicina.* Argentorati 1715.
- Valsalva, (A. M.) *De aure humana tractatus,* Bonon. 1704, Ultraj. 1707, cum *Epistola Morgagni* 1717, Ven. 1740, 1744, 1777, 4°.
- Vieussens, (R.) *Traité de la structure de l'oreille.* Toul. 1714, 4°.
- Volckamer, (M. G.) *Disf. de otalgia.* Altd. 1733, 4°.
- Webel, *Disf. s. casus aegroti auditu difficili laborantis.* Argent. 1768.
- Weber, (E. H.) *De aure et auditu hominis et animalium, etc.* Pars I. *De aure animalium aquatilium.* Lipsiae 1820, 4°.
- Wedel, (G. W.) *Disf. de affectibus aurium in genere.* Jen. 1705.
- Wildberg, (C. F. L.) *Versuch einer anat. physf. pathol. Abhandlung über die Gehörwerkzeuge der Menschen.* Jena 1795, *m. K.*
- Winkler, (J. H.) *De ratione audiendi per dentes.* Lpz. 1759, 4°.
- Wolff, (J.) *Disf. in Galeni libros de affectibus aurium.* Helmst. 1619.
- Wünsch, (C. E.) *Disf. de auris humanae proprietatibus et vitiis quibusdam.* Lipsiae 1777, 4°.
- Zavorzir, (Screta A) *Disf. de laesa auditione.* Basf. 1671, 4°.
- Zeidler, *Disf. de surditate.* Lipsiae 1630.
- Zinn, (J. G.) *Observationes anatomicae de vasis subtilioribus et cochlea auris internae.* Gott. 1753, 4°.
- Zwinger, *Disf. de otolatreia.* Basf. 1715, 4°.

2. OVER GEHOOR-HERSTELKUNST.

- Baumerus, (J. P.) *Prodromus novae methodi furdos a nativitate faciendi audientes.* Erf. 1749, 4°.
- Becker, (W. G.) *Guter Rath für Taube und Schwerhörige.* Leipzig 1815. 2te Auflage, 1823, 8°.
- Bouvyer-Desmortiers, (1e) *Mémoire ou considérations sur les sourds-muets et sur les moyens de donner l'ouïe et la parole, etc.* Paris, an VIII, 8°.
- Bouvyer-Desmortiers, (1e) *Untersuchung über Taubstumme und die Mittel ihnen das Gehör und die Sprache zu verschaffen, mit Anmerk. von Martens.* Lpz. 1801, 8°.
- Jorissen, (Praef. A. E. Buchnero) *Dis. sistens novae methodi furdos reddendi audientes physicas et medicas orationes.* Halae 1757, 4°.
- Büchner, (A. E.) *Abhandlung von einer besondern und leichten Art Taube hörend zu machen.* Halle 1759, 8°.
- Busson, (J.) *Dis. an absque membranae tympani apertura topica in concham injici possit.* Paris 1742, 4°.
- Ettmüller, (C. F. B.) *Von den Mitteln die Gesundheit der Ohren zu erhalten.* Lübben 1802, 8°.
- Olivet, (Fabre d') *Notions sur le sens de l'ouïe en général et en particulier sur le développement de ce sens opéré chez R. Grivel, 2de Ed.* Montpellier 1819, 8°.
- Trampel, (J. E.) *Wie erhält man sein Gehör gut, etc.* Pymont 1800, Hann. 1822, 8°.
- Wiederherstellung des Gehörs durch eine leichte chirurg. Operation. *Alteub.* 1786, 8°.

(*En in de jongste van de boven opgegevene Werken over het Oor en het Gehoor.*)

a. *Door Electriciteit en Galvanismus.*

- Galvani, (A.) *Abhandlung über die Kräfte der Thierischen Electricität.* Prag. 1793. *Uit het Italiaansch, door Mayer.*

Schu-

Schubert, (G. W.) Von der Anwendung des Galvanismus bey Taubgebohrnen *aus dem Latein.* Leipzig 1805, 8°.

Sprenger, (J. J. A.) Anwendungs-art der Galvani-Voltaischen Metall-Electricität zur Abheff. der Taubheit und Harthörigkeit. (*Einzeln abgedr. aus der Annalen der Physik, von Gilbert, Jahrg. 1802. Juli, oder Band IX, Stück III, m. 2. K. Halle 1802, 8°.*)

(*En in eenige der boven opgegevene Werken van lateren tijd, vooral die van Eschke, Pflingsten, Wolcke, enz. zie boven.*)

b. Door Perforatie van den Processus mastoïdeus en van de Membrana Tympani.

Arnemann, (J.) Bemerkungen über die Durchbohrung des Processus mastoïdeus. Götting. 1792 7 8°.

Beck, (J. S.) Disf. de perforatione membranae Tympani. Erl. 1809.

Déleau, Mémoire sur la perforation de la Membrane du Tympan. Paris 1822, 8°. — *Zie Wendt beneden.*

Fuchs, (J. F.) Disquit. fist. de perforatione membranae Tympani. Jenae 1809.

Hymly, (C.) Commentatio de perforatione membranae Tympani. Gött. 1806, 4°.

Neusf, (J. H. G.) De perforatione membrana Tympani. c. Tab. Gott. 1801, 4°.

Nieuwenhuis, (L. C.) Disf. medica sistens momenta quaedam de surditate per puncturam membranae Tympani curanda. Traj. ad Rhenum 1807.

Wendt, (G.) Practische Beobachtungen über die Durchbohrung des Trommelfelles *u. s. w.*, nebst einige Bemerkungen über Entwicklung des Stimm- und Sprachorgans, *nach Déleau bearbeitet, u. s. w.* Sulzbach 1823, 8°.

(*Zie ook in het Werk van Itard, enz.*)

3. OVER DE STEM, ENZ.

- Aquapendente** (H. F. ab) Tract. anat. de larynge vocis instrumento. Patav. 1613. (Opera omnia, L. B. 1738, p. 268.)
- Aquapendente**, (H. F. ab) Tractatus 4. anatom. de locutione et ejus instrumentis, de loquela brutorum, etc. Francof. 1624. (Opera omnia, Lugd. Bat. 1738, p. 307.)
- Busch**, (J. M.) De mechanismo organi vocis hujusque functione. Groningae 1770, 4°.
- Casferi** liber de Organis vocis. Ferrariae 1600, fol.
- Comiers**, Traité de la parole. Liège 1691.
- Cordemoy**, Discours physique de la parole, 2de Ed. Paris 1617.
- Ebo**, (J. C. den) Disf. de fabrica et usu linguæ. Lugd. Bat. 1742, 4°.
- Kempelen**, (van) *Zie bij Werken over Doofstommen-Onderwijs boven.*
- Lischwitz**, (J. Chr.) Disf. de voce et loquela. Lipsiae 1719, 4°.
- Liscovius**, (C. F. S.) Disf. physiologica sistens theoriam vocis. Lipsiae 1814, 8°.
- Liskovius**, (K. F. S.) Theorie der Stimme, m. 1 K. Lpz. 1814, 8°.
- Montagnat**, (H. J. B.) Eclaircissement sur la découverte que M. Ferrein a faite du mécanisme de la voix de l'homme, 1746, 8°.
- Placentini**, De vocis auditusque organis. (*Zie boven bij Gehoor.*)
- Reverhorst**, (J. van) Disf. etc. de fabrica et usu linguæ, etc. Lugd. Bat. 1739, 4°.
- Runge**, (J. C.) Disf. etc. de voce ejusque organis etc. Lugd. Bat. 1753, 4°.
- Vogel**, (R. A.) De larynge humano et vocis formatione Erf. 1747, 4°. (In opusc. Götting. 1768, 4°.)
- Walther**, (A. F.) De larynge et voce. Lips. 1740, 4°. (*Zie ook bij Taal, beneden, en bij Spraak-Onderderrigt bij Werken over Doofstommen-Onderwijs, boven.*)

4. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN OVER
HET OOR, HET GEHOOR, ENZ.

(*Buiten hetgeen men vindt in de boven aangehaalde
Werken over Gehoor, enz.*)

1. OVER HET GETAL VAN DOOF-STOMMEN.

- Acta Eruditorum, Lipsiae 1709, Aug. p. 363.
Allgem. Deutsche Bibl., Th. 68, S. 232.
Camerarii, (J. Rud.) Sylloge memorabil. medic., etc.
Cent. 13, p. 60.
Conversations-Lexicon, B. IX. Art. *Taubstumme*.
Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Erster
Jahrg. Frkf. 1808, S. 352. — Zweiter Jahrg. 1809,
S. 33. — Dritter Jahrg. 1810, S. 262 u. 265.
Letterbode, (Alg. Kunst- en) 1805, N., 21 en 1813,
Nº: 51, bl. 344. *Iets over de evenredigheid der Blinden
en Doofstommen, met de bevolking van verschillende
Landen, door Friedlander.*
Martens, (J. H.) Vollständige Anweisung zur therap.
Anwendung des Galvanismus. Leipz. 1803, § 69, S. 243.
Meckel, Archiv. für die Physiologie, iter B., 4ter Heft,
S. 640. *Ein Fall von mehreren Taubst. Geschwistern,
von Nasse.*
Morgenblatt f. d. gebild. Stände, 1821, Nº. 37.
Mont. 12 Febr., S. 146. *Taubstumme.*
Nieuwenhuis, (Alg. Woordenboek van Kunsten en Wetensch.)
Op het woord Doofstommen.
Platerus, Prax. med., Tom. I, p. 205.
Rees, (van) Bijdragen tot het Galvanismus, IIde Deel,
3de St., bl. 55.
Revue Encyclopedique, Cah. 50, Fevr. 1823, p. 413.

2. OVER HET OOR, GEHOOR, DOOFHEID,
DOOF-STOMHEID, ENZ.

Acta Suec., (*von Kästner überf.*) Vol. XIV, trim. 4,
art. 9, p. 313.

An-

- Annales Acad. Rheno-Traj.**, 1820—1821. J. van der Hoeven et W. Vrolik, *Responsiones ad Quaest. med.*
- Allg. Litt. Zeit., Intellbl.**, No. 58, 7 April 1802, von Gall. — **Intell.**, NP. 93, S. 753, von J. von Ramm.
- Arneman, Mag. f. d. Arzneywiss.**, B. II, St. 2, S. 17 ff., von Eschke.
- Bell, Samenfei der Heekunde**, D. II, bl. 334, D. III, bl. 423.
- Bichat, Principes de Physiologie**, Tom. III.
- Bonet, (Th.) Med. Sept. Lib. I,**
Sectio XXII.
- Bonet, (Th.) Septuor. f. anat. pract.** } *De aurium affec-*
Tom. I, Lib. I, Sectio XIX. } *tibus.*
- Bonet, (Th.) Polyalthes, Tom. I,**
Lib. II, Cap. XLIV.
- Böyer, Traité des Mal. chirurg.**, Tom. VI, p. 1—57.
- Buchner's Misc. med. phys.**, v. J. 1727, S. 729.*
- Camper, Sämmtliche kleine Schriften.** Leipz. 1784—1788,
3 Bände. — B. I, St. II, S. 1—65. — B. II, S. 1
bis 41. — B. II, St. II, S. 1—41. *Ueber die Gehörorg.
der Fische.*
- Chirurgische Handbibliothek**, eine auserlesene
Sammlung der besten neuern Chirurg. Schriften des
Auslandes. Vidrter B. *enthält aus dem Franz. übersetzt:*
Itard, die Krankheiten des Ohres und des Gehörs.
(*Zie oben, bij Werken over het Gehoer, op
Itard.*)
- Chronica sacri monasterii Casinensis**, Cap.
XIII, p. 139. Lut. Paris. 1668, 40s. *Digressio Physiol.
cur surdi sunt etiam muti.*
- Cornarius, (J.) Consiliorum medicinalium tractatus.**
Lipf. 1599. *Surdus etiam mutus.*
- Conversations-Lexicon**, art. *Gehör und Klang.*
- Cooper, (S.) Dictionary of pract. surgery.** London
1818, p. 322.
- Cooper, (S.) Handbuch der Chirurgie**, art. *Gehör*,
S. 153 vom B. II, 1820.

- Cuvier, Anatomie comparée, Tom. II, 13e Leçon,
p. 446—534.
- Delect. opuscul. medic. Hal., cur. Romero,
Vol. I, p. 56, 57.
- Dictionnaire, des Sciences médicales, Tom.
XXXVIII, art. Oreille *et* art. Oufie. — Tom. LII,
art. Sourd *et* Sourd-muet.
- Dolaeus, Encycl. Chirurg., Lib. I, Cap. 14, § 19.
- Epheremid. Germ., Dec. 1. a. 1. Obs. 101. —
Dec. 2. a. 7. p. 171.
- Esprit des Journaux, Tom. III, 1789, Mars, p. 369
et suiv. *et* Tom. X, 1806, Oct., p. 128.
- Gall *et* Spurzheim, Anatomie *et* Physiologie. Paris
1810, Vol. I, p. 160—179. *De l'ouïe.*
- Haller, Elementa Physiol., Tom. V, p. 253.
- Hoffmann, (Fr.) Conf. *et* resp. med., Consult. 40.
- Horn's Archiv, 1817, St. 3, S. 397. *Krankheiten des
Ohres.*
- Hufeland, Journal der pract. Heilkunde.
B. I, S. 180. — B. II, S. 479. — B. IX, D. 177. —
B. XV, B. 96. — B. XVIII, B. 183. — B. XXI,
B. 52. — B. XXVIII, E. 94. — B. XXX, D. 11. —
B. XXXI, B. 1—54 *und* C. 1—52. — B. XXXIII,
A. 119 *und* E. 79. — E. XXXIV, A. 112. —
B. XXXIX, B. 65. — B. LIII, F. 92. — B. LIV,
B. 66 *und* 75. — B. LV, B. 18 *und* C. 32.
- Journal Complement., du Dict. des Sciences med.,
Tom. VI, Mars 1820, p. 17—31. *Lijkopeningen van
Doofflommen, door Rosenthal.*
- Journal de medecine, par le Roux, Oct. 1814,
p. 170, *et* Tom. XXXV, 1816, p. 222.
- Journal der Erfindung, Theorie, *u. f. w.*, St. XXIII,
S. 128.
- Journal général de medecine, par Sedillot, Tom.
LI, 1814, p. 453. *Lijkopening, door Brodie.* —
Tom. LVI, 1816. *Observ. sur les malad. intern. de
l'oreille, par Perreymond.* — Tom. LXX, 1820,
p. 124. *Recensie van Curtis Trêatise, door Villerme.*

- Journal universel des Sciences med., Janv. et Fevr. 1820. *Recensie van hetzelfde Werk, door Itard.*
- Kapp, Sammlungen für praktische Aerzte, B. XV, S. 327.
- Klinische Annalen d. Herz. Krankenanstalt zu Jena, von Ackermann und Fischer, 1805, S. 69—102.
- Kopp, (J. J.) Jahrbuch der Staatsarzneykunde. Zweiter Jahrg., Frf. 1809, S. 334. — Sechster Jahrg., Frf. 1813, S. 323, u. f. w.
- Lenhosfèk, (M. A.) *Physiol. medic.*, Vol. IV, p. 400—465.
- Letteroefeningen, (Vaderlandsche) 1816, No. 2. Mengelwerk. *Bijdrage tot de kennis en geneezing der Zickten van het Gehoor, door Dr. Hesen.* — Julij en Aug. 1823. Mengelwerk, bl. 397 en volg. *Voortreffelijkheid van 't menschelijk Gehoor boven de overige Zintuigen, door J. Robbers.*
- Loske's Auserl. Abhandl. practischen und chirurgischen Inhalts, aus den Philosophischen Transactionen, Th. II, S. 29, S. 157 u. folg. S. 271. — Th. IV, No. 54.
- Mag. Encycl., Tom. III, an 2, 1776, p. 29. — *Considérations sur la connaissance de l'étendue que nous donne le sens de l'ouïe, etc., par Venturi.*
- Mangeti, *Theatr. Anatom.*, Tom. II, Libri IV, Cap. V, p. 384—427. *Waarin de Werken van Duverney, Schelhammer en Valsalva.*
- Medizinischen Bemerk. und Untersuchungen einer Gesellschaft von Aertzen in London, 4ter B., S. 168.
- Medizinische Realw. Leipzig, B. III, 1819.
- Medizinisch - Chirurgische Zeitung, B. III, 1823, No. 58 und 59. *Recensie van Itard's Werk, Die Krankheiten des Ohres.*
- Mémoires sur les sujets proposés pour le prix de l'acad. Royle de Chirurgie, Tom. IX. *Maladies des oreilles, par Leschevin.*
- Memoirs of the med. Soc. of London, B. III. *Lijkopening.*
- Merkw. Abhandl. d. Londner med. Gesellschaft, B. I, a. d. Engl. Altenborg 1789.

- Miscellanea medico-physica academiae naturae-curiosorum, (Lips. et Wratisl.) 1670, 4°, Vol. I, ann. 1, Obf. 35 Schol. — Dec. 1. a. 1, Obf. 35. — Dec. 2. a. 6, Obf. 123, 204. — Dec. 3. a. 3, Obf. 9. — Dec. 3. a. 7, 8, Obf. 203. — Cent. 9, Obf. 3.
- Morgagni, De sedibus et causis morborum. Lugd. Bat. 1778, 4°. In Epist. 4, 6, 14, 21, 31, 51, 52, 57.
- Morgagni, Epist. Anat. duae. L. B. 1778, 4°. Epist. I, p. 107.
- Nicolus, Serm. 3 tract. primi. Cap. V. *De sensu auditus.*
- Nieuwenhuis, (Alg. Woordenb. v. Kunsten en Wetenschappen) *op het woord Geluid.*
- Pierer, Medizinisches Realwörterbuch, Band. III, art. Gehör.
- Plinius, Hist. nat., Lib. X, Cap. 69. *Surdi etiam muti.*
 Quaestion med. Paris., 1624, p. 31. *An ab ortu surdi etiam muti?*
- Reil's Archiv für die Physiol., B. II, Heft. I, S. 18.
Ueber den Zweck der Eust. Röhre, von Köllner.
 B. III, S. 165. *Ueber Physiologie des Gehörs, von Herholdt.*
 B. IV, S. 105. *Köllner's Anm. üb. Herholdt.*
 B. V. S. 383, *von Venturi. Verg. Mag. Encycl. boven.*
 B. IX, S. 313 ff. *Authenrieth und Kerner Beobachtungen über die Functionen einzelner Theilen des Gehörs.*
- Richerand, Elémens de Physiol., 5e ed, Tom. II, p. 38.
- Ridini, Curat. medic. N°. 553.
- Rust, Magazin, B. VI, St. 2, S. 232, *von Wedemeyer.* — B. X, St. 2, S. 455, *von Casper, (J. L.) Die Krankheiten des Ohres und des Gehörs nach ausländischen Beobacht. bearbeitet, Heft. III, S. 452.*
- Salzmann, Der Bote aus Thüringen, St. XXX, S. 478.
 Sammlung auserlesener Abhandl. zum Gebrauch für practische Aerzte, B. IX, S. 448 ff. — B. XIV, St. 1, N°. 2; St. 2, N°. 2, 3.
- Sprengel, Inst. medicae, II, p. 395.
- Spürzheim, (G.) Observations sur la Phraenologie. Paris 1818. *De l'ouïe*, p. 253. — *Over Mitchel*, p. 265.

Stark's neues Archiv für die Geburtshülfe; Frauenzimmer-
u. Kinderkrankheiten, B. I, S. 396. *Ueber Ohrenkrank-*
heiten.

Sylvaticus, Consult. et Resp. med. Cent. Consult. 17.
Verhandelingen van 't Zeeuwsch Gen.; Deel V,
bl. 266, van Dinckler.

Voigtel, Handbuch d. Pathol. Anat., Th. II, S. 33
bis 49.

Vogel, De cognosc. et curand. praec. corporis humani
affectibus, § 585.

Webster, (C.) Med. pract. Syst. ex act. Edimb. Disp.
depromt., Tom. III, p. 225.

Wepfer, Obs. med. pract., N°. 3, p. 879.

*Over gevoel. hoor- en muziek-proeven
met Doofstommen.*

Allg. Litt. Zeit., 1802. Intellbl., N°. 44, 24 März,
N°. 50. — 3 April, N°. 58. — 17 April, door Beyer,
te Parijs.

Berlinische Sammlungen nützlicher Wahrheiten,
St. 1, 1744, von Beveregius.

Boerhaavii Praelectiones in Inst. rei med., Vol. IV,
p. 414.

Cardanus, (Hier.) De Subtilitate libri XXI, Basil.
1553, fol., p. 387.

Chladni, Akustiek, S. 264, van Vidron, *te* Parijs.

Delius, Amoenitates medicae. L. 1745, Dec. 1, p. 319.

Engelhard, (Nic.) Ferae Groninganae, 8o. — Tom. II,
Sect. Post. Gron. 1739, p. 161—192. Disf. physio-
logico-juridica *ad Legem X, Cod. L. VI, Tit. XXII,*
quae est de Surdis et Mutis. (Verg. Menagius
beneden.)

Epheremid. Acad. Nat. cur., Dec. 1, an 1, Obs.
XXXV.

Europeis (het) Magazijn der bezondere Zaken in
het rijk der Natuur, in de Staten en Wetenschappen,
Nov. 1754, bl. 393.

Fran.

Frankische Sammlungen von Anmerkungen der Naturlehre, u. s. w., 5ter B. Nürnberg. 1760, 8°. S. 498 bis 501. *Kurze Anm. über die Kunst Taube hören zu lehren.*

Haller's Elem. Physiologiae, Tom. III, p. 479. *Toonvoelen van Doof-Stommen.*

Joco-Seriorum Nat. et artis, cent. tres, Cent. II, Prop. XCIV, p. 190. *Ut surdus instrumenti musici sonum percipiat efficere.*

Journal des Debats, 31 Dec. 1814.

Letterbode, 1816, No. 11. *Berigt eener belangrijke proef met Doof-Stommen genomen. — Over Muzijk hoorbaar voor dezelve.*

Medizinische Annalen v. Altenburg, Nov. 1816. (*Brief aan Haller.*)

Menagii Amoenitates Jur. Civ. Frf. 1680, p. 155. — Ed. 1677. Paris., C. 27, p. 164. (*Verg. Engelhard boven.*)

Morhofius, de Paradoxis sensuum, Cap. III, p. 316.

Musikal. Zeitung, 1801, No. 4, door Vidron, te Parijs.

Percy, Anecd. *How the Deaf may hear.*

Rahn, (J. H. H.) Archiv gemeinnützigiger physichen und medic. Kenntn. *Over sijn gevoel van Doof-Stommen.*

Reichsanzeiger, 1802, No. 191. *Verg. Juni 1803, No. 159.*

Voigt's Magazin für Naturkunde, B. II, St. 3, door Vidron.

3. OVER GEHOOR-HERSTELKUNST.

Adelung's Fortsetz. v. Jöcher's Gel. Lexicon, Th. I, S. 1535. *Over Baumer.*

Continatio thesauri practici Besoldiani, p. 560. *Sub voce surdi et muti.*

Comment. Soc. Gotting., Vol. XI, Class. Phys., p. 39. *Lentini tentamen vitii auditus medendi, etc.*

Eckard's monatliche Auszüge, v. J. 1700. S. 269.

Francisci, (Erasmi) Sittenspiegel, S. 1247.

Histoire de l'acad. des Sciences, pour 1703, à Paris 1705, Tom. XVII, p. 18. — *Verg.* p. 53 et 1743, p. 224 et *suiv.* — *Verg.* Mémoire de l'acad. Fr. des Sciences. *Le même.*

Journal de med. Chir. et Pharm., par Corvisart, etc. XV. *Mémoire sur les moyens de rendre la parole aux sourds-muets, par Itard.*

Krünitz, Encycl., Th. XVI, *Unter dem Worte Gehör.*

Mulleri, (Ph.) Notae ad Brückneri status conscientiae, Cent. 6, qu. 16.

Paschius, (Ge.) De inventis nov - antiquis, p. 612 *segg.*
Sude's Gelehrter Criticus, Th. III, qu. 2, S. 13 ff.

a. *Door Electriciteit en Galvanismus.*

Archiv für die Pharm. und ärztliche Naturk. Casfel 1802, B. I, 2tes und 3tes Stück.

Arneman, Biblioth. für Chir. und prakt. Medic., B. I, St. 2, S. 241.

Deiman, Geneesk. proeven en waarnemingen omtrent de Electriciteit, 1779, bl. 268.

Hufeland's Journal der Pract. Heilkunde,

B. VII, D. 168. — B. XIII, B. 79, D. 230. —
B. XVII, A. 159, C. 41.

B. XX, D. 12. — B. XXIV, A. 162.

Kühn, Geschichte d. medicin. und physisch. Electricität, B. II, S. 146.

Letterbode, (Alg. Kunst- en) 1804, D. I, bl. 210. —
1807, N°. 48, bl. 339—341, en 1813, N°. 17,
Brief van P., over zijn' Doof-Stommen Zoon.

London medical Journal, 1790, P. I, p. 31, *door*
Blizard.

Nordisches Archiv, B. II, St. 3, (1802) *von Dr.*
Pfaff, zu Kiel.

Thuesink, (Thomassen a) Geneeskundige waarnemingen, D. II, bl. 252. (*Over Proeven, genomen aan het Instituut voor Doofstommen te Groningen.*)

b. *Door.*

b. Door opening van de Eustachiaansche Buis.

Bell, Lehrbegriff der Wundarzneykunde, B. VI, S. 619.
Histoire de l'acad. des Sciences, an 1724, p. 53.
par Guyot.

Loder, Journal, B. IV, St. 1, S. 38, *door Fontaine.*
Machines et Inventions app. p. l'acad. Royale des
Sciences, Tom. IV, p. 1115, *par Guyot.*

Philosophical Transact. for 1741, p. 848, *door*
Cleland. — For 1755, p. 213, *door Wathen.*

Sammlung für practische Aertze, B. IX, S. 438.
Verhandelingen van het Bataafsche Genoot-
schap te Rotterdam, D. V., bl. 216, *door ten Haaff.*

*c. Door Perforatie van den Procesfus mastoïdeus en
van de Membrana Tympani.*

Acta Reg. Societ. med. Hafniens., Vol. III, p. 435,
door Callisen.

Abhandl. d. Schwed. Akad. der Wissensch. auf das
Jahr 1789, 3ter Trimester, B. X, S. 3, 4, 5. *Over*
Perforatie van den Procesfus mastoïdeus, door Hag-
ström, Acrel en Murray.

Commentationes Societ. Gott., Vol. XXVI, *door*
Himly.

Journal de med. chir. pharm. *par* Corvisart, etc.
Brumaire an 13, Tom. IX, p. 106.

Journal de médecine, an 13, p. 106, *par* Maunoir
et p. 202, *par* Colliep.

Hufeland, Journal der Pract. Heilkunde,
B. XXIV, B. 172, *door* Hunold. — B. XXIV, C. 165.
door Hufeland. — B. XXV, B. 13. — B. XXV,
D. 168, *door* Nasfe. — B. XXV, D. 174, *door*
Himly.

Letterbode, (Alg. Kunst- en) 1806, No. 44, bl. 275;
No. 45, bl. 294—297, bl. 339. *Perforatie, door van*
Wij. — No. 48, door Cooper; 1811, No. 46, bl.
309, *door* Itard.

L o.

- Loder, Journal für die Chirurgie, B. III, S. 595.
 Moniteur Universel, 1 Oct. 1811, p. 1046 et 30 Oct. 1811, p. 1154, (*ausf* Journal de l'Empire, 30 Oct. 1811), par Itard.
 Philosophical Transactions, for 1800 et 1801, Part. II, p. 421 *seqq.* *Over de Perforatie*, door A. Cooper,
 Revue Encycl., Vol. XIV, Avril, Mai, Juin 1822. *Sur la perforation de la membrane du tympan*, par Parent-Duchatelet.
 Richter's Chirurg. Bibliothek, B. VIII, S. 324, von Fielitz. — B. X, S. 615, von Löffler.
 Verhandelingen en Waarnemingen ter bevordering van Genees- Heel- en Verloskunde. Leyden 1803. In het 2de Deel: 1°. *Verh. over het Oor*, door E. Home. — 2°. *Verhand. over het vernietigen van het strommelvlies*, door A. Cooper. — 3°. *Aanm. over de wijze van het hooren na dit vernietigen*, door A. Cooper. — 4°. *Aanmerk. over de Perforatie*, door E. Home.

4. OVER STEM, SPRAAKBEWERKTUING, ENZ.

- Beschreibung der Sprachmaschine, oder Sprechenden Figuren, *m. Erzähl. m. K.* Nürnberg. 1799, 8°. Blumenbach, Grondbeginfelen der Natuurkunde van den mensch, 1Xde Afdeel., bl. 110—120. *Over Stem en Spraak.*
 Camper, Sämtliche kleine Schriften, B. II, St. 2, S. 49—73. *Abhandlung von den Sprachwerkzeugen der Affen.*
 Cuvier, Anat. Comp., Tom. IV, p. 445.
 Dictionnaire Encyclopedique, Tome XXII, p. 23, par Alb. de Haller.
 Galeni (Claud.) Vocalium instrumentorum dissectio. (In oper. ed. Charter. IV, No. 29.)
 Haller, Elementa Physiologica, Tom. III, p. 366 *seqq.*
 Kem-

- Kempelen, (van) *Zie bij Werken over Doof-Stommen-Onderwijs.*
- Lenhosfêk, (M. a) *Physiol. med.*, Vol. IV, Cap. II, p. 51—99.
- Letterbode, (Alg. Konst- en) 1795, No. 249, bl. 110 en 111. *Kort en algemeen verslag van 't Spraaktuig van van Kempelen.*
- Maloet (P. L. M.) et Savary, (Jac.) *Est ut ceteris animalibus ita homini sua vox peculiaris.* Paris. 1747, 4°. *Pluribus in locis.*
- Mémoires de l'acad. Royale des Sciences, 1700, 1706 et 1707, par Dodart. — *Ibidem*, 1741, 1753, par Ferrein.
- Mémoires de l'acad. R. des Sc., année 1779, p. 206. *Sur la voix et la structure des organes qui servent à la formation de la voix, etc.*, par Vicq-d'Azyr.
- Nathan's, *Essay on the History and Theory of Music, and on the qualities, capabilities and management of the human voice*, 1823, 8°. *Op verscheidene plaatsen.*
- Richerand, *Elémens de Physiologie*, 5°. Edition, Tom. II, Chap. IX, p. 343—362. *De la Voix et de la Parole.*
- Sprengel, *Institutiones Medicae*, Tom. I, Cap. V p. 497—528. *De Voce et Sermone.*

(*Nog andere Stukken over Oor, Gehoor, derzelver Gebreken, Stem, Spraak, enz.*, geeft op: Ploucquet, *Initia Bibliothecae*, VIII Tom. *Continuatio et Supplementa*, IV Tom.)

III. OVER DE MIMIEK, ENZ.

I. OVER DE MIMIEK.

a. Van Doof-Stommen-Onderwijzers.

(Zie de Werken over Doof-Stommen-Onderwijs, alleen doof Teekens, en bij Werken, waarin Stukken daarover, vooral van de l'Épée, Sicard, Eschke, Heinicke, Bébian, Jamet, enz.)

b. Van anderen.

Abhandlung (Kurze) von der Händesprache, etc. Casfel 1750, 8°.

Aristoteles u. Roscius, oder über die Kunst überhaupt und über die Gebhrde- und Declamirkunst insbesondere. Leipzig 1809, 8°.

Austin, (G.) Chironomia, or a treatise on Rhetorical Delivery, comprehending many precepts, both ancient and modern, for the proper regulation of the voice, the countenance, and gesture, etc. London 1806, 4°.
(Verg. Solbrig beneden.)

Brief an Kotzebue über Ifflands Mimik, (von Grüber.) Wien 1807.

Brun, (L.) Conférence sur l'expression générale et particulière.

Bulwer's Chirolgia or the natural language of the hand, composed of the speaking, motions and discoursing gestures thereof, etc. London 1644, 8°.

Carey, (G. S.) A lecture on Mimicry. London 1777.

Engel, (J. J.) Ideën zu einer Mimik. Berlin 1875, 1786, 1804, 2 Th., 8°. — In 't Fransch, te Straatsburg, 1788. — In 't Hollandsch, te Haarlem, 1790.

Grundritz der körperliche Beredsamkeit für Liebhaber der Schönen Künste, u. s. w., ein Versuch, (von Cludius.) Hamb. 1792, 8°.

Ho.

Home, Elements of criticism on the external signs of the Passions. Lond.

Löwe, Kurzgefasste Grundsätze v. d. Beredsamkeit des Leibes. Hamb. 1755.

Mimik für geistliche und Weltliche Redner, *m. K.* Prag 1798, 8°.

Seckendorff, (G. Fr. von) Vorlesungen über Deklamation und Mimik. Braunsch. 1816, 2 Th., *m. K.*, 4°.

Solbrig, Die Kunst des Rednerischen und Theater. *etc.* Declamation, (*extract uit Austin, zie boven*) mit 152 figuren. Berlin 1819.

Weinberger, Versuch einer allgemein anwendbare Mimik, in Beziehung auf die methodische Gebärde-Zeichen der Taubstummen. Wien 1816, 8°.

2. OVER PANTOMIME.

Abhandlung (hist. und critische) von den Pantomimen. Hamb. 1749, 8°.

Calliachus, (Nic.) Syntagma de ludis Mimorum et Panthomimorum, (*te vinden in Thes. nov. ant. Rom.*)

Ferrarius, (Octavius) Disfert. de Pantomimis et Mimis, (*ook aldaar.*)

3. OVER ORATORIE.

Besplas, Eloquence de la Chaire. Paris, 8°.

Blair, Lessen over de Redekunst en fraalje Wetenschappen, 3 deelen. Dev. 1790, 8°.

Causfinus, De eloquentia sacra et profana.

Conrart, Traité de l'action de l'orateur. Paris 1686, 12°.

Confidérations philosophiques sur l'action de l'orateur, *etc.*, 1775, Amst., Paris, Caën, 8°.

Crésfolius, Vacationes autumnales sive de perfecta oratoris actione et pronunciatione. Paris 1620.

Daulnoy, (J. B.) Abregé des règles de l'art oratoire; suivi d'exemples choisies. Ebersfeld 1814.

Demetrius, De Elocutione liber, Graece et Latine cur. J. G. Schneider, 1743, 8°.

- Droz, (J.)** Essai sur l'art oratoire. Paris 1800, 8°.
- Faucheur, (M. le)** Verhandeling van de Uitspraak en Gebaarmaking van eenen Redenaar — en Bestieringen aangaande de uitspraak en Gebaarmaking, door P. Francius, etc. Amst. 1741, 8°.
- Ferri, De l'éloquence et des orateurs anciens et modernes.** Paris 1789, 8°.
- Fordyce, On the eloquence of the Pulpit.** Glasg. 1755.
- Franke, (H. G. B.)** Ueber Declamation, etc. Gött. 1789, 8°.
- Francius, (P.)** Eloquentiae exterioris spec. Groning. 1753, 8°.
- Francius, (P.)** Eloquentiae exterioris spec. alterum. Amst., 8°.
- Francius, (P.)** Specimen Eloquentiae ad Orationem Ciceronis. Amst. 1697, 8°.
- Francius, (P.)** Specimen Eloquentiae, ed. 2, ad Orat. Ciceronis pro Archia. Amst. 1700.
- Francius, (P.)** Orationes in unum collectae. Amsterd. 1692.
- Gourdin, Principes généraux et raisonnés de l'art Oratoire.** Rouen 1787, 12°.
- Guthrie, On oratory and orators, 2 vol.** London.
- Guthrie, The Character of an orator.** London, 12°.
- Kerndörfer, (H.)** Handbuch der Declamation, e. Anleitung zur grundlichen Bildung des guten declamatorischen Vortrags. Leipzig, 8°.
- Kops, (J.)** Proeve van uiterlijke Nederlandsche Welsprekendheid in navolging van P. Francius. Haarl. 1818.
- Lulofs, (Mr. B. H.)** Nederlandsche Redekunst, of Grondbeginselen van Styl en Welsprekendheid voor Nederlanders. Groningen 1820, 8°.
- Lulofs, (Mr. B. H.)** Redevoering over den omvang en de uitbreidheid van het vak der Nederlandsche Letterkunde en Welsprekendheid. Groningen 1821, 8°.
- Lulofs, (Mr. B. H.)** Akademische Voorlezingen, in den aanvang des J. 1822 gehouden, over eenige § § mijner Nederlandsche Redekunst, handelende over de Vinding in de Welsprekendheid, naar de denkbeelden der Ouden. Groningen 1822, 8°.

L u.

- Lulofs, (Mr. B. H.) Over de Nederlandsche Spraak-
kunst, Stijl en Letterkennis, als Voorbereiding voor
de Redekunst, of Welsprekendheids-Leer (in derzel-
ver hooge beteekenis.) Groningen 1823, 8°.
- Rive, (J. A. la) Cours de déclamation, 3 Tom. Paris
1810, 8°.
- Scheridan, A course of lectures on Elocution. Lon-
don 1781.
- Solbrig's Vademecum für Declamation nach den Regeln
der Redekunst bearbeitet. Leipzig, 8°.
- Wright, (James) Philosophy of Elocution. London, 8°.
- Zachariä, Anleitung zur gerichtlichen Beredsamkeit.

(Over Spraak, Speech, Elocutio, enz. zie ook
beneden bij Taal.)

4. OVER GELAATKUNDE, ENZ.

- Camper, (P.) Verhandeling over het natuurlijk verschil
der wezenstrekken van de menschen. Utrecht 1761, met
platen. (Ook in 't Duitsch en 't Fransch.)
- Camper, (P.) Redevoeringen over de wijze, om de
Hartstochten op onze wezens te verbeelden, enz.
Utrecht 1792. (Ook in 't Fransch en in 't Duitsch.)
- Claramontius, (Scipio) De conjectandis cuiusque
moribus et latitantibus animi affectibus.
- Gratarole, (Guill.) De Praedictione morum natura-
rumque hominum facili, cum ex inspectione vultus
aliarumque corporis partium, cum aliis modis.
- Handleiding tot de Physiognomiekunde, 2 deelen.
Dordrecht, 1ste deel 1780; 2de deel 1782, 8°.
- Lavater, Essai sur la Physiognomie, IV vol. (Ook in 't
Hollandsch, 't Duitsch, en in 't Engelsch.)
- Lavater, Règles Physionomiques ou observations sur quel-
ques traits caracteristiques. Zürich 1803, Paris 1805, 4°.
- Marbitius, De varietate faciei humanae. Dresd. 1675, 4°.
- Porta, (J. B.) De humana Physiognomia. Francof. 1618.
- Sue, (J. J.) Essai sur la Physiognomie des corps vivans,
etc. Paris 1797.

5. WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN
DE MIMIEK BETREFFENDE.

a. *Mimiek, Gebaarmaking, enz.*

Alm. de Gottingue, an 1814. *De la langue des gestes.*
Recueil des pièces intéressantes concernant les
beaux-arts, les belles-lettres et la Philosophie, tra-
duites de différentes Langues. Paris, Strasbourg et la
Haye, (van 1787 tot 1789, uitgegeven in 5 Banden,
door Janfen en Keuthofer.) *De Fransche Verta-
ling van Engel's Mimiek.*

Mercier, Mon bonnet de nuit, Tom. II, p. 172. *Geste*,
Tom. II, p. 29. *Main*, Tom. II, p. 126. *Physionomie*.
Nieuwenhuis, Algem. Woordenb. van K. en Wetensch.
enz., F—J. 1822, bl. 144 *en volg.*, op de woorden:
Gebaren, Gebarenspeel, en Spraak der Gebaren.

Conversations-lexicon, art. *Gebeden*, u. s. w.

b. *Pantomime.*

Abendzeitung, 1819, No. 153. *Melodiën door Stomme-
bewegingen uitgedrukt.*

Borch, (Graf von) Briefe über Siciliën und Malta.

Cahufac, La danse ancienne et moderne, T. 2, p. 24. —
(Ook in 't Duitsch.)

Dict. d'anecd., 1766, 2e part., p. 519. *L'art des Pan-
tomines.*

Lesfing, Théatralische Bibliothek, St. 3.

Lesfing's Werke in einer Auswahl. Donau-Oefchingen
1822, 8°., 4ter B., S. 217—227. *Abhandlung von den
Pant. der Alten.*

Noverre, Sur la danse et sur les Ballets, p. 106.

Woostenberg, (J. van) Verhandeling, *enz.*, over het
Tooneel, *enz.* Amst. 1802, 8°., *op verscheiden plaatsen.*

IV. OVER T A A L.

(Zie ook de Werken over Spraak, Stem,
Spraak-Onderrigt, enz.)

I. OVER T A A L EN SPRAAK IN 'T ALGEMEEN.

- Bilderdijk, (Mr. W.) Verhandeling over de Geslachten der Naamwoorden, 2de druk, met Bijvoegselen. Amst. 1818, 8°.
- Bilderdijk, (Mr. W.) Geslachtlijst der Nederduitsche Naamwoorden op stellige taalgronden gevestigd. Amst. 1822, 2 deelen, 8°.
- Beattie, (Jam.) Theorie der Sprache. (*Ist der 3ter Th. der Krit. und Morat. Abh. a. d. Engl. von Grosfe, 1789—1791.*)
- Brosfes, (Ch. de) Traité de la formation-mécanique des langues, etc. Paris 1795, (autre Ed. an IX.) 2 Tom., 8°. Ook in 't Duitsch, Leipzig 1777.
- Elphinstones, (J.) Propriety ascertained in her picture or English speech and spelling rendered mutual guides, 2 vol. Lond. 1786, 4°.
- Elphinstones, (J.) English Orthography epitomized, containing the English Roots. Lond. 1790.
- Elphinstones, (J.) Principles of the English language digested, or English grammar reduced to analogy, 2 vol. 1765, 12°.
- Kate, (L. ten) Aanleiding tot enz. het verhevene deel der Nederlandsche Sprake. Amst. 1723, 2 d., 4°.
- Kratzenstein, (C. T.) Tentamen de natura et characteribus sonorum litterarum vocalium. Petropol. 1781, 4°.
- Lulofs *bovengenoemde* Taal- en Redekund. Werken.
- Montanus, (P.) Bericht van eene nieuwe konst, genaemt de Spreeckkonst. Delft 1635, 4°.
- Nares, (R.) Elements of Orthoepy. London 1784, 8°.
- Pluche, (M.) La mécanique des langues et l'art de les enseigner. Paris 1751, 8°.
- Storr, (G. C. C.) De formatione loquelae. Tub. 1781, 4°.
- Weiland, (P.) Taalkundig Woordenb., XI Deelen. Amst. van 1790—1811, 8°.

2. OVER

2. OVER TAAL-OORSPRONG.

- Bilderdijk, (Mr. W.) Taal- en Dichtkundige verscheidenheden, 4 Deelen, Rott. 1823. (Zie ook Bilderdijk's *bovengenoemde Werken*.)
- Dörsch, (Ant. Jos.) Philos. Geschichte der Sprache und Schrift. Leipz. 1791, 8°.
- Essai Synthetique sur l'origine et la formation des langues. Paris 1774, 8°.
- Formey, Ueber den Ursprung der Gesellschaft und der Sprache. Berl. 1763, 8°.
- Gebelin, (Court de) Monde primitif analysé et comparé avec le monde moderne, ou origine du langage et de l'écriture. Paris 1775, 4°.
- Gebelin, (Court de) Histoire naturelle de la parole, etc. Paris 1776, 8°.
- Herder, (J. G.) Abhandlung über den Ursprung der Sprache, eine v. d. K. Akad. der Wiss. in Berlin gekrönte Preisschrift. Berl. 1772, 1789, 8°.
- Monboddos (L.) Werk über den Ursprung und Fortgang der Sprache, von C. A. Schmid, m. e. Vorrede v. Herder, 2 Th. Riga 1748, 8°.
- Ries, (Dan. Chr.) Versuchte Vereinigung zweyer entgegengesetzten Meinungen über den Ursprung der Sprache, u. s. w. Frf. 1806, 8°.
- Rousseau, (J. J.) Essai sur l'origine des langues.
- Smith, (Adam) Dissertation on the origin of languages, 1759.
- Süsfnlich, (Joh. P.) Versuch eines Beweises, dass die erste Sprache ihren Ursprung nicht vom Menschen sondern allein vom Schöpfer erhalten habe. Berlin 1766.
- Zobel, (Rud. H.) Gedanken über die verschiedenen Meinungen vom Ursprunge der Sprache. Frankf. 1773.

3. OVER ALGEMEENE TAAL.

- Harris, (J.) Hermes, or a philosophical inquiry concerning universal Grammar. London 1751.
- Harris, (J.) Hermes, ou Recherches Philosophiques sur

- la Grammaire universelle, traduit de l'Anglais avec des remarques et des additions, par Fr. Thurot. Paris, an IV.
- Harris, (J.) *in 's* Duitsch, van G. K. Ewerbeck, met eene Verh. van T. A. Wolf, 1788.
- Pasigraphie et Pasitalie, methode élémentaire etc., redigé par l'inv. J... D... M... (avec une lettre de Sicard) Paris, an VIII 1799, 4°.
- Rechy, (A.) *Lingua universalis, etc.* Viennae 1821, 8°.
- Wolke, (C. H.) Erklärung, wie die wegselsteidige Gedanken-Mitteilung aller cultivirten Völker des Erdkreises, oder die Pasigraphie möglich und ausüblich sei, *n. f. w.* Desfau 1797, 8°.

4. OVER IDRËN-FORMERING, ENZ.

- Bilderdijk's *bovengenoemde Werken.*
- Bonnet, (Ch.) *Essai analytique sur les facultés de l'ame* Copenhague 1760, 4°.
- Cat, (le) *Traité des Sensations.* Amst. 1744.
- Condillac, *Cours d'étude, etc.*
- Dégerando, (J. M.) *Des signes et de l'art de penser, considérés dans leurs rapports mutuels.* Paris, an VIII, 4 Tom.
- Destutt-Thracy, (A. L. C.) *Elémens d'idéologie,* sec. ed. Paris 1804, 8°.
- Dorsch, (A. J.) *Ueber die Symbol. Vorstellung der Wortsprache.* Frankf. 1787, 8°.
- Elliot, (J.) *Physiol. Beobacht. üb. die Sinne.* Lpz. 1785, 8°.
- Locke, *Essai phil. concernant l'entendement humain, etc.* Traduit de l'Angl., par M. Coste, Amst. 1742, 4°. (*Angl. Locke on Words.*)
- Meiner's *Philosophische und Allgem. Sprachlehre.*
- Métherie, (de la) *Elémens de grammaire générale,* 2de Ed. Paris 1801, 2 Tom., 8°.
- Smith, (Adam) *On the external senses.* (*In Essays on philosophical subjects* 1791.)
- Stewart, (Dug. Ald.) *Elements of the Philosophy on the human mind.* Fourth ed. corr. London 1811, 8°.
- M. Thé

Theorie nouvelle de la parole et des langues, etc.
Paris, 1750. (*par Leblan.*)

Tillich, (E.) Der Sprachunterricht als intensives Bildungs-Mittel, u. s. w. Leipzig 1803, 8°.

5. OVER SBRAAK IN DEN NATUURSTAAT.

Bostholm, (C.) Historische Nachrichten zur Kenntniss des Menschen in seinem wilden und rohen Zustande, a. d. Dänischen übers. v. H. E. Wolf. Altona, 1ter B., 8°.

Bonnaterre, (P. J.) Notice historique sur le sauvage de l'Aveyron, etc. Paris, an VIII.

Itard's account of the savage of Aveyron. London, 12°.

(*Verg. ook Buffon, Lauremberg en Acta Erud. op bl. 16 en 17.*)

6. OVER SCHRIFT EN LETTERSCHRIFT.

Bilderdijk, van het Letterschrift, enz. Rott. 1820, 8°.

Quatremère-Disjonval, sur la marche progressive de l'esprit humain dans la production des caractères écrits. Paris.

(*Verg. Berger beneden, en de Brosjes, Dorsch, Pasigraphie en Wolke boven.*)

7. OVER KUNST-TALEN.

Becken's (J.) Entzifferer oder Aufschlüsse zu d. Kunst in allen Sprachen zu reden, und zu dem Geheimnisse Fr., Ital., Engl., Holl., u. s. w. Schriften zu verstehen u. s. w., verbess. von Eckartshausen, neu herausg. von Braun. Leipzig, 8°.

Berger, (C. G.) Plan zu eine leichte Rede- und Schriftsprache für alle Nationen, m. K. Leipz. 1779, 8°.

Condillac, La langue des calculs, II Vol. Paris, an VI, 12°.

Pasigraphie, zie boven.

als Telegraaf.

Böckmann, Versuch über Telegraphik und Telegraphen, m. K. Calrsr. 1794, 8°. Mac.

Macdonal's (John) Treatise on telegraphic communication. London, 8°.

b. Vingerspraak.

(*Zie bij Handalphabeten op Werken over Onderwijs aan Doof-Stommen.*)

c. Kortschrift.

Blair, (W.) Thoughts on monography and short-handwriting, with, etc.

Clement, La sténographie ou l'art d'écrire aussi vite qu'on parle. Paris, an IX.

Coulon, l'Art d'écrire aussi vite qu'on parle. Paris 1795.

Kunst (de) om snel te schrijven door characters.

8. GRAMMATICA-SYNTAXIS.

Buchowski, (C. V.) Grundlehren der höhern Analyse, u. s. w., mit 1 K. Posen 1823, 8°.

Silvestre de Sacy, (A. J.) Principes de grammaire générale, etc. Paris 1799.

Harris, Meiner, Sicard, *zie boven.*

De Spraakkunsten (Grammatica's) van Bernhardt, Condillac, Vosius, Wallis, Weiland, enz.

De Taalkundige Werken van Adelung, Bilderdijk, Ypeij, Lulofs en anderen.

9. WERKEN, WAARIN STUKKEN OVER
TAAL, ENZ.

Museum van Siegenbeek III. *Verh. over 't verband tuschen de taal en het volkskarakter der Nederlanders.*

Sailer, (J. M.) Redekunde voor M. gelijk zij zijn. — Vertaald door Volkon, D. II, bl. 163—180. *Over de Taal, Spraak, Woorden, enz.*

Philosophisches Journal einer Gesellschaft Deutscher Gelehrten, herausgegeben von Fichte u. Nieh-

M 2

mer,

mer, 1799. — 3ter u. 4ter Heft. *Ueber die Sprachfähigkeit*, von Fichte. — 10ter Heft. *Ueber den Ursprung der Sprache*, von Forberg.

Moritz, Mag. d. Erfahr.-Seelenkunde, u. s. w.
(*sie oben.*)

Van Moritz,

B. I, St. 2, S. 101—109. — B. I, St. 3, S. 122 *bis* 128. — B. VIII, St. 1, S. 104 u. 105. *Sprache in psychologischer Rücksicht*. Verg. B. II, St. 1, S. 118 *bis* 126. — B. II, St. 2, S. 111—123.

Van Pockels,

B. II, St. 3, S. 93—102. — B. III, St. 1, S. 75 *bis* 87. *Ueber den Anfang d. Wortsprache in psychologischer Rücksicht*. — B. V, St. 2, S. 58—88. *Vermischte Gedanken über Denkkraft und Sprache*. Verg. B. III, S. 3, 110—115. — B. IV, St. 3, S. 95 *bis* 115. *Sprache in psychologischer Rücksicht u. das Verbum seyn*.

Van Bauer, (C.)

B. IV, S. 1, S. 56—70. *Sprache in psychol. Rücksicht*.

Van Maimon, (Sal.)

B. X, St. 1, S. 11—16. — B. X, St. 3, S. 15 u. 33. *Sprache in psychol. Rücksicht*. — B. VII, St. 3, S. 8 *bis* 16. *Wirkung des Denkvermögens auf die Sprachwerkzeuge*.

Van Herz, (Prof.)

B. VIII, St. 2, S. 1—6. *Wirk. d. Denkv.*, u. s. w.

Van Schlichting,

B. V, St. 3, S. 82—90. *Allg. Betr. über Sprache*.

Radlof, (J. G.) *Sprachen all. od. übersichtliche Vergleichung aller Sprachen der Erde, enthaltend die Zahlwörter und Zeitrechnung der Völker, nebst geschichtlichen und Sprachlichen Erläuterungen*. Berlin 1823, 4°.

Schul-

- Schultæus, (A.) *Origines Hebraeae five Hebraeae linguae antiquissima natura, etc.*, ed. alt. Lugd. Bat. 1761, 4°. Tom. II, p. 80 *seqq.*
- Bibliotheek, (N. Vaderlandsche) D. II, No. IX. Mengelstukken. *Onderzoek, of de taal der eersten menschen ook door een Wonder kan medegedeeld zijn, door (de jonge) Jerusaleem.*
- Letterbode, (Alg. Konst- en) 1814, No. VIII en IX. *Een verslag van de jongste ontdekkingen der Fransche geleerden, nopens den aard en geschiedenis der Talen. en van het Schrift.*
- Wal, (G. de) *Prijsverhandeling over de uitbreiding der Wetenschappen en de verb. der Kunst heilrijk voor de burgerlijke Maatschappij, van bl. 64—73, (en de aldaar aangehaalde Werken) — Over den oorsprong der Taalkunde in den ruimsten zin des woords, Taal en Spraak beide er onder begrepen.*
- Letteroefeningen, (Alg. Vad.) 1810, St. 2. Meng., bl. 66. *Iets over den oorsprong enz. der Talen.*

a. *Over Pasigraphie.*

- Bibliotheek, (N. Vaderlandsche) D. II, No. V. *Iets over Pasigraphie en derzelver uitvinding.*
- Letterbode, (Alg. Konst- en) 1799, No. 295, en 1807, No. 43, 23 Octob. *Over Pasigraphie.*
- Joco-Seriorum nat. et artis, Cent. II, Prop. V, p. 109 *seqq.* *Omnes omnium mundi nationum scribendi methodos ad unam redigere est possibile.*

b. *Over den aard der Letters.*

- Aquapendente, (Hier. Fabr. ab) *Liber de locutione ac eius instrumentis.*
- Mallincrotius, *Tractatus de libris, de litterarum natura et usu. Monasterii, 1638.*
- Montanus, *zie bij Werken over Taal en Spraak.*
- Scaliger, *Liber de causis Latinae linguae.*
- Vossius, (G. J.) *De arte Grammatica,*

V. WERKEN OVER, VOOR EN
VAN BLINDEN.

- Account of the school for the indigent Blind, 1814, 8°.
- Aldorfer, (J. J.) Nachricht von einer gesellschaftlichen Verbind. zum besten der Blinden in Schaffhausen, und zwey Berichte über den Fortgang dieser Gesellschaft, 1813—1815, 8°.
- Avisse, (aveugle) Oeuvres. Paris 1803, 8°.
- Avisse, l'Atelier des aveugles travailleurs. Paris, an VIII.
- Baczko, (L. von) Ueber mich selbst und meine Unglücksgefährten die Blinden. Leipzig 1807, 8°.
- Chomond, (M.) Elémens de la grammaire Française, imprimé par les aveugles et à leur usage. Paris 1806, fol.
(*met voelbare letters gedrukt.*)
- Diderot, Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient. (*Ook in Zeune's Belisar.*)
- Dulon des blinden Flötenspielers Leben und Meinungen von ihm selbst bearbeitet. Herausg. von C. M. Wieland. Zürich 1807, 8°.
- Eröffnung der Anstalt für heilbare und unheilbare Blinde in Regensburg, 1816, 8°.
- Frikius Dissert. de coecis eruditiss. Lipsiae 1715, 4°.
- Gaheis, (F.) Kurzer Entwurf zu einem Institut für blinde Kinder. Wien 1802, 8°.
- Guillié, (D.) Essai sur l'instruction des aveugles. Paris 1817, 8°.
- Hartman, (*Prof. A.*) De l'état de l'aveugle-né comparé à celui du sourd-muet. Bruxelles 1817, 8°.
- Kesman, (*Generaal J. H.*) Over den staat van den Doofstomme, vergeleken met dien van den Blindgeborene. Groningen 1824, 8°.
- Haüy, Essai sur l'éducation des aveugles. Paris 1786, 4°.
(*met voelbare letters gedrukt.*)
- Hirzel, Ueber die Blinden im Canton Zürich, und sechs Rechenschafts über die Anstalt für Blinde in Zürich, 1809—1815, 8°.
- Historische Nachrichten von dem Unterrichte der Taubstummten und Blinden. Leipzig 1763, 8°.

Journal

- Journal til Førdel for Blinde**, 2 Tom. Copenhague 1811, 8°.
- Kalender** (immerwährender) für Nichtsehende. Wien 1811, fol. (*mit erhabener Schrift gedruckt.*)
- Klein, (J. W.)** Beschreibung eines gelungenen Versuches, blinde Kinder zur bürgerlichen Brauchbarkeit zu bilden, 1ter Aufl. Wien 1805. — 2ter Aufl. 1807. — 3ter Aufl. 1811, 8°.
- Klein, (G. G.)** Descrizione d'un felice sperimento per instruire fanciulli Ciechi. Vienna 1822, 8°.
- Klein, (J. W.)** Ueber die Eigenschaften und die Behandlung der Blinden. Prag 1808, 8°.
- Klein, (J. W.)** Lehrbuch zum Unterrichte der Blinden, u. s. w., mit 6 Kupfertaf. Wien 1819, 8°.
- Kühnau, (J. C. W.)** Die blinden Tonkünstler. Berlin 1810, 8°.
- Leben des blinden F. A. Sachse**, von ihm selbst dictirt, II Theile. Leipzig 1805, 8°.
- Leerboek in gebruik aan het Instituut tot Onderwijs van blinde Kinderen.** Amst. 1808, (*met voelbare letters gedrukt.*)
- Leer- en Leesboek**, (tweede onderrigt) Amst. 1808, (*even zoo.*)
- Nachricht über die Entstehung und innere Einrichtung des privats-Instituts für blinde Kinder und Augenkranke in Prag**, 1810, 8°.
- Nachricht von dem Kaiserl. Königl. Institut für blinde Kinder in Wien**, 1ter Aufl. 1811. — 2ter Aufl. 1815, 8°.
- Niefen, (Chr.)** Rechenkunst für Sehende und Blinde. Mannheim, 1773, 8°.
- Niefen, (Chr.)** Algebra für Sehende und Blinde. Mannheim 1777, 8°.
- Notice Historique, de ce qui s'est passé à l'Inst. des sourds-muets et à celle des avengles-nés les jours ou S. S. le Pape Pie VII a bien voulu visiter ces deux Institutions à Paris** 1805, 4°.
- Rotermund, (H. W.)** Nachrichten von einigen Blindgebohrnen, oder in der zarten Jugend des Gesichts beraubten. Bremen 1805, 8°.

Stru.

- Struve, (C. F.) Kurzer Unterricht für Eltern und Lehrer der Blinden, u. f. w. Leipzig 1810, 8°.
- Tabellen (drey) zur Weltgeschichte. Wien 1814, fol.
(mit erhabener Schrift gedruckt.)
- Trynkhusen, Disf. de coecis sapientia et eruditione claris. Gerae 1672, 4°.
- Wardrop (James) History of James Mitchel a boy born blind and deaf, with an account of the operation performed for the recovery of the Sight. London 1813, 4°.
- Wolke, (C. H.) Anweisung wie Kinder und Stumme zum verstehen, u. f. w., mit Hilfsmitteln für Taubstumme, Schwerhörige und Blinde. Leipzig 1804, 8°.
- Zeune, (A.) Befsar. Ueber den Unterricht der Blinden. Berlin 1808, 8°. — *Bevat Diderot's lettre, en twee uittreksels: 1°. Uit de Phil. Trans., van Chesfelden. 2°. Uit de Tatlet, van Grant.*
- Zeune, (A.) Bericht über die Blinden-Anstalt zu Berlin am Schlusse des Jahres 1815, 8°.
- Zeune, (A.) Ueber Blinde und Blinden-Anstalten. Berlin 1817, 8°.

Hierbij behooren ook:

- Zeunefche Erdkugeln für Blinde und Sehende, *nebst den dazu gehör. Erdansichten.* Berlin.
- Zeunefche Landtafel von Deutschland für Blinde und Sehende, *nebst dem dazu gehör. Werkchon, Gemähde von Deutschland.* Berlin.
- Zeunefche Lefekasten für Blinde und Sehende. Berlin. —

*welke aan het Instituut voor Blinden te Berlijn
te bekomen zijn. —*

(Michalorius, Strykius en anderen, zie bij
Juridische Werken over Doofstommen.)

WERKEN, WAARIN ENKELE STUKKEN OVER
BLINDEN.

(*Buiten 't geen men vindt in de bovenstaande Werken.*)
*Verg. ook de Werken onder de Rubrieken Doof-
Stommen en Blinden, en Doofstom en
Blind tevens.*

a. Over Blinden.

Böhmer's Litt. d. Crim. Rechts, S. 169, 611, 822.
Joco-Seriorum nat. et artis Centuriae tres, Cent. II,
Prop. II, p. 104 seqq. *Coect. oculorum defectum alia
sensibus supplere possunt.* — Cent. III, Prop. XXII,
p. 115. *Coecum docere, ut scribat.* — Cent. III, Prop.
LXXXIII, p. 273 seqq., *Oculis humanis et aliorum
animalium reparari potest.*

Letterbode, (Alg. Konst- en) 1809, No. 36, bl. 146
tot 150. *Staat van het Hospice des Quinze-vingts.*

Müller's (C. L.) Neu erfundene Schreibmaschine u. f. w.,
womit auch Blinde besser als mit allen bisher bekann-
ten Schreibtafeln nicht nur leichter schreiben sondern
auch das von ihnen Geschriebene selbst lesen können.
Wien 1823, 8°.

Toiletgeschenk v. Dames, D. H, St. 1, b. 45—49.
Beroemde Blinden.

b. Over Blinden-Instituten.

te Amsterdam.

Letterbode, (Alg. Konst- en) 1809, No. 43, bl. 272.
Bericht over het Blinden-Instituut te Amsterdam.

Nieuwenhuis, (C. J.) Proeve eener geneeskundige
plaatsbeschrijving der Stad Amsterdam, D. IV. Amst.
1820, 8°. Hoofdstuk VII, bl. 205—213. *Instituut tot
Onderwijs aan blinde Kinderen.*

**Plan, Reglement en Bericht van onderricht aan het
Instituut voor blinden te Amsterdam in 1808 opgerigt.**

te Parijs.

**Frank's (J.) Reise nach Paris, London, u. f. w., 1ter
Th. Wien 1804, S. 102—106.**

**Kluizenaar (de) der Chaussée d'Antin. In de Aan-
teekeningen van den Vertaler, bl. 277.**

**Réglemens pour l'établissement des fourd-muets et des
aveugles-nés fondé par l'assemblée nationale, 1791, 4°.**

**Revue Encycl., Vol. XIV, Avril, Mai, Juin 1822,
p. 661. Necrol. de Hany.**

**Rudolphi, (K. A.) Bemerkungen a. d. Gebiet d. Na-
turgeschichte, Medicin und Thierarzneykunde, 1ter Th.
Berlin 1804, S. 291—296.**

te London.

**Frank's (J.) Reise nach Paris, London, u. f. w., 2ter Th.
Wien 1805, S. 10. u. 11.**

**Over Instituten voor Blinden te Weenen, te
Praag, te Berlyn, te Zürich, te Regens-
burg, te Londen, te Liverpool, verg. bo-
ven de Werken over Blinden, en zie:**

**Kopp, (J. H.) Jahrbuch der Staatsarsneykunde, B. I,
S. 351 u. 352. — B. II, S. 334, S. 410. — B. III,
S. 263, 264 u. 265. — B. IV, S. 225 u. 226. — B. V,
S. 180. — B. VI, S. 235. — B. VII, S. 270. —
B. VIII, S. 283. — B. IX, S. 258. — B. X,
S. 238.**

AAN-

A A N H A N G S E L

Van nog in te voegene Werken en Stukken.

Op bl. 11, onder het opschrift: Tabellen,

Tableau analytique des Procédés à suivre, et de l'ordre à donner aux idées dans l'instruction des sourds muets. Bordeaux 1814, par M. H. C. Guilhé.

Op bl. 17, onder het opschrift: Doofstommen Juridisch beschouwd.

Engelhard, (Nic.) Ferae Groninganae, 8°. — Tom. II, Sect. Post. Gron. 1739, p. 161—192. Disf. physiologico-juridica *ad Legem X, L. VI, Tit. XXII, quae est de Surdis et Mutis.* (Verg. Menagius ook *aldaar.*)

Op bl. 25, onder het opschrift: over Bonet, (J. P.)

Coste, Essai sur de prétendues découvertes nouvelles, Paris 1803, 8°.

Op bl. 29, onder het opschrift: van Eschke,

Hufeland, Journal der pract. Arzneykunde etc., B. XXXI, 1810, Stück VIII, Aug., S. 1—53, und Stück IX, Sept., S. 1—51. *Von der besten Methode, Taubstumme zu unterrichten,* von E. A. Eschke.

Op bl. 34, onder het opschrift: Instituut te Groningen,

Bijdragen tot het menschelijke geluk, Deel V, Stuk V, bl. 439, en Stuk VI, bl. 543.

Op bl. 47, onder het opschrift: Over Onderwijzers van Doofstommen.

Revue Encyclopedique, Cah. 50, Fevr. 1823,
p. 413. *Over Alle (Instituut te Gmund.)*

*Op bl. 48, onder het opschrift: Over Hasfencamp.
(Verg. bl. 5, Hasfencamp, über den Unterricht
u. s. w., waarbij nog te voegen: Offenbach, 1800, 4°.)*

Baldinger, Journal, B. III, St. 3, S. 19.

*Op bl. 70, onder het opschrift: Over Gevoel- Hoor- en
Muzijk-proeven met Doofstommen,*

Vaderlandsche Biblioth. van Wetenschap, Kunst en
Smaak, D. II, N°. 10. Mengelw., bl. 402. *Over het
spreken boven de Kroonnaad, en over Petro de
Castro. (Verg. daarmede de Geschriften van En-
gelhard en Menagius.)*

RE-

R E G I S T E R.

A.

Abeille, (l') 33, 39.
 Abendzeitung, 54, 80.
 Abh. v. d. Händesprache, 76.
 Abh. v. d. Pantomimen, 77.
 Abh. d. Schwed. Ak., 73.
 Account of the blind, 88.
 Acidalius, 55.
 Ackerman u. F., Kl. Ann., 68.
 Acrel, 73.
 Acta Erudit., 17, 27, 53, 65, 84.
 Acta Phil., 31, 49.
 Acta Soc. m. Hafn., 73.
 Acta Soc. Reg., 49.
 Acta Suec., 65.
 Adelung, 85.
 Adelung's Fortf. v. Jöch. Lex.,
     47, 50, 71.
 Agricola, (Rud.) 23, 24.
 Ahleman, 14, 43.
 Alard, 55.
 Alberti, 55.
 Alberti, (S.) 55.
 Alberti, (M.) 18.
 Albrecht, 58.
 Alhoy, 3.
 Alle, 5, 8, 94.
 Alm. de Gott., 80.
 Alm. de la Flandre Or., 36.
 Altdorfer, 88.
 Alton. Reichpostr., 26, 31.
 Ami (l') de la Rel., 39.
 Ammann, 2, 3, 5, 26, 31, 47.
 Anderfon, 45.
 Andres, Lettera, 7.
 Andres, Reise, 45.
 Andrieu, 56.
 Annales Relig., 26.

Ann. Ac. Rheno-Traj. 66.
 Antonius, (Nic.) 24, 25, 48.
 Aquapendente, 56, 64, 87.
 Archiv f. Med. Erf., 21.
 Archiv f. d. Pharm., 72.
 Archiv d. Zeit., 29.
 Aristoteles et Roscius, 76.
 Arneman, 8, 56, 63, 66, 72.
 Arnoldi, 4, 12, 26, 47, 48.
 Arrowsmith, 4, 5.
 Asfarotti, 46.
 Austin, 76, 77.
 Autenrieth, 59.
 Autenrieth u. Kerner, 69.
 Avis, (d'Yverdon) 46.
 Avisse, 88.

B.

Baczko, 88.
 Bayle, 53.
 Baker, 52.
 Baldinger Journal, 94.
 Banzer, 56.
 Bauchinus, 56.
 Bauer, (C.) 86.
 Bauer u. Eschke, 5.
 Baumerus, 62, 71.
 Baumgarten, 48.
 Bazot, 11, 34, 47.
 Beatti, 81.
 Beauvais de Préau, 2, 5.
 Bébian, 3, 11, 34, 47, 76.
 Beck, 63.
 Becken, 84.
 Becker, 62.
 Beijer, 70.
 Beiträge z. Kenntniss. v. Fr., 37.
 Beiträge z. Jur. Litt., 19.

- Belijdenisfen v. Doofst., 12, 35.
 Bell, Sam. der Heelk., 66.
 Bell, Lehrbegr., 73.
 Belz, 56.
 Benthem's Engl., 49, 53.
 Berclas, 27.
 Bergen, (de) 56.
 Berger, (K.) 13, 44.
 Berger, (C. G.) 84.
 Berghaus, 56.
 Berigten v. 't Gron. Inst., 14.
 Berigten v. Blinden-Inst., 91, 92.
 Berl. Corresp. v. Cr., 42.
 Berl. Monatsf., 16, 25, 29,
 32, 51.
 Berl. Samml., 70.
 Bernhardi, 85.
 Bertram, 42.
 Befchr. d. Sprachm., 74.
 Besplas, 77.
 Beveregius, 70.
 Bichat, Pr. d. Physf., 66.
 Biester, 8.
 Bie Vroom, (de) 20.
 Bilderdijk, 81, 82, 83, 84, 85.
 Bijbel d. Nat. v. Sch., 16, 53.
 Bijdrag. tot mensch. gel., 93.
 Biographie Univ., 18, 19, 25,
 37, 39, 48.
 Björnstahl, 20, 21.
 Blair, (W.) 85.
 Blair, (H.) 77.
 Blinden, 88.
 Blinden-Instituten, 91, 92.
 Blinden en Doofstommen, 21.
 Blind en doofstom tevens, 21.
 Blumenbach, 74.
 Böckmann, 84.
 Boekzaal, 53.
 Boerhaave, 24, 47, 53, 70.
 Böhmer, Litt. d. Crimr., 7, 91.
 Böhmer, (Ge. W.) 37.
 Böhmer, (J. S.) 18.
 Boie's Museum, 31.
 Boyer, Tr. d. mal. chir., 66.
 Bond, 20, 30, 31.
 Bonet, (J. P.) 2, 25, 93.
 Bonet. (Th.) 31, 66.
 Bonifacio, 3, 24.
 Bonnaterre, 84.
 Bonnet, (Ch.) 83.
 Borch, (von) 80.
 Borelli. 23, 54.
 Borg, 44.
 Bostholm, 84.
 Böttiger, 23, 36, 39.
 Bouilly, 12, 19, 38.
 Bouvyer-Desmortiers, (le) 8,
 29, 62.
 Braidwood, 3, 45, 52.
 Brandt, 48.
 Brehm, 56.
 Brendel, 56.
 Brieven v. doopagez. Leer., 16.
 Brodie, 67.
 Brosfes, (de) 81, 84.
 Brotbeck, 56.
 Bruhier d'Ablaincourt, 21, 24.
 Brun, (le) 76.
 Brüning, 19.
 Buchholz, 18, 19.
 Büchner, 62.
 Büchner, Misc. m. physf., 66.
 Buchowski, 85.
 Buffon, 16, 50, 84.
 Bulwer, Chirol, 76.
 Bulwer, Philoc., 2, 17, 26.
 Burckard, 9.
 Busch, 64.
 Busfon, 62.

C.

- Caelius Folius, 76.
 Cahusac, 80.
 Calliachus, 77.
 Callisen, 73.
 Camerarius, 23, 56, 65.
 Campbell, (Dunc.) 20, 30.
 Camper, 66, 74, 79.
 Caprices d'imagination, 21, 24.
 Caramuelus, 24, 26.
 Cardanus, 70.
 Carey, 76.
 Carion, 2, 7, 21, 23, 48.
 Carpzovius, 18.
 Cartheuser, 56.
 Cäfar, 3, 8, 14.
 Casenbous, 23.
 Casper, 69.

Cas.

- Cassebohm, 56.
 Casferius, 56, 64.
 Castanniza, (de) 24.
 Castberg, 41.
 Castrensis, 24.
 Castro, (Petro de) 94.
 Castro, (Rodr. de) 25.
 Cat, (le) 56, 83.
 Causes Célèbres, 18, 19.
 Causinus, 77.
 Chesfelden, 90.
 Chirurg. Handbibl., 66.
 Chiadni, 56, 57, 70.
 Chommel, 46.
 Chomond, 88.
 Chron. S. mon. Caf., 66.
 Ciaramontius, 79.
 Cleland, 73.
 Clement, 85.
 Clerc, 13, 14.
 Cludius, 76.
 Coyter, (Volcher) 57.
 Collard, 40.
 Colliep, 73.
 Comiers, 64.
 Comment. Soc. Gott., 71, 73.
 Comparetti, 57.
 Condillac, 16, 83, 84, 85.
 Conférence de C. Civ., 17.
 Conrart, 77.
 Conseillère, (D. de la) 57.
 Consider. Philos., 77.
 Contag, 57.
 Cont. th. pract. Bas., 71.
 Contemporains, (Gal. hist. d.)
     20, 39.
 Conversations-Lexicon, 7, 16,
     20, 22, 24, 37, 42, 65, 66, 80.
 Cooper, 66, 73, 74.
 Cordemoy, 64.
 Cornarius, 66.
 Corvifart. J. de Med., 72, 73.
 Coste, 93.
 Cotunni, 57.
 Coulon, 85.
 Courant, (Gron.) 35, 41, 44, 50.
 Courant, (Haagsche) 7, 22, 25, 50.
 Courant, (N. Haagse) 22.
 Courant, (Ommelander) 35.
 Courant, (Overijss.) 20.
 Courant, (Prov.) 20, 35.
 Courant, (Staats-) 48.
 Courier pol. et litt., 50.
 Cramer's mus. Mag., 51.
 Cranz, 42.
 Crausius, 57.
 Cresfolius, 77.
 Cronik v. Berlin, 18.
 Curtis, 14, 57, 67.
 Cuvier, 67, 74.
 Czech, 10.

 D.
 Dactylologie, (Vingerspraak.)
     11, 54, 85.
 Darmst. Staatskal., 47.
 Daulnoy, 77.
 Definities, 13.
 Dégerando, 16, 83.
 Deiman, 72.
 Déleau, 63.
 Delect. opusc. med., 67.
 Delius, 70.
 Demetrius, 77.
 Denkwürdigkeiten, 29.
 Depré, 57.
 De Brosfés, 81, 84.
 Deschamps, 2, 5, 6, 29, 47, 48.
 Desloges, 5, 6.
 Destutt-Thracy, 83.
 Deusing, 57.
 Deutsche Bibl., (Alg.) 26,
     32, 40, 47, 52, 65.
 Deutsche Monatf., 23, 27, 36, 39.
 Deutsches Museum, 32, 37, 40,
     42, 47, 49.
 Deutsche Zeitung, 44.
 Deutsches Mag., 43.
 Dict. d'anecd., 80.
 Dict. des hom. ill., 50.
 Dict. des Sc. Med., 47, 67.
 Dict. Encyclopedique, 74.
 Diderot, 8, 88, 90.
 Digbaeus, 24.
 Dinckler, 70.
 Discours p. Clerc, 13, 14.
 Dodart, 75.
 Dolaeus, 67.
 Doofheid, 16, 21, 53, 65.
 Doofstomheid, 65.

Doof.

- Doofstommen, (Getal v.) 41, 65. Eifenhart, 18.
 Doofstommen, (Karakter der) 8. Electriciteit, 62, 72.
 Doofstommen, (Toestand der) 8. Elegant Anecd., 38.
 Doofstommen, (Uitstekende) 20. Elliot, 83.
 Doofstommen, (Voorb. v. On derwezene) 23. Eloges, 11.
 Doofstommen, (Jozef de) 18, 19, 37. Elphinstones, 81.
 Doofstommen, (Werken van) 12. Encyclopedie, 50.
 Doofstommen (Belijdenisf.), 12. Encyclop. Perth., 37, 45.
 Doofstommen (Juridische Werken over), 9. Engel, 76, 80.
 Doofstommen (Juridische Stukken over), 17—20, 93. Engelhard, 70, 71, 93, 94.
 Doofstommen (Crim. jur. Stukken over), 18. Epée, (del') 2, 3, 4, 5, 11, 12, 18, 19, 21, 25, 21, 30, 31, 33, 37, 38, 40, 76.
 Doofstommen (Gesch. van't Onderwijs aan), 7, 22. Epheremid. ac. nat. cur., 27, 70.
 Doofstommen, (Onderwijzers v.) 11, 47. Epheremid. Germ. 67.
 Doofstommen, (Onderwijs aan) 1, 16, 21, 55, 76. Epheremid. d. Menschh., 40, 47.
 door Spraakonderrigt, 1. Ernaud, 28.
 door Teekens, 3. Ernsdorfer, 5, 8, 13, 17, 44.
 door Teekens en Spraak, 4. Eröffnung, d. Blinden Anst., 88.
 Doofstommen, (Instituten voor) 14, 23, 34. Escher u. Usteri, 46.
 Doofstommen (Handb. over het Onderwijs aan), 1—8. Eschke, (E. A.) 5, 8, 10, 14, 17, 25, 29, 30, 34, 38, 39, 43, 47, 52, 55, 63, 76, 93.
 Doofstommen (Leer- en Leesboeken voor), 10. Eschke, (C. A. fil.) 55.
 Doofstommen (Gevoel-hoor- en muzijkproeven met). 70, 94. Esprit des journ., 24, 67.
 Doofstommen (Lijkopeningen van), 67, 68. Esfai Synth., 82.
 Doofstommen en Blinden, 21. Esfarts (des), Cauf. cel., 18.
 Doofstom en Blind (tevens), 21. Ettmüller, 27, 62.
 Doorboring, zie Perforatie. Europeis (het) Mag., 70.
 Dorsch, 82, 83, 84. Eustach. buis, (opening v.) 73.
 Dresdner Museum, 33. Eustachius, 57.
 Droz, 78. Euterpe v. Kant. en S., 22.
 Dulon, 88. Examens, 13.
 Duncan Campbell, 20. Exercices, 13, 41.
 Duval, 9, 18, 20. Extrait d. Reg. de la Soc. Medic., 47.
 Duverney, 57, 68.
- E.
- Ebo, (den) 64.
 Eckard, mon. Ausz., 71.
 Eckartshausen, 84.
- F.
- Fabre d'Olivet, 62.
 Fabricius, 54.
 Faucher, 12, 37.
 Faucheur (le), 78.
 Feith, 7, 17, 22, 24, 25, 34, 35, 37.
 Feyjoo, 25.
 Ferae Gron., v. Engelh., 70, 71, 93, 94.
 Ferrarius, 77.
 Ferrein, 64, 75.
 Ferri, 78.
- Fich-

- Fichte, 85, 86.
 Fielitz, 74.
 Fike, 88.
 Finckenau, 58.
 Fischer, 58.
 Fischer, (C. E.) 58.
 Folius, (Cael.) 56.
 Fontaine, 73.
 Foot, 1, 26.
 Forberg, 86.
 Fordyce, 78.
 Formey, 82.
 Francisci, Lust. Schaub., 23, 24.
 Francisci, Sittensp., 71.
 Francius, 78.
 Franks's Reife, 34, 36, 38, 40,
 42, 43, 44, 51, 52, 92.
 Franke, 78.
 Frankf. Gel. Anz., 26.
 Frankische Samml., 71.
 Frankreich Journ., 18, 19, 20.
 Freimüthige, (der) v. Kotz., 21.
 Friedlander, 65.
 Fritze, 58.
 Fuchs, 63.

G.

- Gabeis, 88.
 Galenus, 74.
 Gall et Spürzheim, 7, 22, 24,
 25, 67.
 Gallaudet, 45.
 Galvani, 62.
 Galvanismus, 62, 72.
 Gard, 41.
 Gasfer, 9.
 Gebelin, (Court de) 82.
 Gehoor, (Werken over het) 55.
 Gehoor, (Werken, waarin Stuk-
 ken over het) 65.
 Gehoor-herstelkunst, 62, 71.
 door Electr. en Galvanism.,
 62, 72.
 door Opening v. de Eustach.
 buis, 73.
 door Perforatie, 63, 73.
 Gelaatkunde, 79.
 Genees-Natuur- en Huishoudk.
 Jaarb., 33.

H.

- Haaff, (ten) 73.
 Haagsche Cour., 7, 22, 25, 50.
 Haagse (N.) Cour., 22.
 Haas, 58.
 Hagström, 73.
 Haller, 67, 71, 74.
 Hallische Anz., 18.
 Hall. Gel. Zeit., 42.
 Hamb. adr. C. Nachr., 51.
 Hamb. Corresp., 35.
 Hamb. Gel. Neuigk., 50.
 Hamb. Zeit., 52.
 Handalphabeten, 11, 54, 85.
 Handl. t. d. Physiog., 79.
 Hannover. Mag., 27, 31.
 Harris, 82, 83, 85.
 Hardörfer, Gesprächsp., 26.
 Hartenkeil's med. chir. Zeit., 29.
 Hartman, 9, 21, 88.

O

Has-

- Haseencamp, 5, 48, 94.
 Hauer, 10.
 Haüy, 88, 92.
 Heinicke, (Sam.) 5, 6, 8, 10,
     12, 14, 17, 28, 30, 31,
     38, 40, 42, 76.
 Heinicke, (Mad.) 34, 42.
 Heinicke, (de Zoon) 49.
 Heijningen Bosch, (van) 6, 14.
 Helbich, 58.
 Heller, 58.
 Helmont, (F. M. ab) 1, 2, 48.
 Helmont, 58.
 Helvet. Kal. 16, 22, 49.
 Hemeling, 49.
 Hensen, 10.
 Herberg, (P. v. d.) 12, 49.
 Herder, 16, 82.
 Herholdt, 69.
 Hermes, 82, 83.
 Hernandez, 6, 13, 14, 25,
     46, 47.
 Herodotus, 16, 17.
 Hertius, 19.
 Herz, 86.
 Heselink, 53.
 Hesfen, 68.
 Heurnius, 58.
 Hymly, 63, 73.
 Hymnen's Beiträge, 19.
 Hirzel, 88.
 Histoire de l'Ac. d. Sciences, 51,
     72, 73.
 Histor. Nachr., 7, 37, 40, 50, 88.
 Höcks Miscellen, 23.
 Hoeven, (van der) 66.
 Hoffmann, (Fr.) 58, 67.
 Hoffmann, (C. L.) 58.
 Hoffmann v. M., med. Ann., 29.
 Hofmeister, 58.
 Holder, 2, 12, 30, 49, 53.
 Home, 74, 77.
 Hoofman, (C. Koolvaart) Ged. 22.
 Horlacher, 58.
 Horn's Arch. 21, 67.
 Hufeland, Journ. d. pract. Heilk.,
     67, 72, 73, 93.
 Hunold, 73.
 Hutten, Dict., 49.
- I.
- Ideëenformering, 83.
 Ilg, 58.
 Indigitatio, 54.
 Ingenhouz., 54.
 Instituten voor Blinden, 91.
 — te Amsterdam, 89, 91.
 — te Berlijn, 90, 92.
 — te Liverpool, 92.
 — te Londen, 92.
 — te Parijs, 89, 92.
 — te Praag, 89, 92.
 — te Regensburg, 92.
 — te Weenen, 89, 92.
 — te Zurich, 88, 92.
 Instituten voor Doofstommen,
     14, 15, 34, 36.
 — te Angers, 41.
 — te Arras, 34.
 — te Auray, 41.
 — te Berlijn, 14, 43.
 — te Birmingham, 44, 45.
 — bij Bern, 46.
 — te Béfançon, 41.
 — te Bordeaux, 41.
 — te Breslau, 41.
 — te Caën, 41.
 — te Connecticut, 14, 15, 45.
 — te Edenburg, 3, 44.
 — te Florencè, 46.
 — te Freyding, 15, 44.
 — te Gent, 36.
 — te Genève, 46.
 — te Genua, 46.
 — te Glasgow, 45.
 — te Gmund, 94.
 — te Groningen, 14, 15, 34,
     35, 93.
 — te Kiel, 51.
 — te Koningsbergen, 43.
 — te Koppenhagen, 41.
 — te Leipzig, 14, 42.
 — te Londen, 44.
 — te Luik, 14, 15, 36.
 — te Lyon, 34.
 — te Madrid, 6, 7, 46.
 — te Mailand, 45.
 — te Marseille, 34.
 — te Munchen, 44.
 — te Munster, 44. — te

— te Napels , 45.
 — in Nasfau , 44.
 — te Nieuwyork , 45.
 — te Parijs , 14 , 15 , 36 , 37 ,
 38 , 39 , 40.
 — te Petersburg , 43.
 — te Praag , 43.
 — te Romarowa , 43.
 — te Rome , 45.
 — te Sleswijk , 41 , 51.
 — te St. Etienne , 41.
 — te Stokholm , 44.
 — te Touloufe , 34.
 — te Waitzen , in Hong. , 43.
 — te Weenen , 14 , 15 , 40 , 41.
 — te Yverdon , 14 , 46.
 — te Zurich , 15 , 46.
 Itard , 58 , 63 , 66 , 68 , 72 ,
 73 , 74 , 84.

J.

Jaarboeken van 't Konigr. der
 Nederl. , 35.
 Jahrb. d. Preusf. Mon. , 43.
 Jahresber. d. Z. Hülfsges. , 46.
 Jamet , 4 , 76.
 Janke , 58.
 Jehens , 61.
 Jeruzalem , (de Jonge) 87.
 Jöcher's gel. Lex. , 47 , 50 , 51 , 71.
 Joco - Ser. nat. et art. , 24 , 54 ,
 72 , 87 , 91.
 Johnson , 45 , 52.
 Jordens , 20.
 Jorissen , 62.
 Journal , (Baldinger) 94.
 Journ. Compl. du Dict. d. Sc.
 Med. 67.
 Journ. Encycl. 20 , 29 , 30 ,
 34 , 37 , 38 , 40 , 41 , 48.
 Journ. Frankr. , 18.
 Journ. de Med. , p. le Roux. , 67.
 Journ. Gén. de Med. , p. Sedil-
 lot , 67.
 Journ. de Med. , p. Corvisart ,
 72 , 73.
 Journ. de Med. , p. Maunoir , 73.
 Journ. de Trévoux , 26.
 Journ. Gén. de Fr. , 25 , 27.
 Journ. de Verdun , 27.

Journ. des Scavans , 27.
 Journ. de Paris , 28 , 36 , 39.
 Journ. un des Sc. Med. , 68.
 Journ. des Luxus , 29.
 Journ. aller Journ. , 51.
 Journ. v. u. f. Deutschl. , 51.
 Journ. d. Erfind. , 67.
 Journ. des Débats , 71.
 Journ. de l'Empire , 74.
 Journ. for Blinde , 89.
 Jouy , l'Herm. d. Ch. d'Ant. , 38.
 Jouy , de Kluzenaar , 38 , 92.
 Jozef de Doofft. , 18 , 19 , 37.
 Jozef de H. bij de l'Epée , 38.
 Juridifche Werken over Doof-
 stomm. , 9 , 17 , 18 , 19 , 90.

K.

Kalender f. Auffeher , 44.
 Kal. f. Nichtsehende , 89.
 Kantelaar en S. , Eut. , 22.
 Kapp. , Samml. , 68.
 Karakter der Doofftommen , 8.
 Kate , (ten) 81.
 Kausch , Wahrh. u. Freim. , 29 ,
 32 , 38 , 40.
 Keijfer , Pr. Crim. , 19.
 Keller , 7 , 32 , 33 , 49.
 Kempelen , (van) 2 , 37 , 64 , 75.
 Kerger , 3 , 9 , 27.
 Kerndörfer , 78.
 Kerner , 69.
 Kesman , 9 , 21 , 88.
 Kielsche Gem. Nachr. , 51.
 Kiefewetter , 36 , 43 , 46.
 Kinniburgh , 6 , 44.
 Klein , 34 , 89.
 Klingesporn , 13.
 Klinifche Ann. v. A. u. F. , 68.
 Knoll , 10 , 12 , 50.
 Köllner , 69.
 König , Bibl. , 49.
 Koolaart , nag. ged. , 22 , 47.
 Koopmans , 53.
 Kopp , Jahrb. d. Arzkn. , 34 , 40 ,
 41 , 42 , 43 , 45 , 46 , 51 ,
 65 , 68 , 92.
 Kops , 78.
 Kordes , Lex. , 51.
 O 2

Kora.

Korte Proef, enz., 12.
 Kortfchrift, 85.
 Korzebue, 39.
 Krankheiten d. Geh. 59.
 Kratzenstein, 81.
 Kresf, 9.
 Kriegs u. Fr. Alm., 38.
 Krit. u. mor. Abh., 81.
 Kritische Nachr., 51.
 Kritter, 59.
 Kritter u. Lentin, 59.
 Krünitz, Enc., 72.
 Krzowitz, 59.
 Kühn, 72.
 Kühnau, Disf., 59.
 Kühnau, (J. C. W.) 89.
 Kuhl, 59.
 Kunst-talen, 84.
 Kunst, (de Snelfchrijf-) 85.
 Kurze Nachr., u. f. w., 14.
 Kurze Ueberficht, u. f. w., 42.
 Kuster, 50.

L.

Lacretelle, 38.
 Laffon de l'Adébat, 4, 13.
 Lana, 7, 52.
 La Rive, 79.
 Lafius, 6, 12, 26, 50.
 Lauremberg, acer. phil., 17, 84.
 Lavater, 79.
 Leben d. bl. Sachse, 89.
 Leblan, 84.
 Leer- en Handboeken over't Onderwijs v. Doofft., 1-8.
 Leer- en Leesb. v. Doofft.-Onderwijzers voor Dft., 10.
 Lees- en Leerb. voor blinde Kinderen, 89.
 Léger, (St.) 7, 54.
 Leidenfrost, 59.
 Leipz. Fama, 18, 19, 20.
 Leipz. gel. Tageb., 31.
 Leipz. gel. Zeit., 23, 47.
 Lemgoet auserl. B., 47.
 Lenhosfek, Phyf., 68, 75.
 Lentin, 59, 71.
 Leschevin, 68.
 Lesling, 49, 80.

Letterbode, (Alg. Kunst- en) 7, 22, 25, 35, 38, 44, 46, 65, 71, 72, 73, 75, 87, 91.
 Letteroefening., 34, 53, 68, 87.
 Letters, (aard der) 87.
 Letterfchrift, 84.
 Leu, Schweiz. Lex., 47.
 Lippenius, Bibl., 49, 52.
 Lischwitz, 50, 64.
 Liscovius, 64.
 Litt. Anz., (Allg.) 23, 25, 35.
 Litt. Pantheon, 25, 29.
 Litt. Zeit., (Allg.) 20, 29, 42, 44, 45, 46, 52, 66, 70.
 Litt. u. Theat. Zeit., 42.
 Litteratuur v. 't Dft. Onderw., 7.
 Locke, 83.
 Loder, Journ. f. d. Chir., 73, 74.
 Löffler, 74.
 London Med. Journ., 72.
 Löske, 68.
 Löwe, 77.
 Lübeck. Anz. 51.
 Lulofs, 78, 79, 81, 85.

M.

Macdonal, 85.
 Machines et Inventions, 73.
 Mag. Encycl., 6, 18, 26, 39, 68, 69.
 Mag. d. Kunst u. B., 40, 48.
 Mag. d. Seelenk., 19, 28, 31, 32.
 Mag. für Fr., 49.
 Mag., (Letterkundig) 36.
 Mag. v. Onderw. en Opv., 26.
 Mag. van Wet., K. en Smaak, 22, 36, 53.
 Maimon, 28, 31, 32, 86.
 Majanfius, 17, 48.
 May, 4, 10, 14, 34, 40.
 Malatides, 59.
 Mallincrotius, 87.
 Maloet, 75.
 Manfredi, 59.
 Mangeti, Th. an., 68.
 Mappus, 59.
 Marbitius, 79.
 Martens, 65.
 Martens, (F. H.) 8.
 Masfieu, 13, 20. Mau.

- Mauchart's Repert., 39.
 Maunoir, J. d. Med., 73.
 Meckel, Arch., 59, 65.
 Medicor. Sil. Sat., 52.
 Med. Ann. v. Altenb., 71.
 Med. Bem. u. Unterf., 68.
 Med. Chir. Zeit. 68.
 Mediz. Realw., 68.
 Meerten, (geb. v. Schilper-
 oort), 35.
 Meijer, 39.
 Meiner, 59.
 Meiner, Sprachl., 83, 85.
 Meinert, 16.
 Meisner, 59.
 Meisner's Apollo, 16.
 Mélanges de phil., 25.
 Membrana Tympani, 73.
 Mém. (nouv.) de l'Ac. R., 28.
 Mém. de l'Ac. des Sc., 72, 75.
 Mém. de Math., 28, 51.
 Mém. sur l. suj. prop., 68.
 Mem. of Campbell, 20.
 Mem. of the med. Soc., 68.
 Menagius, 17, 70, 71, 93, 94.
 Mercier, 80.
 Mercure de Fr., 28, 48.
 Mercurialis, 59.
 Mery, 59.
 Merkw. Abh. d. med. Gef., 68.
 Métherie, (de la) 83.
 Michaëlis, 42.
 Michalorius, 9, 90.
 Milloradovus, 59.
 Mimiek, 76, 80.
 Mimik f. G. u. W. Redner, 77.
 Miscellanea med. physf., 69.
 Miscel. ac. nat. cur., 31.
 Miscel. v. Höck, 23.
 Mitchel, 21, 69, 90.
 Molinaeus, 23.
 Molleri, C. Litt., 52.
 Monbodo, 37, 45, 82.
 Monconey, 53.
 Moniteur, 36, 39, 74.
 Monro, 59.
 Montagnat, 64.
 Montanus, 81, 87.
 Moralez, (Ambr.) 24.
 Moret, 50.
 Morgagni, 69.
 Morgenbl., 16, 41, 44, 46, 65.
 Morhof, Polyhist., 7, 22.
 Morhof, de Paradox., 49, 71.
 Moritz, Mag. d. Erf. Seelenk.,
 19, 28, 31, 32, 33, 40, 86.
 Muller, (Ph.) 72.
 Muller u. Hoffman, 29.
 Muller's Schreibmach., 91.
 Murray, 59, 73.
 Musaget, 30.
 Museum v. Sieg., 85.
 Musikal. Zeit., 71.
 Muzijk-proeven met Doofst.,
 70, 94.
- N.
- Naboth, 58.
 Nachr. v. Prag., Bl.-Inst., 89.
 Nachr. v. Wien., Bl.-Inst., 89.
 Naef, 14, 46.
 Nares, 81.
 Nasfe, 65, 73.
 Nathan, 75.
 Naz. Zeit. d. Teutschen, 49.
 Neumann, 43.
 Neuf, 63.
 Niceus, 59.
 Nicolaï, (te Petersb.) 43.
 Nicolaï, (Fr.) 28, 30, 40, 42.
 Nicolaï, (E. A.) 60.
 Nicolus, 69.
 Niefen, 89.
 Nieuwenhuis, (L. C.) Disf., 63.
 Nieuwenhuis, (Alg. Woordenb.
 van Wet., K. en Smaak,) 7,
 16, 22, 24, 25, 35, 37,
 65, 96, 80.
 Nieuwenhuijs, (C. J.) 91.
 Nymmannus, 60.
 N. N., (van) 33.
 Nord Archiv., 72.
 Notice Hist. etc., 13, 15, 89.
 Nonv. de la Rep. d. Lettres, 48.
 Nouv. Litter. de Fr., 51.
 Noverre, 80.
 Nunez, (Emm. N. de Taboa-
 da) 22.

O.

Obf. d'un S. et Muet, 5, 6.
 Olivet, (Fabre d') 62.
 Olla Podrida, 30.
 Ommelander Courant, 45.
 Onderw. aan Doofft., 1, 16, 21.
 door Spraak-onderrigt, 1.
 door Teekens, 3.
 door Teekens en Spraak, 4.
 Onderwijzers van Doofft., 11,
 47, 55, 76, 94.
 Oor, Gehoor, *enz.*, 55, 65, 75.
 Oosterbaan, 35.
 Oratorie, 77.
 Overijfselsche Courant, 20.

P.

Pantomime, 77, 80.
 Parent-Duchatelet, 74.
 Pasch, 23, 50, 72.
 Pasigraphie, 26, 84, 87.
 Pasigr. et Pafil., 83.
 Paulini, Anm. Langew., 23.
 Paulini, Kurzw., 54.
 Paulmann, 12, 33.
 Paulmann en Schweinhagen, 33.
 Paulmier, 9, 11, 14, 33, 40, 47.
 Peerlkamp, (P. Hoffmann) 6.
 Pelicerius, 48.
 Peltier, 39.
 Percy, Anecd., 71.
 Pereire, 27, 28, 50, 54.
 Perezius, 25.
 Perforatie, 63, 73, 74.
 Perreymond, 67.
 Perrier, 36.
 Petschke, 2, 3, 6, 7, 9, 10,
 11, 17, 18, 23, 26, 27,
 34, 47.
 Pfaff, 72.
 Pfingsten, 9, 34, 51, 55, 63.
 Philocophus, 2, 17.
 Phil. Journ. v. Fichte, 85, 86.
 Philosoph. Trans., 30, 31, 49,
 53, 73, 74, 90.
 Pierer, Med. Wört., 69.
 Pijl, 60.
 Placentini, 60, 64.

Plan, Regl. en Berigt, 92.
 Platerus, Pr. m., 65.
 Plates, 60.
 Platner, 60.
 Plinius, 69.
 Ploucquet, 75.
 Pluche, 81.
 Pockels, 86.
 Pohl, 60.
 Politie, 18, 20.
 Ponce, 24, 25, 53.
 Porta, 79.
 Pouplin, 36.
 Premier-relévé, 36.
 Procasus mastoideus, (doub-
 boring v.) 63, 73.
 Procès-Verbal, 36.
 Prov. Courant, 20.

Q.

Quatremère-Dijonval, 84.
 Quaest. med. Paris., 69.
 Quelmalz, 60.

R.

Radlof, 86.
 Rahn, 71.
 Ramirez de Carion, 48.
 Ramm, (von) 66.
 Raphel, 3, 7, 23, 51.
 Rapport, *etc.*, 15.
 Rec. der Rec. 22, 43.
 Rec. v. Werk. over Dft., 25.
 Recueil des définit., 4, 13.
 Rec. d. pieces interr., 80.
 Rees, (van) 65.
 Rehfusl, 54.
 Règlements, 92.
 Reglementen *enz.*, 15.
 Regtsgeleerde Werk. over Dft.,
 2te Juridische.
 Reich, 42.
 Reichsanzeiger, 48, 51, 71.
 Reil's Archiv, 69.
 Reimarus, 8.
 Reinbeck, 33.
 Rey-la-Croix, 6.
 Reis door Holland, 35.

Reis-

- Reiske, 33.
 Rentrée de Sicard, 12, 38.
 Rethy, 83.
 Reverhorst, 64.
 Revue Encycl., 33, 40, 45, 46,
 65, 74, 92, 94.
 Richerand, 69, 75.
 Richter, Chir. B., 74.
 Rijckewaert, 60.
 Ridinus, 69.
 Ries, 82.
 Rive, (la) 79.
 Rivinus, 60.
 Robbers, 21, 68.
 Robbi, 57.
 Roche, (la) 39.
 Rose, 60.
 Rosenthal, 67.
 Rotermund, 89.
 Rousseau, 82.
 Roux, (le) J. de Med., 67.
 Rudiger's Zuw., 42, 45, 52.
 Rudolphi, 34, 36, 38, 40, 43, 92.
 Runge, 64.
 Ruppin. Pr. Wochenschr., 50.
 Rust, Mag., 69.
- S.
- Saboureux de Fontenay, 20,
 27, 54.
 Sachse's Leben, 89.
 Sailer, 85.
 Saint-ange, 37.
 Salvan, 40.
 Salzmann, 60, 69.
 Samml. Auserl. Abh., 69.
 Samml. f. pr. Aertze, 73.
 Samml. v. Nat. u. Med., 52.
 Saunders, 60.
 Savary, 75.
 Scaliger, 87.
 Scarpa, 60.
 Schäfer, 39.
 Schedet, 59.
 Schelhammer, 60, 68.
 Schenk, 60.
 Scheuchzer, Disf., 60.
 Scheuchzer, Bijb. d. Nat. 16, 53.
 Schlesw. - Holst. Ber., 51.
 Schlichting, 86.
 Schmahling, 6, 13.
 Schmid, 60, 82.
 Schmidt, 60.
 Schoockius, 21.
 Schott, (Gasp.) 24, 54.
 Schott, (O. P.) 61.
 Schrader, 61.
 Schrift en Letterschrift, 84.
 Schrift, (Kort-) 85.
 Schubert, 63.
 Schultens, 87.
 Schulze, 52, 61.
 Schweinhagen, 33.
 Schweizer Rep., 46.
 Seckendorff, (von) 77.
 Secret Memoirs, 20.
 Sedillot, J. gén. de Med., 67.
 Seidel's Bilderf., 50.
 Seyfried, 18.
 Seiler, Gem. Betr. 59.
 Sense, 3, 23, 52.
 Sheridan, 79.
 Sibscota, 3, 52.
 Sicard, 2, 3, 4, 6, 11, 13,
 17, 18, 20, 21, 25, 26,
 27, 29, 33, 34, 36, 38,
 39, 40, 41, 47, 76, 83, 85.
 Siegel, 13.
 Siegenbeek, Mus., 85.
 Sièvrac, 13.
 Silberflag, 19.
 Silva, (de) 7, 13, 15.
 Silvestre de Sacy, 85.
 Smith, 82, 83.
 Solla, (de) 50.
 Solar, (C. de) 18, 19, 37.
 Solbrig, (J. D.) 13.
 Solbrig, Decl., 76, 77, 79.
 Sömmering, 61.
 Sonntagsbl. v. Minden, 48.
 Spandaw, 35.
 Spraak, 3, 53, 75, 79, 81.
 Spraak en Doofheid, (over) 16.
 Spraak in d. Natuurstaat, 17, 84.
 Spraakkunst, (Gramm.) 85.
 Spraakonderrigt, 1, 4, 64, 81.
 Spraakruigen, enz., 74.
 Spreken op 't gezigt, 54.
 Spreken, Spraak, Spraakvermo-
 gen, 53.
- Spre-

Sprengel, 69, 75.
 Sprenger, 63.
 Spörk, 52.
 Spürzheim, 7, 21, 22, 24, 69.
 Staats Courant, 48.
 Stark, Arch., 70.
 Stem, 3, 64, 74, 75, 81.
 Steudner, 61.
 Stewart, 83.
 Stöhr, 34, 52.
 Stork, 4, 13, 15, 30, 38, 40, 42.
 Storr, 81.
 Strieder, 48.
 Struve, 11, 90.
 Strykius, 9, 90.
 Stuart, Jaarb., 35.
 Sude, Gel. Crit., 72.
 Sue, 79.
 Supff, 52.
 Süsmilch, 82.
 Sylvaticus, 70.
 Sylvestre, 45.
 Syntaxis, 85.

T.

Taal, 81, 85.
 Taal, (algemeene) 82.
 Taal en Spraak in 't alg., 81.
 Taal-oorprong, 82.
 Talen, (Kunst-) 84.
 Tabellen, 11, 93.
 Tabellen f. Blinde, 90.
 Tableau analytique, 93.
 Tafereelen v. Napels, 54.
 Teekens, 3, 4, 76.
 Telegraaf, 84.
 Tenzel, 26.
 Teutscher Merkur, 32, 37, 42.
 Teutscher Secret., 26.
 Teutsches Museum, 42.
 Théor. nouv. d. l. Par., 84.
 Thes. artific. mem., 54.
 Thier, 9.
 Thomassii, Hist. Sap., 26.
 Thnesfink, (Thomasfen à) 72.
 Thurot, 83.
 Tillich, 84.
 Tittmann, 42.
 Toestand van de Doofft., 8.

Toiletgeschenk, 91.
 Tooneel- en andere stukken, 12.
 Trampel, 62.
 Trenk, (van der) 38.
 Trynkhuften, 90.
 Trnka de Krzowitz, 59.
 Trommelvlies, 63, 73.
 Tschudi, 61.

U.

Ulrich, 7, 15, 46.
 Uitstekende Doofftommen, 20.
 Usteri, Helv. Kal., 16, 22, 49.
 Usteri u. Escher, 46.

V.

Vaderlandsche Bibl., 34, 87, 94.
 Vaderlandsche Hist., 35.
 Valesius, 24, 53.
 Vaisalva, 61, 68.
 Vanin, 45, 52.
 Venturi, 68, 69.
 Venus, 11, 15.
 Verh. en Waarnem., 74.
 Verh. v. het Bat. Gen. 73.
 Verh. v. 't Zeeuwfch Gen., 70.
 Verflagen, Berigten, Wetten, 14.
 Verflagen van 't Gron. Inffit.,
 15, 34, 36.
 Verfuch üb. d. Fingerspr., 11.
 Verfuch üb. d. Lehrart d. Taub-
 ftonne, 7.
 Vicq d'Azyr, 75.
 Vidron, 70, 71.
 Vieusfens, 61.
 Villermé, 67.
 Vingerfpraak, 11, 54, 85.
 Vivé, 3.
 Vives, 23, 24.
 Vogel, 64, 70.
 Voigt, Mag., 71.
 Voigtel, Handb. d. Path., 70.
 Volckamer, 61.
 Vollftändige Ueberf., 15.
 Vosfius, 85, 87.
 Vox oculis fubj., 3, 15.
 Vrolik, 66.

Wach-

W.

Wachter, 47.
 Wagenaar, Vaderl. Hist., 35.
 Wagner, 41.
 Wal, (de) 87.
 Wallis, 1, 2, 3, 12, 30, 31,
 49, 53, 85.
 Walther, 60, 64.
 Wardrop, 21, 90.
 Wathen, 73.
 Watfon, 7, 34, 44.
 Webel, 61.
 Weber, (M. A.) 7.
 Weber, (E. H.) 61.
 Webster, 70.
 Wedel, 61.
 Wedemeijer, 69.
 Weidner, 44.
 Weiland, 81, 85.
 Weinberger, 77.
 Wendt, 63.
 Wepfer, 70.
 Wefener, (à) 59.
 Wesseling, 53.
 Wetten, 14.
 Wetten van 't Groninger Insti-
 tuit, 15.
 Wiederherst. d. Gehörs, 92.
 Wiener Realzeit., 30, 42.
 Wildberg, 61.
 Wilde Kinderen, 17.
 Wilfling, Kal., 44.
 Winkler, 61.

Wiselius, 36.
 Woestenberg, 80.
 Wolcke, 7, 55, 63, 83, 84, 93.
 Wolf, (T. A.) 83.
 Wolf, (J.) 61.
 Wolf, (Chr.) Wirk. d. Nat., 26.
 Wood, Ath. Ox., 49.
 Woordenboek (Alg.) van Kuns-
 ten en Wetenschappen, 7,
 16, 22, 24, 25, 35, 37,
 65, 69, 80.
 Wright, 79.
 Wünsch, 61.
 Wij, (van) 73.

Y.

Ypelj, 85.

Z.

Zacharia, 79.
 Zachias, 7, 19, 24.
 Zavorzir, (à) 61.
 Zeidler, 61.
 Zeit., (Naz.) d. Teutschen, 49.
 Zeune, 90.
 Ziegler, 53.
 Zinn, 61.
 Zobel, 82.
 Zustand, d. n. Litt. in Fr., 23.
 Zwinger, 61.
 Zwingerus, Ph. med., 54.